

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ».
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

Філософія, політологія, соціологія

1 (55), 2013

Одеса

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ», Соціально-політичний журнал
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ 1 (55) '2013**

Виходить щоквартально

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.
Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
«Перспективи».
Рукописи не
повертаються.*

Друкується з 1996 року.
Виходить чотири рази на
рік.
Зареєстрований 17.01.2011
року, свідоцтво серії КВ
№ 17349-6119Р
Журнал є фаховим з
філософії, політології та
соціології згідно з
постановою ВАК України
№ 1-05/1 від 26.01.2011

Журнал підписано до друку
за рішенням вченої ради
Державного закладу
«Південноукраїнський
національний педагогічний
університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол
№5 від 27.12. 2012

Редакційна колегія

Кавалеров Анатолій Іванович, головний редактор, акад. УАПН і АІН,
доктор філософських наук
Наумкіна Світлана Михайлівна, заступник головного редактора,
доктор політичних наук
Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар,
кандидат філософських наук

Балабаєва Зінаїда Василівна, доктор філософських наук
Борінштейн Євген Русланович, доктор філософських наук
Дмитрієва Маргарита Степанівна, доктор філософських наук
Добролюбський Андрій Олегович, доктор історичних наук
Дунаєва Лариса Миколаївна, доктор політичних наук
Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук
Івакін Олексій Аркадійович, доктор філософських наук
Кавалеров Анатолій Іванович, акад. УАПН і АІН, доктор філософських
наук
Каменська Тетяна Григоріївна, доктор соціологічних наук
Кіссе Антон Іванович, доктор політичних наук
Кормич Людмила Іванівна, акад. УАПН, доктор історичних наук
Лебеденко Олександр Михайлович, доктор історичних наук
Лісеєнко Олена Василівна, доктор соціологічних наук
Мисик Ірина Георгіївна, доктор філософських наук
Михальченко Микола Іванович, чл.-кор. НАН України, президент УАПН,
доктор філософських наук
Місуно Аркадій Васильович, акад. УАПН і МАОІ, доктор філософських
наук
Мокляк Микола Миколайович, акад. УАПН, доктор філософських наук
Наумкіна Світлана Михайлівна, акад. УАПН, доктор політичних наук
Онищук Віталій Михайлович, доктор соціологічних наук
Подшивалкіна Валентина Іванівна, доктор соціологічних наук
Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук
Скрипник Микола Онисимович, доктор історичних наук
Стьопін Анатолій Опанасович, доктор історичних наук
Уйомов Авенір Іванович, доктор філософських наук
Чебікін Олексій Якович, акад. АІН України, доктор психологічних наук
Чунаєва Ангеліна Акиндинівна, доктор філософських наук
Шелест Дмитро Сергійович, доктор історичних наук
Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук

Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу «ПЕРСПЕКТИВИ»

Статті подаються до редакції журналу в одному примірнику. Під текстом ставляться підписи всіх авторів з розшифрованою повністю прізвища, імені, по батькові, телефону та адреси кожного автора, а також дата подання статті до редакції.

Разом зі статтею подається CD-диск з текстом статті для комп'ютерної верстки.

Текст поданої в редакцію статті, як і текст на диску, повинен відповідати таким вимогам:

- На початку статті проставляються індекс УДК, прізвища авторів та відомості, які включають науковий ступінь, вчене звання, посаду та місце роботи, назву статті, анотації (не більше п'яти рядків) на українській, російській та англійській мовах, ключові слова до кожної з анотацій, а в кінці — список літератури.

- Всі посилання на літературу в тексті подаються в квадратних дужках (номер джерела у списку літератури, сторінка).

- Комп'ютерний набір (поданий на диску) статті виконують в MS Word 97, шрифтом Times New Roman, розміром 14 пунктів без переносів при міжрядковому інтервалі 1,5. Текст повинен бути вирівняний по ширині сторінки, з боковими полями 2 см. Об'єм статті 0,5 друкованого аркушу.

- Розмір всіх абзаців повинен бути 1,27 см.

- Всі малюнки, діаграми і графіки повинні бути подані у вигляді графічних файлів в форматах: BMP — монохромний (чорно-білий) або BMP — 16 кольорів чи JPEG. Крім малюнків в тексті. Вони повинні бути виконані у вигляді окремих графічних файлів на тому ж диску.

- Всі формули та інші не текстові дані повинні бути набрані в редакторі формул Microsoft Equation 3.0.

Згідно з постановою президії Вищої Атестаційної Комісії України від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» постановлено, що необхідними елементами наукової статті повинні бути наступні:

- Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;

- Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;

- Формулювання мети статті (постановка завдання);

- Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Список літератури та посилання в тексті статті подавати відповідно до нового стандарту оформлення бібліографічного опису джерел (див. «Бюлетень ВАК України», 2009 р., № 5)

Матеріали, подані без дотримання вказаних вимог, повертаються автору.

© *Боринштейн Е. Р.*

Боринштейн Е. Р. – доктор философских наук, профессор кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный университет имени К. Д. Ушинского»

УДК 101.14+378

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАБАД-ОДЕСА»: ЛОГІКА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті розглядається досвід навчально-освітньої програми «Південноукраїнський Єврейський університет «Хабад-Одеса». З точки зору соціальної філософії аналізується специфіка взаємної соціальної адаптації, її особливості в рамках функціонування навчально-освітньої програми. Досліджуються можливості соціальної системи в рамках взаємної соціальної адаптації.

Ключові слова: соціальна адаптація, взаємна соціальна адаптація, цінності, ціннісні орієнтації, соціальне пізнання.

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ В УЧЕБНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЕ «ЮЖНОУКРАИНСКИЙ ЕВРЕЙСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ «ХАБАД-ОДЕССА»: ЛОГИКА СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье рассматривается опыт учебно-образовательной программы «Южноукраинский Еврейский университет «Хабад-Одесса». С точки зрения социальной философии анализируется специфика взаимной социальной адаптации, ее особенности в рамках функционирования учебно-образовательной программы. Исследуются возможности социальной системы в рамках взаимной социальной адаптации.

Ключевые слова: социальная адаптация, взаимная социальная адаптация, ценности, ценностные ориентации, социальное познание.

FEATURES OF MUTUAL SOCIAL ADAPTATION OF THE EDUCATION AND TRAINING PROGRAMME «SOUTH-UKRAINIAN JEWISH UNIVERSITY «CHABAD-ODESSA»: THE LOGIC OF SOCIAL PHILOSOPHY

This article discusses the experience of the teaching-educational program «South-Ukrainian Jewish University «Chabad-Odessa». From the point of view of social philosophy is analyzed the specificity of mutual social adaptation, its peculiarities in the framework of the training-educational programs. Explores the possibility of a social system in the framework of mutual social adaptation.

Keywords: social adaptation, mutual social adaptation, values, value orientation, social cognition.

Социальная философия является важнейшей областью философского знания, нацеленного на осмысление состояний и процессов жизнедеятельности людей в обществе. Будучи составной и неотъемлемой частью философии, она, естественно, вбирает в себя все общие черты, присущие этому знанию, но одновременно имеет и ряд особенностей, отличающих ее объект и предмет исследования.

Социальная философия как философская дисциплина изучает целое и всеобщее. Однако данная интенция в социальной философии осуществляется исключительно лишь в рамках изучения общества людей. При этом важно учитывать, что социальная философия не абстрагируется ни от анализа аспектов познания в контексте социального познания, ни от изучения всеобщих закономерностей бытия, своеобразно проявляющихся в общественной жизни людей, ни от исследования ее специфических законов развития, отсутствующих, в других сферах бытия.

Следовательно, социальная философия отличается от других разделов философии и различных областей обществознания тем, что она исследует всеобщие отношения социального бытия и социального познания, рассматривая исторически однородную уникальность общественной жизни в качестве одной из подсистем мира, занимающей в нем специфическое место.

Анализируя отношения и связи общества с иными сферами окружающей и охватывающей людей реальности, осмысливая общие проблемы бытия природы и человека, социальная философия, что особенно важно в рамках данной статьи, изучает и специфические закономерности проявления

общественной жизнедеятельности людей, которые характерны именно для нее как особой формы бытия мира в целом. Это означает, что социальная философия представляет интегральный взгляд на мир бытия людей в целом, недоступный ни одной, кроме нее, форме знания об обществе.

Сегодня крайне важным становится понимание социальных процессов сквозь призму абстрактного мышления. Именно поэтому проблема, заявленная в работе, изучается мною, учитывая социально-философскую методологию. Данная точка зрения помогает выразить системную целостность различных общественных процессов.

Однако невозможно провести такое исследование без достаточно развитой умозрительной идеи. Концепция работы заключается в необходимости построения системы современного образования в соответствии с ориентацией на индивидуальный подход к каждой конкретной личности, будь то студент, преподаватель или любой другой участник учебного процесса. При этом ценностными ориентациями образования должны быть: 1) установка на гуманность как «категорический императив»; 2) получение точных специализированных знаний по избранной профессии и способность применения их на практике; 3) умение общей оценки ситуации; 4) построения образования с учетом национально-культурной идентичности конкретных индивидов.

В учебно-образовательной программе «Южноукраинский еврейский университет «Хабад-Одесса» поставленные ориентиры были достигнуты с той или иной мерой успешности. При этом осознанно или неосознанно использовался опыт социальной философии, а именно, ее гносеологическая и ценностная составляющие.

Особое значение в программе придавалось и придается ценностном способе анализа действительности. Используя различные социально значимые оценки: истинного и ложного, справедливого и несправедливого, добра и зла, прекрасного и безобразного, гуманного и негуманного, рационального и иррационального и т.п.; преподаватели, учебный персонал, руководство программы ЮЕУ «Хабад-Одесса» стараются выдвинуть и обосновать определенные идеалы, ценностные установки, цели и задачи общественного развития, выстроить смыслы жизнедеятельности людей, учитывая национально-культурную и религиозную специфику программы.

Необходимо отметить понимание руководством программы того факта, что современная система образования находится в постоянной трансформации. Она вовлекает в свою сферу представителей всех социальных структур общества. Ее субъектами одновременно можно считать детей, юношество, все народонаселение. Следовательно, сферой образования в той или иной мере охвачены практически все люди. В течение всей жизни человека происходит его образование. То есть, мы видим непрерывность образования. Такой непрерывности способствуют постоянные все более динамические трансформации и стремление человечества к познанию мира и окружающей действительности.

Переход от начального к среднему, а от него к высшему профессиональному и постпрофессиональному образованию – реальность развития общества. Необходимо учитывать, что современная система образования значительно усложнилась. А значит, осознать ее системность и взаимообусловленность возможно только при условии подробного анализа всех составляющих и особенностей данного процесса.

Современное украинское общество переживает очень сложный период в своей истории, связанный с процессом становления новых социокультурных, социоэкономических и политических условий функционирования государства. Это не могло не отразиться на институте образования, в котором в свете коренных преобразований 90-х годов образовался целый спектр проблем, непосредственно оказывающих влияние на характер развития общества в целом. Речь идет о деморализации современного украинского общества, в котором на протяжении последних десятилетий отмечается высокий уровень девиантности, преступности, агрессивности и другие антисоциальные явления, решение которых, как мне кажется, следует искать не только в поле экономических и политических отношений, а, прежде всего, в процессе формирования личности, ее социализации, социальной адаптации и дальнейшей жизнедеятельности. От успешного преодоления проблем зависит дальнейшее благополучие всего общества и государства. Именно характер адаптации определяет будущее Украины.

От благополучного адаптационного периода в значительной мере зависит успешность дальнейшей социальной деятельности личности.

Учебно-образовательная программа «Южноукраинский еврейский университет «Хабад-Одесса», функционирующая седьмой год, взята автором как пример успешной взаимной социальной

адаптации, обусловившей успехи как ее выпускников, так и студентов, обучающихся в данной программе.

Объект исследования: взаимная социальная адаптация системы образования украинского общества.

Предмет исследования: взаимная социальная адаптация в учебно-образовательной программе «Южноукраинский еврейский университет «Хабад-Одесса» как социокультурный феномен.

Цель исследования: исследование специфики взаимной социальной адаптации в рамках программы «ЮЕУ «Хабад-Одесса».

Задачи исследования:

- охарактеризовать особенности учебно-образовательной программы «ЮЕУ «Хабад-Одесса»;
- исследовать ценностные ориентации учебно-образовательной программы «ЮЕУ «Хабад-Одесса»;
- изучить аспекты взаимной социальной адаптации;
- проанализировать влияние взаимной социальной адаптации на уровень успешности-неуспешности студентов в программе «ЮЕУ «Хабад-Одесса».

Методы исследования:

- ◆ Социокультурный подход.
- ◆ Наблюдение.
- ◆ Анализ документов, учебной нагрузки.
- ◆ Системный подход.

Обычно под социальной адаптацией понимается приспособление личности или группы к условиям, нормам, ценностям изменившейся социальной среды. Соотношение этих компонентов зависит от ценностных ориентаций индивида и от возможностей их достижения в новой социальной среде. К сожалению, как мне кажется, недостаточное внимание уделяется рассмотрению социальной адаптации как двустороннего процесса и результата встречной активности личности и социальной среды. При этом происходит взаимная социальная адаптация. Изучение сущности и особенностей взаимной социальной адаптации позволяет под новым углом зрения взглянуть на проблемы анализа и прогнозирования динамики процессов индивидуального развития и общественного прогресса.

Для понимания специфики понятия «взаимная социальная адаптация» необходимо вначале проанализировать категорию «взаимная адаптация».

Термин «взаимная адаптация» достаточно широко распространен в современной науке. Изучая «волны общественного прогресса» им пользовались В. Венда, И. Пригожин, И. Стенгерс, Э. Майр и другие ученые [2; 3; 4]. В последнее время этот термин стал чрезвычайно востребован в психологии. Например, взаимная психологическая адаптация обозначает единство аккомодации (усвоения правил среды, «уподобления» ей) и ассимиляции («уподобления» себе, преобразования среды) [1, с. 69].

Понятие «взаимная адаптация» в отличие от понятий взаимодействия и связи обозначает особые изменения объектов, системы, среды, в том числе и происходящие в отсутствие взаимодействия: например, обучение человека-оператора и проектирование машин, с которыми в дальнейшем он должен работать. Динамика процессов взаимной адаптации может наиболее существенно обуславливаться изменением взаимоотношений между живыми существами (индивидами, популяциями, видами, биоценозами).

Процесс социальной адаптации включает в себя две направленности: объективную и субъективную. Объективная сторона заключается в том, что человек со дня своего рождения приобретает различные социальные свойства, отражающие его место в системе общественных отношений. С детства и до самой смерти идет непрерывный процесс усвоения и развития специфических механизмов социальной адаптации, в формировании которого активное участие принимает окружающая социальная среда. Субъективная сторона социальной адаптации непосредственно связана с личными качествами индивида, его взглядами, убеждениями. Потому важным компонентом социальной адаптации является согласование целей, притязаний, ценностных ориентаций индивида, его личных возможностей со спецификой социальной среды, со способностью к их реализации в конкретной социальной ситуации.

Взаимная социальная адаптация является системным уровнем приспособлений к изменениям, происходящим в обществе. Это позволяет рассматривать все существующие социальные характеристики личности, группы, общества (т.е. отдельной социальной системы) как элементы

возможного приспособления. Процесс взаимной социальной адаптации любой социальной системы и среды выражается в том, что при трансформирующейся социальной среде системе необходимо сформировать свою структуру так, чтобы для нее вполне приемлемым был параметр взаимной адаптации со средой. Возможности социальной системы взаимно адаптироваться с социальной средой определяются ее способностью прогнозировать (интеллектуальный фактор), активностью (энергетический фактор) и ее пластичностью – запасом и взаимозаменяемостью стратегий (стратегический фактор).

Следовательно, *взаимная социальная адаптация* – это процесс активного приспособления любой социальной системы (личности, социальной группы, социума, социального института и т.д.) к трансформирующейся социальной среде с помощью различных социальных средств и основывающийся на нормах, ценностях, ценностных ориентациях, социодемографических и социокультурных характеристиках, как новой социальной среды, так и конкретной социальной системы.

Специфика взаимной социальной адаптации в учебно-образовательной программе «ЮЕУ «Хабад-Одесса» основывается на следующих факторах:

♦ культурно-религиозный – обучающийся в программе должен быть евреем по Галахе (т.е. по материнской линии) и иметь желание жить в соответствии с еврейскими законами;

♦ образовательный – участникам программы предоставляется возможность получить бесплатное высшее образование на основании договоров «Одесского общества Еврейской культуры» с национальным университетом «Одесская юридическая академия», государственным учреждением «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского» (г. Одесса), Одесским институтом финансов при Украинском государственном университете финансов и международной торговли (г. Киев);

♦ профессиональный – цель программы предоставить еврейским детям высококачественное высшее образование, которое помогло бы им успешно адаптироваться к трансформирующемуся украинскому обществу и дать возможность получить профессиональные знания и навыки по избранной профессии, необходимые для дальнейшего трудоустройства и карьеры;

♦ экономический – спонсоры **полностью** оплачивают затраты на получение высшего образования, которые обычно ложатся на родителей студентов (финансируются не только оплата контрактов, но и жилье, питание).

Изначально спонсорами перед программой «ЮЕУ «Хабад-Одесса» были поставлены следующие задачи:

- создание целостной системы высшего образования и воспитания, учитывающей ценность еврейских традиций как норму жизнедеятельности;

- совершенствования содержания методов обучения в системе высшего образования, учитывающих профессиональную направленность университетского образования;

- личностноориентированный подход, направленный на желание каждого отдельно взятого индивида получить конкурентноспособное образование высшего уровня;

- соединение обучения с производительным трудом, основывающимся на приобретении полезных профессиональных навыков.

Взаимная социальная адаптация помогла достичь практически все вышеперечисленные цели.

Необходимо отметить, что взаимная социальная адаптация происходила на самых разных уровнях. Перечислю лишь некоторые из них: студент-студент, студент-преподаватель, студент-социальная группа, студент-религиозная группа, студент-социокультурная система.

Взаимная социальная адаптация в программе «ЮЕУ «Хабад-Одесса» представляет собой многоплановый социокультурный процесс. Его составляющими являются физиологическая адаптация, социопсихологическая адаптация (к профессорско-преподавательскому составу, их требованиям; требованиям программы, основанным на нормах еврейской жизни в области психики; к одноклассникам), социокультурная адаптация (приспособление к нормам и ценностям, как общества еврейской культуры, так и программы). Все составляющие взаимосвязаны, недостатки формирования любой из них сказываются на успешности обучения, самочувствии и состоянии здоровья студента, его работоспособности, умении взаимодействовать с педагогом, еврейской общиной, коллегами и выполнять правила общества еврейской культуры.

Поскольку принятие еврейской культуры за основную норму жизнедеятельности является обязательным, проблема взаимной социальной адаптации в данном контексте рассматривается мною как социокультурный феномен.

При легкой взаимной социальной адаптации ребята в течение двух месяцев вливаются в коллектив, осваиваются в программе, приобретают новых друзей. У них почти всегда хорошее настроение, они спокойны, доброжелательны, добросовестны и без видимого напряжения выполняют все требования руководителей. Иногда у них все же отмечаются сложности либо в контактах со сверстниками, либо в отношениях с преподавателем, так как им еще трудно выполнять все требования правил поведения и приспособляться к индивидуальной манере каждого педагога. Но к концу октября трудности, как правило, преодолеваются.

Если же период взаимной социальной адаптации к одному из ее элементов (коллеги, преподаватели, еврейский традиции и т.д.) затянулся, студенты могут не принять новую ситуацию обучения, общения с новой социальной системой. Зачастую они не приходят на молитвы, не делают домашних заданий, не воспринимают учебный материал, могут не реагировать на замечания преподавателя или руководства программы, зачастую реагируют слезами, обидами, жалобами родителям и знакомым. У таких студентов адаптация заканчивается к концу первого полугодия.

У отдельных ребят адаптация связана со значительными трудностями. Можно отметить негативные формы поведения, резкое проявление отрицательных эмоций, они с большим трудом усваивают учебные программы. На таких студентов жалуются чаще всего.

Необходимо отметить новаторские идеи преподавателей, участвующих в программе. Данные идеи способствовали получению студентами более точных знанию улучшения их внутреннего кругозора, развитию абстрактного мышления, что помогало при трудоустройстве после окончания вуза. Ввиду ограниченного объема работы перечислю только некоторые из них.

Преподаватель Одесского национального экономического университета, кандидат экономических наук, доцент Готлиб Ирина Георгиевна для особо ленивых студентов предложила двухбалльную систему оценки на экзамене: «2» - «5». Как результат – все «нелюбители трудиться» получили «отлично». Преподаватель психологии государственного учреждения «Южноукраинский национальный университет имени К. Д. Ушинского» Лариса Анатольевна Ильницкая ввела систему психологического тестирования каждого студента, что помогло составить индивидуальный портрет, выделить способности, склонности, отрицательные стороны личности. В результате преподаватели стали предлагать студентам индивидуальные задания, используя их социокультурные и психосоциальные портреты. Доктор политических наук, академик Украинской академии политических наук Светлана Михайловна Наумкина разработала для всех студентов программы курс «Основы научных исследований» и читает его студентам I курса. Студенты с самого начала обучения получают понимание специфики научной работы. Я (Евгений Русланович Боринштейн), читая «Философию» студентам III курса факультета «Иностранных языков», обучающимся в программе, ввел как одно из требований допуска к экзамену – литературно-философский анализ одного из художественных произведений по моему выбору. Студенты приобрели навыки анализа текста, лучше поняли специфику философии как науки. Данные примеры можно продолжать очень долго. Подводя итоги, замечу, что обучающиеся получили возможность не только обладать более качественными знаниями по сравнению с классической формой обучения, но и адаптироваться к различным требованиям и индивидуальным методикам высококвалифицированных преподавателей. В то же время, преподаватели не только применяли свои методики индивидуально благодаря малокомплектным группам, но и адаптировали их, адаптировались сами к требованиям программы.

Важно понимать, что взаимная социальная адаптация, в отличие от социальной адаптации в полномасштабном варианте длится гораздо дольше. Так, все вышеперечисленные сроки характерны только для первичной взаимной социальной адаптации. В то же время вторичная социальная адаптация, когда выявляется скрытый адаптационный материал, подразумевающий не только приспособление к существующей системе, но и принятие ее в качестве нормы жизни, ценностно-ориентационной основы личности, длится примерно до двух-трех лет. И здесь намного больше случаев дезадаптации. Интересно, что 100 % студентов (за неполные семь лет 11 человек), которые не прошли вторичную социальную адаптацию и приняли решение уйти из программы и обучаться самостоятельно, через полгода, максимум год, были отчислены из вузов, в которых обучались из-за академической задолженности или по причине нежелания обучения в изменившихся социокультурных, социоэкономических и социопсихологических условиях.

В то же время 100 % успешно закончивших обучение в программе трудоустроены после окончания ее в самых разных структурах украинского общества.

ВЫВОДЫ

© Венгринюк Л.Я.

1. Взаимная социальная адаптация является системным уровнем приспособлений к изменениям, происходящим в обществе. Взаимная социальная адаптация – это процесс активного приспособления любой социальной системы к трансформирующейся социальной среде с помощью различных социальных средств и основывающийся на нормах, ценностях, ценностных ориентациях, социодемографических и социокультурных характеристиках, как новой социальной среды, так и конкретной социальной системы.

2. Специфика взаимной социальной адаптации в учебно-образовательной программе «ЮЕУ «Хабад-Одесса» состоит из ее ориентации на культурно-религиозный, образовательный, профессиональный и экономический факторы.

3. Взаимная социальная адаптация в программе «ЮЕУ «Хабад-Одесса» представляет собой многоплановый социокультурный феномен. Его составляющими являются физиологическая адаптация, социопсихологическая адаптация, социокультурная адаптация.

4. На основании наблюдений, сделанных в рамках программы, можно утверждать, что взаимная социальная адаптация длится гораздо дольше социальной адаптации. При этом взаимная социальная адаптация подразделяется на первичную и вторичную. Окончательная успешность личности происходит только в результате позитивной вторичной взаимной социальной адаптации.

5. Как свидетельствует опыт студентов, окончивших программу, успешность вторичной взаимной социальной адаптации ведет к решению проблемы трудоустройства после окончания вуза.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Боринштейн Е. Р. Личность: ее языковые ценностные ориентации / Е.Р. Боринштейн, А. А. Кавалеров. – Одесса: Астропринт, 2001. – 168 с.
2. Майр Э. Популяции, виды и эволюция / Э. Майр. – М.: Мир, 1974. – 465 с.
3. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
4. Venda V. F. On the laws of mutual adaptation in man-machine and other systems. Trends in ergonomics / V. F. Venda // Human factors. Loosvill-Amsterdam, 1986.

Венгринюк Л.Я. – аспірант кафедри політології Державного закладу «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника».

УДК 323

МАРКУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧЕРНІВЦІВ І ТЕРНОПОЛЯ

Стаття присвячена висвітленню реалізації політики пам'яті на регіональному рівні. Крізь призму маркування місцевого простору здійснюється порівняльний аналіз стратегій політики пам'яті Чернівців та Тернополя.

Ключові слова: політика пам'яті, маркування простору, місця пам'яті, Тернопіль, Чернівці.

МАРКИРОВКА ПОЛЫТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА: СТАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЧЕРНОВЦОВ И ТЕРНОПОЛЯ

Статья посвящена освещению реализации политики памяти на региональном уровне. Сквозь призму маркировки местного пространства осуществляется сравнительный анализ стратегий политики памяти Черновцов и Тернополя.

Ключевые слова: политика памяти, маркировка пространства, места памяти, Тернополь, Черновцы.

MARKING POLICY SPACE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CHERNIVTSI AND TERNOPII

Article is devoted to the elucidation implementation of politics of memory at the regional level. Through the prism of the local *space labeling* the comparative analysis of *the* strategies of Chernivtsi and Ternopil memory's politics is carried.

Key words: *politics of memory, space labeling, memory's places, Ternopil, Chernivtsi.*

Наприкінці ХХ століття у царині гуманітарної політики відбувся вибух зацікавлення проблемою пам'яті. Усвідомивши весь потенціал, який містить у собі історичне минуле, його осмислення та інтерпретація політичні еліти почали активно залучати і використовувати цей компонент у своїй діяльності. Так постало поняття політики пам'яті. Одним із способів її вивчення вважається застосування концепції «місце пам'яті» П.Нори. Метою статті є дослідити регіональний вимір міської політики пам'яті крізь призму порівняльного аналізу маркування політичного простору Чернівців та Тернополя.

Дослідженням окремих аспектів політики пам'яті в Україні у її різних проявах (з огляду на ідеологічні, етнічні, конфесійні та інші чинники) активно займаються такі дослідники як В. В'ятрович, М. Гон, А. Киридон, А. Коник, А. Меляков, І. Монолатій, Ю. Опалько, В. Расевич, В. Середа, В. Солдатенко, Ю. Шапова, та інші.

Зміна влади на наших теренах несла зі собою докорінну зміну політики пам'яті. Кожному новому режимові йшлося не просто про заперечення або ж усунення старих владних символів та пам'ятників, для нього було важливим довести за допомогою історії легітимність володіння цією територією. Для цього усі сліди минулих державних систем затиралися не тільки через перейменування вулиць, усунення старих державних символів та пам'ятників, але й через наповнення міського простору «своєю» символікою. Місто заново «населювалося» новими героями та святинями, використовуючи сучасну термінологію – відбувалося нове маркування міського простору.

Спорудження пам'ятників є одним із невід'ємних елементів своєрідного «закріплення» в колективній свідомості конкретних місць пам'яті та їх візуалізації, тобто увіковічення у камені та бронзі. Функціонування пам'ятників супроводжується певними ритуалами та публічними практиками, що передбачає участь у них якнайбільшої кількості громадян [9]. Церемонія покладання квітів до пам'ятників чи інші комемораційні ритуали покликані не лише утверджувати презентоване ними героїчне минуле, а й метафорично наголошувати на тягості історичного минулого спільноти. Їхнє завдання – постійне відтворення колективної пам'яті групи. Пам'ятники відіграють суттєву роль у репрезентації і легітимізації панівних ідеологій та історичних моделей минулого. В такий спосіб міський простір стає підпорядкованим політиці пам'яті доміантної групи, яка прагне запровадити контроль над ним завдяки уніфікації символічної репрезентації історичного минулого та вилучення чи маргіналізації інших «пам'ятей» і символів. Водночас не доміантні групи, якщо їм не дозволено відкрито маркувати свою присутність у міському просторі, використовують різні стратегії опору (від пасивного неприйняття і переозначення до актів вандалізму), щоб «висловити» своє бачення минулого [12, с.75]. Отже, на перший погляд проста і логічна схема спорудження пам'ятників насправді є набагато складнішою і містить в собі багато прихованих функцій.

Слід також зупинитися на загальноприйнятій процедурі встановлення пам'ятників. Зазвичай вона виглядає у такий спосіб: певна група людей доходить висновку, що та чи інша історична особа має неймовірні заслуги перед містом. Створюється ініціативний комітет, котрий розгортає відповідну рекламну кампанію, і критерієм, свого роду плебісцитом для громади, є відповідна сума зібраних коштів на пам'ятник. Якщо ж зібраної суми не досить, то спорудження пам'ятників нерідко затягується на десятиліття. Така процедура є свого роду вивченням суспільних настроїв, пошуком консенсусу в міській громаді. Але є й інакші способи – пам'ятник необхідно встановити з ідеологічно-пропагандистських міркувань. Тоді до цього долучається держава, а отже, задіюються державні фонди. Найбільшого розмаху подібна практика набувала у тоталітарних суспільствах, що й не дивно. В радянський час, наприклад, в кожному райкомі партії існували ідеологічні відділи, які дбали про наповнення міського простору комуністичною символікою. Подібно діє новітня українська влада [9].

Для ілюстрації різних стратегій маркування політичного простору найкраще звернутися до аналізу двох західноукраїнських міст Тернополя і Чернівців – міст з подібною історичною долею, але водночас дуже різних за своїм історичним звучанням. Ці відмінності проявлялися ще в австрійський

час. Якщо Буковину можна назвати найуспішнішим австрійським проектом, то Галичина мала статус польської квазінаціональної автономії. Якщо у Чернівцях місцеві влади споруджували пам'ятники, які плекали почуття загальноімперської понаднаціональної ідентичності, то в Галичині встановлювали пам'ятники етнічним полякам – письменникам, політикам, та вшановували дати і події з польської національної історії. У своїй основі ці пам'ятники не суперечили габсбурзькій історичній традиції, але тісно нав'язували до польського руху за відродження Польщі. Саме тому у Тернополі зі зміною влади у 1918 р. майже не відбулося переміщень пам'ятників у міському просторі. Натомість у Чернівцях за період 1918-1923 рр. відбулася перша серйозна ревізія буковинських пам'ятників і заміна їх на національні румунські.

За часів Австро-Угорщини в Чернівцях споруджувалися пам'ятники, безпосередньо пов'язані з питомо австрійсько-габсбурзькою традицією. Це й пам'ятник «Австрії», споруджений у 1875 р. з нагоди 100-ліття приєднання Буковини, це й відкриття пам'ятника імператорові Францу Йосифу I у 1888 р. з нагоди 40-річчя його правління. На Буковині знайшлося також місце для імператора-реформатора Йосифа II – 1 грудня 1903 р. було встановлено його погруддя у саду Німецького національного дому. 15 жовтня 1911 р. в Чернівцях постав пам'ятник австрійській цісареві Елізабет. Підтвердженням різності політики пам'яті в Галичині та на Буковині може бути також те, що в Чернівцях був встановлений пам'ятник класикові німецької літератури Фрідріху Шіллеру (1907). Поява цього пам'ятника в Чернівцях засвідчує існування німецької культурної традиції на Буковині та намагання творити наднаціональну австрійсько-буковинську спільноту, в той час як у Галичині більшість пам'ятників діставали виразний польський національний характер [9]. Тим не менше Тернопіль в цьому плані дещо відстав від тогочасної столиці коронного краю. Тут пам'ятники носили дещо інший характер, адже більшість із них була присвячена релігійним подіям чи святим (фігура св.Теклі (1843), фігура-хрест із барельєфами св. Луки, Розалії і Франца (1851), хрест на відзначення 400-річчя Берестейської унії (1896) чи особам, що були прямо пов'язані з історією міста (Пам'ятник Мандлю – бургомістрові Тернополя (1887), пам'ятник воякам 15-го полку піхоти ім. князя Нассау, який квартирував у Тернополі (1868). Проте про існування сильного польського впливу, як і у інших містах Галичини, свідчило встановлення пам'ятника Адаму Міцкевичу (1895).

Після входження міста у склад відновленої польської держави в архітектурному плані міста практично не відбулося змін. На місці зруйнованого пам'ятника Адаму Міцкевичу постала нова аналогічна скульптура. Також про польське панування засвідчила поява нового пам'ятника видатному польському політичному діячеві Юзефу Пілсудському (1935) [6]. У Чернівцях натомість 11 листопада 1924 року було відкрито пам'ятник «Об'єднання», з нагоди приєднання Буковини до Румунського королівства. Місто також було позначено новими просторовими символами румунського етносу: погруддями Дімітре Ончула – голови Румунської академії та класика румунської літератури Мігая Емінеску.

У радянський період масово встановлювалися радянські символи. Нема нічого дивного, що радянська політика пам'яті була універсальною для всього новоздобутого простору: ті самі пам'ятники вождям пролетаріату та радянським діячам, стандартні пам'ятники воїнам-визволителям, квазітехнічні пам'ятники [9].

Період після здобуття незалежності ознаменувався перш за все процесом ідеологічної деколонізації пам'яті. Так у Тернополі було демонтовано пам'ятники В.Леніну, В.Затонському, Я.Галану, К.Марксу, обеліск Перемоги, танк Т-34, гарматау-гаубицю-152 мм; [6]. у Чернівцях у свою чергу також було демонтовано пам'ятники В.Леніну, І.Калініну та ін. [11].

Найбільш цікавим для нашого дослідження є порівняльний аналіз спорудження нових пам'ятників у цих містах. Розглядаючи їхнє просторове маркування крізь призму пам'ятників, ми спостерігаємо наявність двох різних стратегій у цьому напрямі: Тернопіль демонструє класичну модель україноцентричного маркування простору, що характерний для більшості міст заходу України, натомість Чернівці – яскравий приклад багатонаціонального підходу, з виразним проявом присутності маркерів простору інших національностей, що історично були присутні у краї. Цей підхід позначився відбудовою старих історичних пам'ятників, що були зруйновані чи демонтовані попередніми режимами (погруддя класика румунської літератури Мігая Емінеску (1990), пам'ятник воякам, що загинули у Першій Світовій війні (сер.2000-х рр.), «Харитська група» (2006), а також встановленням нових пам'ятників, а саме: Целану Паулю (1992), Мігаю Емінеску (2000), Францу-Йозефу I (2009). Звичайно в місті споруджувались й пам'ятники присвячені українським діячам, але майже усі вони мають ще й місцеве забарвлення. Підтвердженням цього є пам'ятники Сидіру Воробкевичу (1991;2006), Осипу Маковею, Юрію Федьковичу, митрополиту Євгену Гакману (2006) [7].

Натомість україноцентрична стратегія Тернополя підтверджується тим, що у місті існує лише один пам'ятник, присвячений представнику іншої нації – О.Пушкіну (слід зазначити, що він збудований ще у радянські роки). Всі інші присвячені громадсько-політичним діячам (С.Бандері (2008), Б.Хмельницькому (1999), П.Сагайдачному (1995), Данилу Галицькому (2001) та ін.), письменникам (І.Франкові (1995), В.Стусу, Б.Лепкому (2011), релігійним діячам Й.Сліпому (2004), В.Липківському, А.Шептицькому (2004). Слід зазначити, що тут теж споруджувались пам'ятники присвячені українським діячам із місцевим забарвленням: В.Гнатюку (1999), І.Горбачевському (2004), Я.Стецьку (1998), С.Крушельницькій (2010). Довершує цей перелік нещодавне встановлення пам'ятника Незалежності (2012) [1;6].

Іншою складовою маркування місцевого простору є перейменування вулиць. Практика давати назви вулицям і площам також відіграє важливу роль у символічному кодуванні міського простору і (пере)означенні минулого в щоденному житті сучасного суспільства. Назви вулиць відіграють навіть більшу роль у дисциплінуючих техніках політики пам'яті, аніж пам'ятники чи меморіальні таблиці. Меморіальні таблиці, якщо їх не артикують у ритуалах комеморації чи не включають у громадське життя міста, скоро стають «природними» маркерами міського простору, частиною автоматизованого сприйняття натовпом перехожих і «зникають» з їхньої уявної мапи міського ландшафту. Відповідно вони залишаються помітними лише для ока «чужого» і «туриста». Водночас референція до назв вулиць є більш інтегрованою в щоденний досвід жителів міста, які постійно звертаються до назв вулиць, коли заповнюють бюрократичні форми, просять водія зупинитися, пояснюють місце знаходження чогось тощо [12, с.87].

За радянських часів назви чернівецьких вулиць змінили кардинально. У місті з'явилися вулиці, названі на честь комуністичних вождів, партійних і радянських діячів, усіляких радянських неологізмів, а також назв міст, морів, озер, річок колишнього СРСР. З-поміж 250 основних вулиць назви було замінено на 92 відсотках з них. Зокрема, 32 відсотки на російські, 7 – на назви союзних республік, 8 – на імена комуністичних діячів СРСР і зарубіжжя. Щоправда, 45 відсотків змін припало також на українські назви тодішньої УРСР. Це назви українських міст, діячів, що, безумовно, було позитивом. Особливо порівняно з минулими часами. Попередніх назв залишилося лише 8 відсотків.

У незалежній Україні змін зазнали лише 20 відсотків усіх вуличних назв. Решта 50 відсотків, які залишилися, це їх попередні українські радянські назви. Ще 30 відсотків – це чистий залишок тоталітарної доби. З них 25 відсотків – назви російських міст, діячів, а 5 відсотків – комуністичних діячів та пов'язаних з ними подій. І це за умови, що згідно з останнім переписом населення, українців у Чернівцях абсолютна більшість – майже 80 відсотків, росіян – 11,3, молдаван і румунів – 6,1 відсотка. Якщо рахувати більшу кількість сучасних чернівецьких вулиць, у тому числі з Садгорою, то нині 48 з них зберігають назви, походження яких слід шукати в Росії. Наприклад, Амурська, Архангельська, Брянська, Іркутська, Каспійська, Саратовська, Томська. Так ніби місто знаходиться не в Україні, а в Російській Федерації. Ще 31 вулиця названа на честь різних російських діячів Белінського, Мініна, Писарева, Разіна, Пожарського... І це, зауважте, без всесвітньовідомих російських вчених, діячів культури Вавілова, Тімірязєва чи Горького, врешті радянських воєначальників часів Другої світової війни Ватутіна, Ковпака, так чи інакше причетних до України. Звісно, що їх імена в назвах вулиць можуть бути збережені. Нарешті 30 вулиць носять імена російських, українських і зарубіжних діячів комуністичного і робітничого руху. Артема, Бабушкіна, Лазо, Тольятті, Патріса Лумумби, Халтуріна, Загалом 109 назв. Підсумовуючи можна стверджувати: щонайменше 100 чернівецьких вулиць потребують нині зміни назв [2].

Натомість перші зміни у мікротопоніміці Тернополя припали, ще на «горбачовські» часи, а із здобуттям незалежності цей процес істотно посилюється. Перейменування вулиць відбувалося в значно більших масштабах, ніж ліквідація/спорудження пам'ятників і таблиць. Як наголосили Я. Грицак і В. Сусак, «основний задум полягав не лише в тому, щоб створити український образ міста, й у тому, щоб популяризувати й закорінювати у масовій свідомості українську історичну пам'ять. Перевагу віддавали іменам українських історичних постатей, тотально замовчуваних у радянський період. Ці імена надавали центральним і найзаселенішим вулицям з інтенсивним транспортним зв'язком. Інший принцип полягав у тому, щоб заповнювати певні райони наборами імен, що становлять певний розділ української національної історії» [12, с.90]. У 1991 р. вже вулиця Леніна стала проспектом С.Бандери. Згодом вулиця Мануїльського стала Володимира Великого, Маяковського — Митрополита Шептицького, Дружби народів — бульваром Симона Петлюри, а 50 років СРСР — бульваром Данила Галицького [4].

Аналізуючи детальніше процес перейменування вулиць варто зазначити, що перевага

надається перш за все діячам модерної історії України XIX-XX століть. Так у мікротопоніміці міста з'явилися вулиці М.Грушевського, В.Винниченка, С.Петлюри, Є.Коновальця, Д.Вітовського, І.Вагилевича, Я.Головацького, М.Шашкевича, С.Качали, генерала Шухевича, Є.Петрушевича та ін.

Епоха козаччини представлена власне самою вулицею Козацькою, а також вілицями перейменованими на честь М.Кривоноса, полковника Морозенка, І.Підкови, полковника Нечая, кошового Сірка, гетьманів І.Мазепи, П.Дорошенка, І.Виговського, П.Орлика та ін.

Ще одну групу перейменованих вулиць становлять вулиці присвячені діячам мистецтва, які замовчувались чи були заборонені в радянський період. До неї належать вулиці В.Симоненка, Леся Курбаса, У.Самчука, Р.Купчинського, бульвар Стуса та ін.

Наступну групу становлять вулиці, яким було відновлено їх історичні назви, а саме вулиці князя Острозького, бульвар Шевченка, гетьмана Сагайдачного, Листопадава та ін.

Ще одна група вулиць присвячена видатним українським вченим: вулиці І.Пулюя, В.Михалевича та ін.

Деякі вулиці були названі на пам'ять про тих, хто віддав своє життя за Тернопіль. Так, у місті з'явилися вулиці Живова, Танцорова, Карпенка.

Найбільшу групу становлять вулиці перейменовані на честь видітних представників краю: вулиці академіків Дністрянського, Горбачевського, Студинського, братів Гждинських, М.Паращука, кардинала Сліпого, Я.Гніздовського, В.Ярмуша, А.Манастирського, С.Стадникової та ін.

Лише чотири із перейменованих вулиць присвячені представникам інших націй. Це вулиці Ю.Словацького, Г.Коллонтая, академіка Брюкнера та Й.Перля. Останній є видатним єврейським письменником (уродженець і житель Тернополя), всі інші – видатні представники польського народу [3;8].

Повертаючись до аналізу мікротопоніміки міста Чернівці, слід згадати про введення мораторію на перейменування вулиць в історичній частині міста, що був запроваджений у 2008 році та не знятий ще й до сьогодні [5]. Це сприяє подальшому «консервуванню» старих назв вулиць та досить невисокій присутності українського національного елемента у маркуванні місцевого простору. Варто також відзначити, що аналіз найменування нових вулиць міста протягом останнього десятиліття свідчить про переважання назв пов'язаних із місцевими постатями чи нейтральних назв, а також наявність вулиць іменованих на честь представників національних меншин (табл.1). Варто також відзначити, що процес найменування вулиць, котрі отримали назву на честь визначних постатей, що не мають «прив'язки» до Буковини зазвичай був ініційований громадськими організаціями чи активістами, а не місцевою владою [10].

Підсумовуючи, порівняльний аналіз політики пам'яті Чернівців та Тернополя крізь призму маркування місцевого простору слід відзначити наявність двох різних підходів у цьому напрямі: Тернопіль демонструє україноцентричний підхід, що переважає у більшості міст західного регіону України; натомість Чернівці – яскравий приклад багатонаціонального підходу, який позначається наявністю значних ознак інших національних груп у міському просторі, що у своїй суті виокремлює це місто серед інших.

Таблиця 1

<i>Стара назва вулиці</i>	<i>Нова назва вулиці</i>	<i>Дата перейменування</i>
Панфілова	Аналотія Євдокименка	26.06.2003
Суворова	Героїв-панфіловців	26.06.2003
П провулок Фурманова	Костянтина Червінського	27.05.2004
част.вул.Немирівської	Олени Пчілки	27.05.2004
Воровського	Анатолія Добрянського	7.07.2005
Колгоспна	Святошинська	7.07.2005
	Василя Козубенка	7.07.2005
	Провулок Петрозаводський	7.07.2005
Нікопольська	Машинобудівників	29.09.2005
Пров.Український	Вул. Едуарда Райса	8. 12. 2005
	Лева Симеренка	16.02.2006
	Володимира Вернадського	16.02.2006
Проектна	Василя Лесина	22.08.2006
	Провулок Плосківський	22.08.2006

	Параски Амбросій	27.10.2006
	Володимира Бабляка	27.10.2006
	Івана Синюка	27.10.2006
	Васіле Левіцького	25.01.2007
	Григорія Бостана	25.01.2007
	Румунська	25.01.2007
провулок Березівський	Іона Кілару	25.01.2007
	Миколи Бідняка	28.02.2007
	Івана Дутки	28.02.2007
	Бориса Тимощука	28.02.2007
	пров. Челябінський	4.04.2007
	Науки	31.05.2007
Дубинська	Романа Шухевича	28.02.2008
Косіора	Вербицького	28.02.2008
Клари Цеткін	Трояндова	28.02.2008
	Петра Калнишевського	29.05.2008
	Івана Виговського	29.05.2008
вул. і І пров. Фурманова	Олеся Гончара	29.05.2008
	Красногорівська	27.11.2008
	Січових стрільців	27.11.2008
	Степана Будного	27.11.2008
	Червоної рути	27.11.2008
	Тараса Мельничука	27.11.2008
	Олекси Романця	29.10.2009
	Василя Симоненка	25.02.2010
	Юрія Липи	25.02.2010
	Петра Болбачана	25.02.2010
	Самійла Величка	25.02.2010
	Віденська	27.05.2010
Княжа	Костянтини Малицької	16.06.2011
	Пров. маршала П.Рибалка	16.06.2011
	Йозефа Ляйцнера	31.10.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Афіша тернополян. Пам'ятники [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://afisha.ternopil.ua/dir/shho_v_nas_cikavogo/pam_39_jatniki/31 Дата звертання: 18.02.2013р.
- Ботушанський В. Щонайменше 100 чернівецьких вулиць потребують нині зміни назв [Електронний ресурс] / Василь Ботушанський – Режим доступу: <http://buknews.com.ua/page/> Дата звертання: 18.02.2013р.
- Каталог вулиць м. Тернополя [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://jkg.at.ua/news/zatverdzhennja_katalogu_vulic_m_ternopolja/2010-04-14-2 Дата звертання: 18.02.2013р
- Масове перейменування вулиць відбулося у Тернополі після розпаду Союзу [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://20minut.ua/news/16221> Дата звертання: 18.02.2013р
- Мораторій на перейменування вулиць депутати не зняли [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://buknews.com.ua/> Дата звертання: 18.02.2013р.
- Пам'ятники Тернополя [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/> Дата звертання: 18.02.2013р.
- Пам'ятники Чернівців [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/> Дата звертання: 18.02.2013р.
- Перелік перейменованих вулиць м.Тернополя [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1820:deztay&catid=3:socium&Itemid=13 Дата звертання: 18.02.2013р

© **Ворников В. И.**

13. Расевич В. Політика пам'яті і пам'ятники: Львів–Чернівці [Електронний ресурс] / Василь Расевич. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?politika_pamyati_i_pamyatniki_lviv__chernivtsi&objectId=1056818 Дата звертання: 18.02.2013р.
14. Рішення Чернівецької міської ради про перейменування та найменування вулиць 2003-2012 рр. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://chernivtsy.eu/portal/1091-2> Дата звертання: 18.02.2013р.
15. Рудяга Т.Г. Про «радянізацію» Чернівців і не тільки про неї [Електронний ресурс] / Рудяга Т.Г. – Режим доступу: <http://palitra-buk.com.ua/show/news/id:41.html> Дата звертання: 18.02.2013р.
16. Серета В.В. Місто як Liev de Memoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова / В.В.Серета // Вісник Львів.У-ту. Сер. Соціологія. – 2008. – №2. – С.73-99.

Ворников В. И. - кандидат философских наук, докторант кафедры философии и социологии Государственного учреждения “ Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”.

УДК 130. 2. - 316. 32

ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГОДИ

Стаття присвячена історичному становленню і розвитку концепцій суспільної згоди. Висвітлюються суттєві характеристики згоди та обґрунтовується її особлива роль як засобу взаємовідношень в суспільстві.

Ключові слова: суспільство, засіб взаємовідношень, згода, соціальна згода, консенсус.

ИСТОРИЧЕСКОЕ СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИЙ СОЦИАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ

Статья посвящена историческому становлению и развитию концепций социального согласия. Раскрываются существенные характеристики согласия и обосновывается его особая роль как способа взаимоотношений в обществе.

Ключевые слова: общество, способ взаимоотношений, согласие, социальное согласие, консенсус.

HISTORICAL FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF SOCIAL COHESION

The article is devoted to the historical formation and development of concepts of social cohesion. Reveals the essential characteristics of the consent and justify its special role as a way of relationships in society.

Keywords: society, the way of relationships, harmony, social cohesion, consensus.

Актуальность. На протяжении всей истории человечества, составляющего общество, возникают проблемы нахождения таких “ социальных концепций ” , в основании которых доминирующей идеей является идея общественной договоренности в форме согласия.

Актуальность исходит из того обстоятельства, что каждый период истории привносит только ему присущие представления о тех необходимых формах отношений и взаимоотношений в обществе, которые приводят к согласию.

Концепции социального согласия достаточно сложный социокультурный феномен, включающий и заключающий в себе различные аспекты жизнедеятельности общества. Поэтому определенной сложностью является нахождение форм взаимоотношений, которые должны создать в обществе максимальный уровень взаимодействия и взаимосодействия.

Потребность в новых концепциях социального согласия возникает в те периоды, когда общество исчерпывает определенный ресурс представлений о формах согласованного его взаимодействия, и из этого возникают различного уровня разногласия, противоречия, конфликты.

Степень разработанности проблемы. На современном этапе общественных отношений, каждое исследование исторического становления и развития концепций социального согласия является достаточно актуальным, так только отдельные аспекты в определенной мере раскрывались в философии, социальной философии, социологии, психологии.

К проблеме общественного согласия обращался практически каждый мыслитель. Значительное наследие по данному вопросу в исторической хронологии оставили Конфуций, Сократ, Платон, Аристотель, Эпикур, Цицерон, Августин, Ф. Аквинский, М. Лютер, К. Салютани, М. Пальмиери, Л. Бруни, Н. Макиавелли, Г. Гроций, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтескье, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Фурье, И. Кант, И. Гердер, И. Фихте, Дж. Пристли, Т. Джефферсон, Дж. Милль, Г. Гегель, Л. Фейербах, Прудон, К. Маркс, Ф. Энгельс, О. Конт, Г. Спенсер, А. де Токвиль, Э. Дюркгейм, М. Вебер, Р. Дарендорф, Э. Фромм, В. Франкл, Г. Ротшильд, П. Блаунд, А. Швейцер, Э. Геллнер и другие. В данных работах в определенной мере анализировались проблемы общественного договора, сотрудничества, взаимопомощи и общественного согласия.

Проблема социального согласия исследовалась в неразрывной взаимосвязи с проблемами прогресса, солидарности и порядка такими исследователями как М. Вебер, Э. Дюркгейм, О. Конт, Т. Лукман, Н. Михайловский, П. Новгородцев, Т. Парсонс, Е. Де Роберти, П. Сорокин и другими.

Исследования консенсуса как определенной формы согласия представлено такими именами, как: Т. Парсонс, Э. Шилз, М. Липсет, Т. Бернард, Г. Тард, Г. Лебон, Ч. Кули, Д. Мид, Л. Вирт, Т. Ньюком, Ф. Хайдер, Ю. Хабермас, А. Шюц. Вызывают интерес основные выводы исследований Г. Маклоски, Дж. Протро, К. Григга, П. Когена, Д. Аткинсона, С. П. Хантингтона и других.

Косвенное рассмотрение проблемы социального согласия осуществлялось при исследовании социальных конфликтов К. Марксом, Г. Зиммелем, А. Зайцевым, А. Здравомысловым, Р. Дарендорфом, Л. Козером, которыми было установлено стремление социальных систем к равновесию и обосновано значение моральных ценностей как интегрирующей силы общества.

В последнее время достаточное количество работ, исследующих согласие в контексте конфликтов. В исследованиях Ю. Запрудского, А. Дмитриева, Л. Дятченко, К. Гаджиева и других отдаются приоритеты конфликтам, в других – Ю. В. Семенова, Л. Вдовиченко, А. Жарникова исходят из диалектической взаимосвязи дихотомии - "конфликт- согласие".

В современной социологии существует недостаточно фундаментальных работ, посвященных исследованию социального согласия. В определенной степени проблема согласия исследуется в аспекте проблем социальной справедливости, социального партнерства, социальной жизни.

Концептуальный подход к исследованию социального согласия осуществляется в работах М. Акулич, которая выделяет типы и виды социального согласия, анализирует его структуру и основные функции, рассматривает возможности управления социальным согласием. При этом характерно, что у М. Акулич, социальное согласие исследуется как процесс с его стадиями и динамикой, а конфликт предстает только в качестве стадии в развитии социального согласия.

Несмотря на все внимание к проблематике согласия – как отмечает К. С. Авакян, пока их теоретическое осмысление следует признать далеким от полноты и завершенности. Во многих случаях подходы к изучению феномена согласия носят сугубо эмпирический характер и основываются на произвольных критериях классификации [1, с. 56].

В целом, несмотря на наличие работ, касающихся проблематики социального согласия, на сегодняшний день недостаточно исследований, монографий, посвященных непосредственно социальному согласию как многомерному феномену.

Недостаточно освещенные аспекты проблемы. Требуется теоретическое переосмысление традиционных и эвристических представлений и механизмов становления согласия в обществе и выявление сущностных характеристик и признаков согласия – как именно свойства и способа быденных взаимоотношений в целом.

Цель исследования: рассмотреть концепции социального согласия в их историческом становлении и развитии. Выявить и обосновать сущностные характеристики согласия как первичного способа взаимоотношений в обществе.

Основное содержание. Несмотря на все внимание к указанной проблематике, пока ее теоретическое осмысление следует признать далеким от полноты и завершенности. Во многих случаях подходы к изучению феномена согласия носят сугубо эмпирический характер и

основываются на произвольных критериях классификации.

В традиционном истолковании социальное согласие определяют как результат и фактор человеческого единства и целостности. Категориальное поле согласия образуют следующие понятия: единство, мера, интеграция, солидарность, сплоченность, стабильность, устойчивость, порядок, целостность. Под социальным согласием понимают состояние, признак и процесс взаимодействия между социальными субъектами, находящимися в единстве, и имеющими сходные, совпадающие ценности, потребности, интересы и цели, при которой социальная система обладает солидарностью, сплоченностью, интеграцией, упорядоченностью, стабильностью и устойчивостью, сохраняется как целостность.

Проблема согласия является традиционной для социологии. В социологических концепциях и парадигмах общество рассматривается с позиций согласия, солидарности, порядка и конфликта, а также синтеза этих направлений. Анализ показывает, что в социологических теориях получили развитие три основных направления понимания социальной реальности: конфликтологическое, консенсусологическое и синтетическое. В социологических концепциях, разрабатываемых в рамках данных направлений, осуществляется научное осмысление реальных социальных процессов и явлений.

Конфликтологическое направление в социологии представлено в теориях К. Маркса, Г. Зиммеля, Р. Дарендорфа, Л. Козера и других. По К. Марксу, согласие и солидарность существуют только внутри, а не между классами. К. Маркс и его последователи признают наличие согласия и солидарности, но сводят их к классовому согласию и классовой солидарности.

В действительности, как между социальными системами, так и внутри них имеются и согласие, и конфликт. Разрешение конфликта, по мысли Р. Дарендорфа, сопровождается образованием новых групп и так возникает цепь повторяющихся конфликтов. Через возникновение и разрешение этих конфликтов происходят социальные изменения. Таким образом, следуя рассуждениям Р. Дарендорфа, можно предположить, что согласие возникает в короткие промежутки времени, когда конфликт разрешен [2].

Характерно, что существуют и другие взгляды на конфликтные проявления в обществе. Так, в частности, Р. Мертон исходит из предположения, что определенные фазы социальной структуры порождают обстоятельства, при которых нарушение социального кодекса представляет собой «нормальный» ответ на возникающую ситуацию [3, с. 672 – 682].

Согласие представляет собой состояние социальных отношений и субъектов, - как пишет М. М. Акулич, характеризующееся стабильностью, устойчивостью, с одной стороны и процесс, предполагающий движение от согласия к несогласию и от несогласия к новому согласию – с другой [4].

Динамическое состояние современного общества, - подчеркивает Л. А. Осьмук, характеризуется неуравновешенностью социальных отношений и взаимодействий, приоритетным развитием согласия или конфликта. Поляризация согласия и конфликта не постоянное, а временное состояние, в социальных отношениях и взаимодействиях. В ситуации невыраженности их полярности имеет место социальный порядок. Реальные социальные взаимодействия характеризуются диалектической взаимосвязью согласия, порядка и конфликта, хаоса. При этом в разные периоды исторического развития общества наиболее проявляется один из способов социального бытия [5, с. 45].

Общество существует потому, что доминантной чертой, характеристикой его состояния является согласие и солидарность внутри и между социальными субъектами. Конфликт, по мысли М. М. Охотниковой, можно считать нормальным состоянием, дающим импульсы к социальным изменениям, но нельзя строить социальную жизнь, исходя из убеждения об определяющем значении конфликта в социальном развитии [5, с. 46].

Обратить внимание возможно на заключение об обыденности конфликтных ситуаций в обществе М. М. Охотниковой, где согласие позволяет находить мирное соотношение между социальными субъектами. Нарастание социальной напряженности, возникновение конфликтов связано с тем, что в различных социальных сферах имеет место постоянное, систематическое неразрешение или несвоевременное разрешение противоречий на предконфликтных стадиях развития [5, с. 46].

В ряде консенсусологическом направлений в социологии осуществляется осмысление социальной жизни через согласие, солидарность, порядок. В консенсусологическом направлении согласие подразумевается как ценностно-функциональное согласие О. Контом, Э. Дюркгеймом, Т.

Парсонсом, П. Сорокиным и другими, как смысловое согласие у М. Вебера, и как психологическое согласие у Г. Тарда.

В осмыслении универсальности понятия «согласие» О. Конт исходил из этической заданности природы и культивировал принцип альтруизма не как регулятивный принцип или идеал, а позитивное знание, отражающее взаимопомощь как свойство природы. Данный подход О.Конта к согласию как системообразующей основе общества не получил прямого продолжения в социологии [6, с. 16].

В исследованиях социального согласия Р.Парка и Э.Берджесса обращалось внимание на содержание и функции согласия в сравнительно узкой сфере действительности. Они изучали свойства согласия в межличностном общении людей, находящихся в социальном коллективе. «С точки зрения коллективного поведения, - утверждают авторы, - все элементы культуры, обычаи, нравы, навыки и идеалы могут быть сведены к одному понятию «согласие». Рассматриваемое абстрактно, общество является самоорганизацией индивидов; рассматриваемое конкретно, оно есть комплекс организованных обычаев, мнений и социальных отношений, одним словом - согласия» [7, с. 163].

Одно из немногих определений понятия «согласие» в мировой социологической мысли дает Т. Ньюком. Развивая идею согласия как фактора межличностного поведения, он под понятием «согласие» понимает существование между двумя и более личностями сходных ориентаций по отношению к чему-нибудь. Ориентация у него выступает в качестве эквивалента понятия «отношение» в самом широком смысле. «Сходство» же Т. Ньюком понимает как совпадение по тому или иному или направленности ориентации [8].

Одним из теоретиков, рассматривавших проблему социального согласия, является Джон Роулс. В его работе «Теория справедливости» согласие в обществе рассматривается как важнейший фактор гражданского мира. Теория равенства и справедливости, которую Дж. Роулс называет теорией «полного согласия», обобщает и поднимает на более высокий уровень абстракции известную теорию общественного договора. Полное согласие достигается в обществе, считает исследователь, лишь в идеале. Согласно этой теории, свободные и рациональные люди, заинтересованные в защите собственных интересов, договариваются в исходной позиции равенства и определяют фундаментальные основы своего сотрудничества. На основании этих принципов заключаются и все последующие соглашения, они определяют, по мнению Дж. Роулса, тип их будущего социального сотрудничества и формы правления [9, с. 112].

В своей работе, М. Г. Алиев рассматривает социальное согласие как универсальное мировоззренческое понятие, которое прежде не осознавалось в подобном качестве, хотя функционировало во всем социальном и природном опыте человека и общества, в их взаимодействии [10].

Рассматривая проблему социального согласия, В. А. Васильев утверждает, что его основой является общность интересов. Его подход дает представление об общих устремлениях индивидов, социальных групп, классов, направленных на достижение своих потребностей в рамках данной системы общественных отношений [11, с. 34].

В представлении К. С. Авакян, социальное согласие - состояние и процесс взаимодействия между социальными субъектами, имеющими сходные ценности, потребности, интересы и цели, при которых социальная система обладает интеграцией, устойчивостью, определенным социальным порядком и целостностью. Согласие имеет как позитивное, так и негативное значение для развития социальной системы. Может быть как результатом развития конфликта, так и базой для его вызревания. Как подчеркивает К. С. Авакян согласие - это динамичный процесс, в паре со своей противоположностью конфликтом, и в своем развитии проходит различные стадии. Одностороннее преувеличение одного из компонентов процесса социального согласия приводит к расширительному определению явления.

Социальное согласие образует два структурных процесса - институционализация ценностей культуры, осуществляемая властью, и интернализация культурных стандартов порядка гражданским населением в ходе социализации, образования и воспитания [1, с. 56].

Социальное согласие является интегративной характеристикой общества и позволяет корректно интерпретировать социальные изменения. Важнейшим условием становления социального согласия, - как отмечает В. Ю. Пономарев является близость культурных традиций разных слоев и ценностное единство общества, поскольку данные факторы обеспечивают высокий уровень понимания устремлений, поступков и действий других людей [12, с. 75].

Достижение согласия между различными социальными общностями и в отношениях межгосударственных - предмет многовековой истории. Существует специальный термин для

обозначения этого явления - "консенсус" (от лат. Consensus - согласие, единодушие, согласованность) [13 , с. 121].

Обратить внимание возможно на то, что современные словари определяют консенсус как « общее согласие по спорным вопросам » / «мнение, которого придерживаются все или большинство, общее согласие, особенно во мнениях» /, «единогласие, согласие, особенно во мнениях, следовательно общее мнение» , «общее согласие, преобладающее мнение». Суммируя различные точки зрения, можно выделить два основополагающих принципа консенсуса: поддержка решения большинством (лучше квалифицированным) участвующих в его принятии; отсутствие возражений против принятия решения со стороны хотя бы одного из участников.

На основании предположения М. М. Акулич, в обществе всегда существует некоторый «контрольный пакет согласия». В научный социологический оборот допустимо, по мысли М. М. Акулич, ввести понятие «компенсаторное согласие», означающее, что согласие можно компенсировать различными путями и способами, поддерживая необходимый стабилизационный уровень социального развития. Так, на достижения компенсаторного согласия направлены различного рода пособия, льготы, использование других способов социальной защиты населения, которые особенно широко используются в трансформирующихся обществах [14].

В современной философской интерпретации социальных связей и отношений, в работах А. Арато , Е.Геллнера , Дж. Голла, Д . Когена , Дж . Кина , Дж. Роулза , Ю . Хабермаса и других , интерпретируется природа социального взаимодействия , солидарности и интеграции сквозь призму спонтанного волеизлияния индивидов, которые действуют независимо от рациональной доктрины всеобщего блага или культурной интенции конкретно -исторического общества. За основу принимается универсальная природа разума или рассудка - здравого смысла, который способен и способствует к рациональной коммуникации , компромиссу , толерантности и миру.

В аспекте философского подхода Ф. Гайека , Е. Макинтайра , Дж. Маклина , Р.Низбета , Ч.Тейлора , Ф. Селлигмана и других, не отрицается значение разума относительно его роли в предложении универсальных форм коммуникации и сотрудничества, но факторам - незнания, непросвещенности , традиции и культуры , придается особенно важное значение. Считают, что они активно влияют на состояние социальной жизни , и без учета их настоящего значения , невозможно на достаточном уровне объяснить сущность сотрудничества между людьми, включая основания устойчивого доверия , солидарности и справедливости.

В последние десятилетия - в исследованиях Дж.Александера, К. Брианта , М. Волцера , Н. Роземблум и других выявляется природа гражданского общества на основании согласия. Опираясь на идеи Т.Парсонса, Дж. Александер обосновывает, что социальная солидарность подлежит эволюционному историческому расширению, охватывая три уровня взаимодействия: культурный, ценностный, институциональный и практический.

На основании рассмотрения и анализа исторического становления и развития концепций социального согласия, возможно заключить о невозможности ограничения предмета исследования, что может быть компенсировано, на наш взгляд, выявлением его окружения - определенных промежуточных форм.

Социальное согласие имеет многофакторную детерминацию. Условия и детерминанты социального согласия специфичны в различных сферах общества. Важнейшим специфическим фактором, определяющим особенности процесса исторического становления и развития социального согласия, выступают основания устойчивого доверия, солидарности и справедливости.

Исходя из мысли К. С. Авакян, согласие - это краткий и с трудом достижимый момент во взаимоотношениях на различных уровнях: в межличностных отношениях, отношениях между группами и слоями в обществе, межгосударственных глобальных отношениях. Согласие - это единство, основанное на глубинных ценностных ориентациях, в то время как при сотрудничестве, солидарности ценностные ориентации могут быть совершенно различными [1, с. 43].

Несмотря на то, что согласие – наиболее легкий путь развития, - как пишет Д. П. Фролов, оно имеет тенденцию перерасти в соглашательство, становясь тормозом теоретических инноваций и научного прогресса [15, с. 134].

Особо следует обратить внимание на позицию, в частности, у М. М. Акулич, что в своем развитии социальное согласие проходит этап согласованных действий и взаимодействий, и достигнутое согласие оформляется договорами, соглашениями и начинает действовать [14].

Общественное развитие идет путем наращивания индивидуального потенциала людей и

укрепления связей между ними. Во всяком историческом обществе, - как подчеркивает А. П. Скрипник, функционируют, прежде всего, механизмы, обеспечивающие реализацию двух тенденций общественного развития. Если первая тенденция осуществляется механизмом социальной иерархии, системой различных ролей и позиций, каждая из которых дает возможность в большей или меньшей степени пользоваться основными жизненными благами, то вторая тенденция проводится механизмом, который связывает людей узами взаимного доверия, равенства, одинакового достоинства [16, с. 17]. Наиболее точно эта двойственность социального организма выражена у В. Тэрнера, который определяет социальную структуру, жестко определяющую место каждого субъекта в обществе и совокупность связанных с этим ролей и обязанностей от " communitas " – отношений между людьми без различия их социальных рангов [17, с. 170 - 171].

Характерно, что в теоретической социологии задействованы два ключевых понятия - «община» и «общество», которые строятся как парные дихотомические термины, обладающие противоположным содержанием.

В основу дихотомии двух типологических общественных устройств Ф. Теннис положил характер господствующих в них общественных (межличностных отношений). Отношениям типа «община» присущи такие черты как интимность и доверительность между людьми, привязанность, взаимная симпатия и т.д. Межличностные отношения типа «общество» характеризуется противоположными свойствами - формально-рациональными отношениями между людьми, расчетливостью, ориентацией на получение выгоды и коммерческого успеха. Источником двух противоположных типов социальных связей выступает воля человека. В «общине» господствует «естественная» воля, в «обществе» - рациональная [18, с. 59 – 66].

Фактически, исходя из представлений и концепций социального согласия, возможно выделить, что согласие – это максимальная степень истинно человеческого доверия, и это происходит, прежде всего, в обыденной жизнедеятельности – вне " рационального " и " юридически оформленного договора ", а базовым основанием выступают все формы созидательной - как совместной деятельности, где высокая степень взаимозаинтересованного и взаимовыгодного сотрудничества.

Выводы. На основании рассмотренных работ и их анализа, возможно заключить, что историческое становление и развитие концепций социального согласия основывается на следующих позициях:

1. Социальное согласие выступает результатом и фактором человеческого единства и целостности. Категориальное поле согласия образуют следующие понятия: единство, мера, интеграция, солидарность, сплоченность, стабильность, устойчивость, порядок, целостность.

2. Выделяются субъекты социального согласия: личности, социальные группы и слои, различные общественные организации, регионы, государства, межгосударственные структуры. В зависимости от субъектного состава выделяют следующие виды согласия: личностное, межличностное, межгрупповое, межгосударственное.

3. Согласие имеет как позитивное, так и негативное значение, бывает конструктивным, и деструктивным. Конкретное согласие может играть в одном отношении конструктивную интегрирующую роль, в другом - деструктивную, дезинтегрирующую. Согласие может выступать базой, на которой вызревает конфликт.

4. Важнейшими специфическими факторами исторического становления и развития социального согласия выступают доверие, солидарность и справедливость.

5. Определяется, что бесконфликтное общество - общество абсолютного согласия, полной гармонии не дает, потому что это - стагнация, утопия. Но относительное согласие, движение от уровня к уровню вполне реальная цель. Социальное согласие не является консенсуальным беспределом, когда все соглашаются со всеми. Проблема разрешения и регулирования конфликтов - это только один из механизмов достижения определенного этапа социального согласия.

6. Исходя из нашего заключения, согласие – это, прежде всего, феномен обыденных взаимоотношений, где особо значимо доверие, не подверженное рациональному конструированию в сторону только личностного интереса – выгоды, не оформляемое в юридических документах, а закрепляемое общечеловеческими ценностями и традициями – нормами человекомерного бытия.

Перспективы дальнейших исследований: На сегодня недостаточно уделено внимание изучению форм согласия внутри отдельных сообществ. До настоящего времени методология синергетики практически не применялась к исследованию социального согласия.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авакян К. С. Формирование социального согласия в современном российском обществе: Социально-философский анализ / Каринэ Сирасовна.Авакян : Дис. ... канд. филос. наук : специальность - социальная философия - 09.00.11. - Ростов-на-Дону, 2005. - 172 с.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. - 1994. - № 5.
3. Merton R.K. Social Structure and Anomie / R.K. Merton // American Sociological Review. 3. October. - 1938. - p. 672 — 682.
4. Акулич М. М. Социология согласия / Мария Михайловна Акулич. – Тюмень: Изд-во Тюменского госуниверситета, 2002.
5. Осьмук Л. А. Теоретические основания социальной конвенциональности / Людмила Алексеевна Осьмук: Дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.01. - Барнаул, 2004. - 262 с.
6. Конт О. Общая теория естественного прогресса человечества / О. Конт. - М., 1956.
7. Парк Р., Берджесс Э. Введение в социологию / Р. Парк, Э. Берджесс. - Чикаго, 1925. - с.163.
8. Ньюком Т. Исследование согласия / Т. Ньюком //Социология сегодня. - М., 1965.
9. Роулс Дж. Теория справедливости / Дж. Роулс. – Новосибирск, 1995.
10. Алиев М.Г. Проблема философско-теоретического статусирования понятия «согласия» / М. Г. Алиев //Социально-политический журнал. – 1998. - №5.
11. Васильев В.А. Общность интересов - основа общественного согласия / В.А. Васильев //Социально-гуманитарные знания. – 1999. - №1.
12. Пономарев В. Ю. Достижение социального согласия в условиях современного российского общества (Социологический анализ) / Василий Юрьевич Пономарев: Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.01. - Саратов, 2004. - 144 с.
13. Семилетенко В. В. Общественное согласие как фактор стабилизации социальных систем: Социально-философский аспект / Валерий Владимирович Семилетенко: Дис. ... канд. филос. наук : специальность - социальная философия - 09.00.11. - Москва, 1999. - 198 с.
14. Акулич М. М. Социология согласия / Мария Михайловна Акулич. Тюмень: Изд-во Тюменского госуниверситета, 2002.
15. Фролов Д. П. Методологический институционализм – новый подход в философии науки // Д. П. Фролов // Эпистемология & философия науки. - 2009. - № 6. – с. 123 – 134.
16. Скрипник А. П. Моральное зло в истории этики и культуры / Анатолий Петрович Скрипник / Сер.: Над чем работают философы /. – М.: Политиздат. – 351 с.
17. Тэрнер В. Символ и ритуал / В. Тэрнер. - М., 1983. - с. 170 – 171.
18. Теннис Ф. Общение и общество // В. Зомбарт. Социология. - Л., 1998. - с. 59-66.

© Горенко О.Н.

Горенко О.Н. – аспірант кафедри філософії і соціології Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского»

УДК: 1:316.3+124.5+316(-027.233)

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄВИЙ УСПІХ» В СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Метою статті є експлікація поняття «життєвий успіх» в межах аксіологічного підходу. Розглянуті теоретичні засади дослідження життєвого успіху як філософської категорії і важливої цінності суспільства. Виявлені особливості застосування аксіологічного підходу до вивчення цього концепту в суспільствах, де трансформується ціннісне поле (на прикладі сучасного українського суспільства). Відзначена каузальність соціального споживання як домінуючого модусу повсякденності з життєвим успіхом людини.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічний підхід, цінності, ціннісні орієнтації, життєвий успіх, стиль життя, суспільство споживання.

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ПОНЯТИЯ «ЖИЗНЕННЫЙ УСПЕХ» В СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

Целью статьи является экспликация понятия «жизненный успех» в рамках аксиологического подхода. Рассмотрены теоретические основания исследования жизненного успеха как философской категории и важнейшей ценности общества. Выявлены особенности применения аксиологического подхода к изучению данного концепта в обществах с трансформирующимся ценностным полем (на примере современного украинского общества). Отмечена каузальность социального потребления как доминирующего модуса повседневности с жизненным успехом человека.

Ключевые слова: аксиология, аксиологический подход, ценности, ценностные ориентации, жизненный успех, стиль жизни, общество потребления.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄВИЙ УСПІХ» В СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Метою статті є експлікація поняття «життєвий успіх» в межах аксіологічного підходу. Розглянуті теоретичні засади дослідження життєвого успіху як філософської категорії і важливої цінності суспільства. Виявлені особливості застосування аксіологічного підходу до вивчення цього концепту в суспільствах, де трансформується ціннісне поле (на прикладі сучасного українського суспільства). Відзначена каузальність соціального споживання як домінуючого модусу повсякденності з життєвим успіхом людини.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічний підхід, цінності, ціннісні орієнтації, життєвий успіх, стиль життя, суспільство споживання.

AXIOLOGICAL APPROACH TO THE “TRUE LIFE SUCCESS” CONCEPT LEARNING IN SOCIAL PHILOSOPHY

The paper is aimed to explicate the concept of the “true life success” within the axiological approach. It was observed the theoretical grounds of the true life success’ research as a philosophical category and an important value of society. Particular qualities of the axiological approach’ application were found towards the societies with the axiological field that is being transformed (e.g. modern Ukrainian society). It was also mentioned the cause connection between the social consumption as a prevailing mood in everyday life and an individual’s true life success.

Key words: axiology, axiological approach, values, value system, true life success, life style, consumer society.

Социокультурная сфера современного общества особый интерес для социогуманитарных наук. Для социально-философской науки актуальным является осмысление взаимодействия нравственно-духовных и материальных составляющих человеческого бытия. В связи с этим требует

особого внимания феномен жизненного успеха. Проблема теоретического анализа ценностных ориентаций, входящих в структурно организованную систему детерминации жизненного успеха является предметом пристального интереса социальной философии.

Понятие *жизненного успеха* обретает особый смысл с точки зрения выявления природы его аксиологических составляющих. Ценностные ориентации служат параметрами и координатами, позволяющими заглянуть в сущность данного концепта.

Ценности, рассмотренные в контексте проблематики обоснования жизненного успеха личности, являются одной из мало разработанных проблем современной социально-философской теории, а ценностные ориентации являются одной из показательных характеристик, определяющие относительно устойчивое и избирательное отношение субъекта к окружающей действительности. Поскольку ценности являются основой выбора целей и средств деятельности субъекта, то особый интерес приобретает проблема обоснования категории «успеха» как базовой ценности современного украинского общества.

Среди украинских авторов, исследующих жизненный успех в контексте ценностей и ценностных ориентаций следует отметить работы Головахи Е., Ручки А., Наумова М., Паниной Н., Сохань Л., Ануфриевой Р., Бахтиярова О., Бевзенко Л. и др.

Целью статьи является анализ понятия «жизненный успех» сквозь призму аксиологического подхода в современном философском знании.

В философских словарях аксиология определяется как наука о ценностях. Более развернутое определение дается в «Педагогическом словаре» Г.М. Каджаспировой [1, с. 3]: аксиология - философское учение о материальных, культурных, духовных, нравственных и психологических ценностях личности, коллектива, общества, о их соотношении с миром реальностей, изменении ценностно-нормативной системы в процессе исторического развития.

Понятие «ценность» вошло в философию раньше, чем понятие «аксиология», т.е. с середины XIX века и применяется для обозначения свойств объектов и явлений, теорий и идей, служащих эталоном качества и идеалом должного в соответствии с социально обусловленными приоритетами развития культуры.

Философское осмысление категории «ценность» уходит корнями в античную Грецию, где в трудах Гераклита, Демокрита, Платона, Аристотеля, Сократа, Диогена закладывались основы содержания аксиологического категориального аппарата.

Древние мыслители проблему ценностей тесно связывали с проблемой «добродетели». Мнения расходились по вопросу, - что считать добродетелью. По Сократу, истинные ценности - сокровища души, которые составляют познание. Самое ценное в человеке, по его мнению, умение видеть истину и соответствовать ей своим поведением, образом мыслей. Платон отдавал предпочтение воспитанию ума, воли, чувства, Аристотель - мужеству, выносливости, умеренности и справедливости, высокой интеллектуальности и моральной чистоте.

Российская философская мысль, так же как и европейская, уже в течение XVII - XVIII веков теоретически подготавливает научное осознание субъективно-личностного начала ценностного мироотношения и анализ понятий, его определяющих - истина, добро, красота, польза, священное.

В.С. Соловьев определяет «ценность» как «безусловное» значение, как указание на некий высший религиозный смысл реальных явлений, людей. Для ценностно-этической характеристики он вводит понятие «достоинство». «Достойное бытие» понимается как идеальное, должное, нормативное. Вся российская религиозная философия конца XIX и начала XX века (Н.О. Лосского, Булгакова, Флоренского, Бердяева, Франка, Карсавина и др.) развивалась под влиянием идей В.С. Соловьева.

Решающее слово в проблеме научного обоснования ценностей принадлежит И. Канту. Представления о ценностях и нормах он различает как представления о должном и сущем. Мир должного, по мнению Канта, как бы достраивает мир сущего, ибо сущее не всегда устраивает людей. Должное он называл «категорическим императивом», который является императивом нравственности. Категорический императив Канта - это общезначимое нравственное предписание, выражающее долженствование, в противоположность личному принципу, но должное принимается личностью добровольно.

Среди научных исследований по изучению ценностных ориентаций большое значение имеют монументальные, основополагающие труды известных ученых: Т. Парсонса, Р. Мертона, У. Томаса, Ф. Знанецкого, Э. Дюркгейма, П. Сорокина, К. Мангейма, А. Маслоу и др. Отдельно следует отметить модернистское направление в аксиологических исследованиях, связанное с именем американского

политолога и социолога Р.Инглехарта, предложившего чрезвычайно простую, на первый взгляд, методику изучения глобальных сдвигов ценностной системы человечества от материалистических к постматериалистическим ценностям. Эта методика базируется на выдвинутом Р. Инглехартом положении о том, что представления о ценностях в западном обществе претерпели значительные изменения [3, с. 19]. Ранее на первом месте стояли материальное благополучие и физическая безопасность (материализм), тогда как сегодня большее значение придается качеству жизни и эмансипации личности (постматериализм). Таким образом, в современном мире наблюдается смещение ценностных приоритетов от материализма к постматериализму. Недостатком же этого метода является то, что он не дает самую общую типологизацию ценностных ориентаций, и сам по себе не позволяет увидеть отдельные детали, присущие аксиологическому сознанию того или иного типа.

Современные российские философы и социологи также вложили значительный вклад в формирование аксиологического направления, его развития, определения проблемного поля жизненного успеха человека (Г.С. Иконникова, В.Т. Лисовский, И. Ильинский, С. Григорьев, В. Добренков, В. Журавлев, Л. Коген, В. Криворученко, С. Кугель, В. Левичева, В. Луков, В. Нимеровский, Ю. Ожегов, В. Харчева, В.Чурбанов, А. Шендрик и др). Проблема ценностных ориентаций социума превалирует в трудах С. Быковой, В. Васильева, А. Капто, Е. Катульского, А. Кулагина, А. Колесникова, В. Лавриненко, Е. Леванова, Л. Руби-ной, Н. Слепцова, Е. Семенова, В. Староверова, И. Слепенкова, С. Фролова, В. Шубкина и других российских ученых.

Некоторые российские философы (О.М. Бакурадзе, И.С.Барский, А.Я. Разина) относят ценности к сфере должного, выступающего в качестве идеала, но и в реальности, - не существующего. Д.А. Леонтьев, И.С. Нарский, И.М. Попова считают ценности общественными идеалами, проявлениями общественного сознания. В.А. Павловский и И.А. Раппопорт делят ценности личности по принципу профессиональной направленности. А.Г. Здравомыслов определяет ценностные ориентации личности как ось сознания [4, с. 2].

Отдельная группа современных ученых посвятила свои труды проблеме динамики ценностных ориентиров в реформируемом постсоветском обществе - Вишневецкий Ю.В., Шапко В.Т., Соколов А.В., Щербакова И.О., Ручкин Б.А., Родионов В.А., Щербакова Л.И., Алексеенко Т.Ф., Рудакова И.А., Зубок Ю.А., Чупров В.И., Соколов А.В., Гареев Э.С., Дорожкин Ю.Н., Карпухин О.И. и многие другие. Практически все эти ученые связывали основные тенденции современной динамики аксиологической системы личности с коренными трансформационными процессами, происходившими в российском обществе в 90-е годы. Очень интересна точка зрения Ж.Т. Тощенко в отношении «парадоксальности» системы ценностных ориентаций молодых людей современности. П. Сорокин, Т.И. Заславская, А.Г. Здравомыслов, Н.И. Лапин, И.М. Клямкин, Б.Г. Капустин, И.Ф. Кефели, изучая проблему формирования ценностных ориентаций, пришли к выводу, что она возможна при преодолении конфликта «старых» и «новых» ценностей. Очень большое значение для данной тематики имеют работы современников М.Х. Титма, В. Добрынина, Т. Кухтевич. Е.М. Аврамова, А.В. Шатунов, Д.М. Логинов акцентируют внимание на зависимости ценностных ориентаций индивидов от региональных особенностей и особенностей культуры; Горбова Г.А. проводит серьезный философский анализ ценностей современной России. Климова С.Г. проанализировала аксиологические основания идентификации и стратификационной динамики; Маринов М.Б. исследовал стратегию жизни личности в индивидуализирующемся обществе.

Перечисленные научные разработки составили теоретико-методологическую базу проблемы *жизненного успеха* как ценностной ориентации человека, способствовали систематизации и теоретическому, обобщению научного знания данного направления. Однако в связи с трансформационными процессами во всех сферах общества, наблюдаются соответствующие изменения и в аксиологической структуре личности как на микро-, так и на макроуровне.

Среди основополагающих факторов, влияющих на формирование социально значимой индивидуальной модели успеха следует указать осознанно избираемые ценности и предпочитаемые стили жизни [5, с. 133].

Экспликация понятия жизненного успеха возможна с помощью теоретической конструкции представления Р.Мертон о социальной аномии. Рассмотрение социальной реальности украинского общества через данную теоретическую призму дает возможность осознать, каким образом культурные изменения влияют на трансформацию представления людей о жизненном успехе. В ситуации быстрой смены культурных модусов, наблюдаемой в нашей стране процесс изменения

осознанно соблюдаемых ценностей идет значительно медленнее, чем изменение доминирующей модели успеха.

В этом случае методологически значимым становится отслеживание смены стилей жизни, на которые проецируются глубинные изменения в ценностном ядре, не фиксируемые сознательно, но задающие не декларируемую, а практически реализуемую модель жизненного успеха.

Возникновение ситуации социальной аномии Р.Мертон связывал с определенным состоянием социальной системы, которую рассматривал как состоящую из двух компонентов—культурного и социального. Культура является источником господствующих представлений об успехе и тем самым мотивирует людей к определенному поведению, направленному на достижение такого успеха, соответствующих ему статусных позиций. Социальная структура представлена в этой схеме прежде всего теми институционально закрепленными нормами человеческих взаимоотношений, которые полагаются допустимыми в данном обществе. Дисбаланс целей и норм, отсутствие доступа к ресурсам, связанным с успехом, приводят общество к ситуации аномии, когда для достижения социально одобряемых целей могут использоваться далеко неодобряемые средства. Цитируя Р.Мертон, следует особо подчеркнуть его слова: «Когда система культурных ценностей, фактически ни с чем не считаясь, превозносит определенные, общие для всего населения цели успеха, и при этом социальная структура строго ограничивает или полностью закрывает доступ к одобряемым способам достижения этих целей для значительной части того же самого населения, —это приводит к увеличению масштабов отклоняющегося поведения»[5, с. 135].

Однако, в ходе проведения украинских социологических исследований, было выявлено, что ценности большей части украинского населения далеки от описываемых Мертоном американских, где главным мерилем успеха был успех денежный. Большинство ответивших во всех возрастных категориях указывают семью как главную ценность. Данная ситуация является парадоксальной, поскольку это противоречит наблюдаемым процессам, когда приоритет концентрируется на материальном аспекте. Относительно данной ситуации Бевзенко Л. делает следующие выводы:

1. *Социально одобряемая модель успеха причинно не связана с доминирующими сознательно фиксируемыми ценностями.* В таком случае наблюдаемый парадокс снимается через отказ от гипотезы зависимости модели успеха и ценностных выборов.

2. *Модель успеха причинно связана с доминирующими ценностями, но не на уровне их сознательной представленности.* В этом случае снять отмечаемый парадокс можно, полагая наличие методологических неточностей, в результате чего не были получены те критерии ценностей, которые работают на формирование значимой для социальных процессов модели успеха.

3. *Модель успеха причинно связана с осознанно избираемыми ценностями только в определенных ситуациях—в условиях относительной социокультурной стабильности.* В ситуации значительных социокультурных трансформаций нужно искать иные концептуализации процесса порождения культурно обусловленной модели успеха. В этом случае парадокс объясняется не общей методологической ошибкой, а неадекватностью измерительного инструментария тем состояниям общества, в которых он применяется [5, с. 139].

В своих выводах Л. Бевзенко наиболее верным предполагает третий, компромиссный вариант ответа. Не отрицая связи ценностей и модели успеха вообще, она считает, что в период социокультурных трансформаций, необходимо идти путем поиска иных методологических ключей к исследованию ценностных предпочтений или же поиска иных культурных факторов, влияющих на формирование актуальной модели успеха. В ситуации, когда ценности интересуют нас не сами по себе, а именно в связи с детерминацией социально значимого представления об успехе, мы должны искать какие-то новые, пути обнаружения тех компонентов системы ценностей, которые являются определяющими.

К близкому выводу пришли российские исследователи, пытаясь осмыслить констатируемую парадоксальную ситуацию несоответствия фиксируемой стабильности доминирующих ценностей видимому изменению моделей успешного поведения (В.Петронко, О.Митина, А.Здравомыслов). В.Петренко отмечает, что в различных исследованиях указываются ценностные высказывания, которые следует обозначить как "верхний слой ценностей". Более адекватным, с точки зрения поставленной задачи, он считает обращение к глубинным ценностным структурам на основе более сложных и трудоемких методик. Эти *методики* предполагают осуществление междисциплинарного подхода к изучению данного понятия.

Динамизм общественной жизни, ее растущая изменчивость переводят фокус исследовательского внимания с вопросов социальной статики на проблему социальных изменений. Сам по себе социальный порядок уже перестает быть альтернативой социальному изменению, констатируется его процессуальная сущность, и речь идет о степени преемственности или ее отсутствии в двух последовательных конфигурациях социальной реальности. Ценности уже следует мыслить не как нечто стабильное, а скорее как комплекс многих

переменных, сложно между собой связанных и меняющихся с различной скоростью. В терминологии Бурдые это можно было бы назвать габитуализированными ценностями, не проявляющимися в вербальном представлении, но работающими как глубинная структура, структурирующая социальные практики.

Рассматривая жизненный успех как перманентную характеристику современного общества, особое внимание следует уделить концепту «социального потребления» как доминирующего модуса повседневности. Потребление здесь понимается не только в товарном смысле, а как модус культурного отношения с миром – потребляется природа и все ее продукты – в процессе использования как для товарного производства, так и для рекреационных целей, «потребляется» другой человек, который через насилие или через манипуляции ставится в зависимость. И это культурно одобряемая стратегия отношений. Успешный человек в такой культуре – это человек, способный побеждать в конкурентной борьбе за обозначенные таким образом потребляемые ресурсы. Стиль жизни – знак и послание об успешности в такой конкуренции, о принадлежности к группе тех, кто вышел на передовые позиции в этом соревновании [5, с. 141]. Именно этим знаком и символизирует себя новая приходящая культура. Ничего еще не зная о ее ценностях, человек уже видит приносимые ею жизненные стили и телесно включен в них. Быть успешным таким образом предполагает наличие возможности демонстрировать соотносимый с культурно заданной успешностью стиль жизни.

Проблема социального видения жизненного успеха, в контексте социальной аномии, не может решаться однозначно в пользу выстраивания цепочки зависимости "культура – ценности – модель успеха. Такая каузальная связь может реализоваться в ситуации социокультурной стабильности. Но в ситуации серьезных культурных трансформаций, наличия конкуренции культурных модусов и соответствующих культурных кодов процесс становления нового доминирующего представления о социальном успехе связан, прежде всего, с утверждением доминирующего стиля жизни как проекции глубинных ценностных сдвигов [5, с. 149].

В нынешней ситуации социальных трансформаций закономерно доминирование в господствующей модели успеха акцента на собственной субъектности, позиции конкурентности в борьбе за ограниченные ресурсы, связываемые с успехом, – деньги, власть, славу, карьерные позиции. Объемы, динамизм и агрессивность потребления, присутствующая в таких стилях, указывают на атрибуты жизненной успешности, чем и является в сути своей всякий стиль жизни. В данном аспекте представленные в социокультурном пространстве стили жизни могут восприниматься как проекция конкурирующих моделей успеха.

Таким образом, в самом общем виде причины актуализации исследований аксиологической проблематики можно выразить мыслью Т. Парсонса о том, что культурная легитимизация нормативного порядка общества, его различных ассоциаций и идентичностей на социетальном уровне выступает в виде ценностных предпочтений [6, с. 112]. Это означает, что определенные моральные, эстетические, религиозные, познавательные, прагматические и другие ценности могут выступать генерализованным основанием легитимного поведения людей.

Таким образом, следует отметить, что рассмотрение жизненного успеха личности в рамках аксиологического подхода является актуальным предметом исследования социально-философской науки. Система ценностей образует внутренний стержень культуры, духовную квинтэссенцию потребностей и интересов индивидов и социальных общностей. Но, если в стабильных и высокоразвитых странах трансформационные процессы проявляются в многозначности, эпизодичности, перманентной изменчивости постмодернистских идентичностей и обусловлены динамизмом движения в неизведанное будущее, то в трансформирующихся обществах (в т.ч. и в Украине) они вызваны, главным образом, разрушением старых ценностей и поиском новых, которые в условиях переустройства общества могли бы стать катализатором его поступательного развития. И одним из важнейших условий решения такой проблемы является изучение понятия жизненный успех как модернистской ценности в современном обществе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каджаспирова Г. М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. / Г. М. Каджаспирова, А. Ю. Каджаспиров - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 176 с.
2. Головаха Е.И., Панина Н.В. Интегральный индекс социального самочувствия: конструирование и применение социологического теста в массовых опросах. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1997.
3. Инглехарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности в изменяющемся обществе. // Полис. -1997. - №4. –С.18-28

© Долженков О.О.

4. Молчанова Е.В. Проблема ценностных ориентаций личности в структуре самосознания: дисс...канд.филос.наук: Чебоксары, 2011.- 114 с.
5. Бевзенко Л. Жизненный успех, ценности, стили жизни. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 10/2007. – №4. – С.132-151
6. Парсонс Т. Система современных обществ. - М.: Аспект-Пресс, 1998.- 270 с.
7. Вардомацкий А.П. Сдвиг в ценностном измерении? // Социологические исследования. - 1993. - №4.
8. Лапин Н.И. Модернизация базовых ценностей россиян // Социологические исследования. — 1996. — №5.- С3-23.
9. Меретукова З. К. Методология научного исследования и образования : учебное пособие для студентов, занимающихся НИР и аспирантов / З. К. Меретукова. - Майкоп, 2003. - 244 с.
10. Ручка А. Динаміка ціннісних відданостей населення України: 1991-2000 роки // Соціокультурні ідентичності та практики. - К.: Інститут соціології НАН України, 2002. –С.26

*Долженков О.О., докт.політ.н., доцент, професор кафедри політичних наук
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського.*

УДК 007 (477)

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті уточнюється місце ЗМІ в межах політичної системи України та існуючого в державі політичного режиму; визначено основні проблеми, що в комплексі не сприяють повноцінному функціонуванню ЗМІ, дано відповідні рекомендації та прогнози.

Ключові слова: засоби масової інформації, політичний режим, інформаційна політика, суспільна свідомість.

СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

В статье уточняется место СМИ в рамках политической системы Украины и существующего в государстве политического режима; определены основные проблемы, которые в комплексе не содействуют полноценному функционированию СМИ, даны соответствующие рекомендации и прогнозы.

Ключевые слова: средства массовой информации, политический режим, информационная политика, общественное сознание.

MASSMEDIA IN THE POLITICAL SYSTEM OF UKRAINE

The place of mass media in the framework of political system of Ukraine and political regime existing in the state is being précised in this article; the main problems which taken in general do not let the mass media to function effectively are defined, the respective recommendations and prognosis are given.

Keywords: mass media, political regime, informational policy, public conscience.

Засоби масової інформації є виразником інтересів суспільних груп, прошарків, окремих людей і з цієї точки зору відіграють в межах політичної системи сучасного суспільства важливу інституціональну роль. Поряд із законодавчою, виконавчою та судовою владою їх інколи називають «четвертою владою». Звичайно, ЗМІ не можуть управляти - приймати рішення, наказувати, зобов'язувати, притягати до відповідальності. ЗМІ здійснюють свою політичну, управлінську роль у політичній системі шляхом обговорення, підтримки, критики й осуду різних політичних програм, платформ, ідей і пропозицій окремих осіб, громадських формувань, політичних партій, фракцій й

донесення позицій опозиційних партій до електорату та роль своєрідного громадського контролю і розголосу його результатів [1, с. 138-139]. Сучасні соціальні та гуманітарні дисципліни так чи інакше торкаються питань функціонування засобів масової інформації. Зокрема, в рамках політичної науки ця проблематика досліджувалась з різних точок зору, представниками різних наукових шкіл і напрямків.

Серед перших дослідників ЗМІ слід згадати Т. Адорно, Р. Даля, Г. Ініса, М. Маклюєна, Г. Маркузе, О. Тоффлера, П. Шампань, М. Фуко. Американський вчений Джон Томпсон дослідив взаємозв'язок між еволюцією ЗМІ та формуванням індустріального суспільства.

Соціальні та політичні функції ЗМІ досліджували Г. Лассуелл, К. Райт, Д. Макквейл. Роль ЗМІ та масової комунікації цілому займає центральне місце у різноманітних концепціях розвитку "інформаційного суспільства". Німецький дослідник Ю. Габермас простежив роль засобів інформації в формуванні "громадянської сфери".

Діяльність ЗМІ на пострадянському просторі розглядають російські автори - І. Засурський, Ю. Качанов, А. Соколова та інші. Теоретичні основи вивчення ЗМІ пропонуються в роботах українського дослідника Г. Почепцова, а Р. Шпорлюк наводить фактичні параметри діяльності ЗМІ в Україні. Українські вчені Н. Костенко, В. Лісничий, В. Луговий, С. Макєєв, А. Клепиков, А. Палійчук, І. Поліщук, С. Телешун, М. Томенко, Д. Яковлеваналізують політичну роль ЗМІ в українському суспільстві. Вагомий внесок у цю проблематику внесли також П. Ворона та А. Мучник.

Разом з тим, аналіз літератури з теми дозволяє зробити висновок, що функціонування українських ЗМІ у політичному контексті має значну специфіку, яка певною мірою недостатньо концептуалізована у вітчизняній політичній науці, та відповідно визначити такі завдання пропонованої статті:

- уточнити місце ЗМІ в межах політичної системи України та існуючого в державі політичного режиму;
- визначити основні проблеми, які не сприяють повноцінному функціонуванню системи ЗМІ;
- дати певні рекомендації та прогнози з цього питання.

Влада неспроможна функціонувати адекватно та є нестабільною у разі, коли відсутній діалог між виборцями, громадянським суспільством та органами публічної влади. Це твердження є справедливим насамперед для демократичних політичних режимів, що відповідно до своєї сутності мають потребу в постійній інформаційній взаємодії між населенням та органами публічної влади, їх посадовими особами. Але і недемократичні політичні режими, хоча й меншою мірою, залежать від наявності такого діалогу, хай навіть він відбувається і у специфічних формах. Взаємодія між державою і суспільством залежить від рівня розвитку інформаційних технологій і структур, комунікаційних каналів. Чим повнішою інформацією володіють громадяни, тим прозорішою є політика і тим легше надати їй демократичного змісту. Так чи інакше, найважливішим засобом висловлення, формування, зміни громадської думки, формою контролю суспільства над державними структурами є засоби масової інформації. Вони безперечно належать до найважливіших інститутів громадянського суспільства, які визначально впливають на розвиток політичної системи. Конституційне регулювання у сфері інформаційного забезпечення демократії гарантує кожному свободу поглядів, переконань та їх вільне висловлення. Монополізація ЗМІ державою, громадськими об'єднаннями або окремими громадянами, а також цензура за демократичного розвитку не допускаються. У реальності ж відбувається дещо інше. Передбачаючи оперування небаченими досі обсягами інформації для мільйонів людей, ЗМІ не лише суттєво впливають на сферу праці, побуту, дозвілля, політичного життя, відображають і формують громадську думку, а й задають соціальну суть подій, які відбуваються, програмуючи тим самим поведінку громадян [2, с. 101-102]. Якщо взяти до уваги те, що значна частина інформації, що ретранслюється ЗМІ – це політична інформація, можна зробити висновок, що саме ЗМІ формують масові уявлення про політичні феномени взагалі, створюють пануючий у суспільній свідомості образ політичної реальності. І тут уже, як показує досвід демократизації, спрацьовують або не спрацьовують історично чи інституціонально детерміновані чинники політичної культури.

Зокрема, протягом другого президентського строку Л. Кучми Україна неодмінно входила до першої десятки країн світу, в яких міжнародні інституції відзначали серйозні проблеми із свободою слова [3, с. 541].

Проблема функціонування ЗМІ в Україні за сучасних умов розглядається як важлива складова державної стратегії. При цьому традиційно, саме в якості стратегічної проблеми, відзначають заангажованість українських ЗМІ та фактичну відсутність в Україні розвиненого інформаційного

ринку [4, с. 611-686]. Діяльність ЗМІ в Україні з початку 90-х рр. виявила відсутність теоретичного підґрунтя їх функціонування в нових демократичних умовах. Звідси, як зазначає В. Петренко, у 1991 - 1995 рр. гостро постав дефіцит у визначенні чітких орієнтирів програмної політики щодо визначення нових соціально-економічних та морально-політичних орієнтирів, що, у свою чергу, породило жорстку опозиційність ЗМІ до офіційної влади [5, с. 22-23].

У першій половині 90-х рр. офіційною владою була явно недооцінена роль законодавчого забезпечення діяльності ЗМІ. Лише у другій половині 90-х рр. з'явилася низка законів України, необхідних для унормування розвитку інформаційної сфери: «Про державну підтримку засобів масової інформації», «Про засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про зв'язок», «Про державну таємницю», «Про рекламу» та ін. Однак економічна ситуація в країні "породжує політичну і фінансову залежність преси від владних структур і наближених до них політичних сил", внаслідок чого законодавча база діяльності ЗМІ в Україні "має, як правило, декларативний характер, не працюючи на повну силу". Проблеми свободи слова, преси, прав журналістів "залишаються незадоволеними й не відповідають принципам демократичного суспільства" [6, с. 149]. Затримка з нормативним забезпеченням діяльності ЗМІ разом із неефективністю проведення соціально-економічного та політико-правового реформування суспільства обернулася цілим комплексом проблем. Спираючись на дослідження фахівців з інформаційного розвитку, спробуємо визначити основні з них.

1. Політична ситуація в Україні характеризується стійкою тенденцією до зміцнення політики фінансових структур, що посилюють свій вплив на ЗМІ. За цих умов виникає небезпека значного послаблення зворотного зв'язку між владою і народом. Унаслідок цього, як слушно зазначають О. Білорус та О. Зернецька, назріває необхідність розробки глобальної міжнародної медіа-політики і забезпечення захисту права людей на комунікацію. Це, зокрема, передбачає розбудову законотворчих, регулятивних та наглядових структур у сфері ЗМІ [7, с. 125-127]. Проаналізувавши наявний в Україні розрив між декларуванням "правильних" принципів і потребами реальних "правил гри" на медіаринку, Ю. Кобзар визначає основні завдання і магістральні напрями цього процесу (а разом із тим показує "прогалини" в національному інформаційному просторі):

- "збільшення інвестиційної привабливості суб'єктів українського медіаринку, забезпечення розширеного виробництва національного інформаційного продукту;
- реформування системи регулятивних механізмів для забезпечення якісного зростання економічної, технологічної та змістовної складових національного медіаринку;
- законодавча реалізація принципу "незалежності" можливостей впливу на інформаційну діяльність ЗМІ;
- реформування національного інформаційного законодавства відповідно до європейських та світових стандартів" [8, с. 55].

2. ЗМІ серед інших функцій у демократичних країнах виконують роль важливого чинника формування позитивного образу держави. В Україні на сьогодні утворилася ситуація подвійної безвідповідальності за імідж країни як владної еліти, так і журналістів. ЗМІ активно продукуються й тиражуються різноманітні зразки субкультури, які видаються за прояви української національної культури. Причиною утвердження такої тенденції відторгнення і руйнування попередніх цінностей, характерне переважно для першої половини 90-х рр. Після прийняття Конституції України 1996 р. у сфері функціонування ЗМІ розпочався процес вибору політичних пріоритетів. Дотепер цей етап супроводжується відчайдушною політичною боротьбою на тлі економічної розрухи. Така ситуація зумовлює розтягування засобів масової інформації по різних партіях, громадських організаціях, комерційних структурах. Останні ж, як відомо, більше турбуються про власне благополуччя або про "відробляння" закордонних грантів, аніж про імідж України.

3. Актуальною проблемою для України, яка потребує розв'язання, є існування політичної цензури (насамперед, у вигляді "жорсткої" редакційної політики). Визначилася тенденція, котра склалася в Україні в період другого президентського строку Л. Кучми, коли під час кожної політичної кризи влада чинила все потужніший тиск на ЗМІ. Причому після згасання кризи ситуація ніколи не поверталася у бік покращення, а завжди лише в бік погіршення. Хоча в Україні навіть у 2003 - 2004 рр. не йшлося про введення цензури як системної організації інформаційної діяльності держави стосовно усіх ЗМІ без винятку, скоріше доводиться констатувати маніпулятивне функціонування пулу провладних ЗМІ (у першу чергу електронних), відсутність забезпеченості механізмів реалізації конституційного права кожного на інформацію. Зокрема, недостатніми й чітко не визначеними були (і залишаються): ресурси для відкритого доступу до інформації на безоплатній та комерційній основі;

компетенція державних органів щодо створення передбачених чинним законодавством структур для забезпечення широкого доступу до інформації; збалансування інтересів громадян і дій державних інституцій в контексті консолідованої відповідальності всіх суб'єктів інформаційної діяльності за додержання вимог Конституції і законів.

4. Політична криза, що виникла в Україні наприкінці 2004 р., засвідчує визначальну роль, яку відіграли в її виникненні ЗМІ. З одного боку, ЗМІ в руках влади відіграли роль своєрідного тарану, застосовуваного повсюдно адміністративного ресурсу. Зокрема, максимально було використано посадову підпорядкованість керівників інформаційних структур. Влада спотворювала інформацію про вибори, дані про основного опонента. Зрештою, це й призвело до різко вираженого протесту населення, пов'язаного з використанням громадянами свого права на об'єктивну інформацію. З другого боку, не менш важливим фактором мобілізації прихильників опозиції на акції громадянської непокорності стали окремі друковані та електронні ЗМІ, а також інтернет-видання. Навіть побіжний аналіз їхньої діяльності в період кризи свідчить, що "мобілізаційна" роль провідних опозиційних ЗМІ була частиною заздалегідь підготовленого плану дій на випадок фальсифікації виборів, а їхня інформаційно-пропагандистська діяльність, очевидно, координувалась з єдиного центру. Не беручи до уваги ціннісні моменти, слід визнати, що з функціональної точки зору і влада, і опозиція в даному випадку використали підконтрольним ЗМІ як інструментарій для забезпечення своїх політичних проектів.

5. Однією з гострих проблем становлення інформаційної сфери в Україні є спроби маніпулювання суспільною свідомістю. Останнє включає навмисне змішування аналітичної інформації з агітацією на користь певної особи, політичного лідера, кандидата в депутати. Пресою та телебаченням, а особливо інтернет-виданнями, активно використовуються такі методи політичної пропаганди, як інтерпретація, замовчування, навішування ярликів та ін. Запобігти тотальному спотворенню інформації, як показує світовий досвід, можна через задіяння опонуючої функції мас-медіа. Однак, така функція в Україні поки що не реалізується: мусимо констатувати, що впливових опонуючих владі ЗМІ в нас немає через відсутність згуртованої опозиційної сили. Що ж стосується видань численних політичних партій, то їх навряд чи можна вважати виразником дієвої опозиції, оскільки їх аудиторія звужена до обмеженого ідеологічного сегмента. Як провладні, так і опозиційні видання не гребують інколи використанням таких непривабливих методів пропаганди, як навішування ярликів, прямі образи, викривлена інтерпретація інформації. Симптоматично, що ситуація сутнісно не змінилась у 2005 р., коли колишня влада стала новою опозицією, та у 2010 році, коли провладні та опозиційні сили знову «помінялися місцями».

Разом із цим, вільне поширення інформації всесвітньою мережею робить неможливим тотальний контроль держави над суспільством, що демонструє несумісність Інтернету з авторитаризмом. Нові форми масових комунікацій розширюють можливості вільного обміну думками, що сприяє розвитку плюралістичного суспільства, зміцнюючи, таким чином, його демократичний характер. Проте користуючись електронними медіа, не слід абсолютизувати їх позитивні риси, оскільки Інтернет розмиває межі між актуальною на даний час і минулою інформацією. З іншого боку, інтернет-журналістика позбавлена будь-яких табу, що дозволяє висвітлювати різну інформацію, тому доволі важко перевірити якість і істинність цієї інформації [9, с.23].

А це підводить автора до висновку, що існує небезпека підміни справжнього реформування системи ЗМІ, утворення громадського телебачення та радіо простою мімікрією власників медіа-ресурсів під запити нової влади. Проявом політичної далекоглядності було б перевести питання реформування ЗМІ саме у системну, законодавчу площину, відмовившись від примітивної практики "побудови відносин" з їх власниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ворона П.В. Місцеве самоврядування і політичні партії в Україні: [монографія] / П.В. Ворона. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 184 с.
2. Кашавцева С. Политическая коммуникация: проблемы, ожидания, возможности /С. Кашавцева // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. - № 1. – С. 101-108.
3. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / В.С. Крисаченко. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.

© *Дорожко І.І.*

4. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
5. Петренко В. Комплекс підпорядкованості, абостановлення ЗМІ в незалежній Україні / В.Петренко // Віче. – 2001. - № 10. – С. 22-23.
6. Органи державної влади України / За ред. В.Ф. Погорілка: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2002. – 592 с.
7. Білорус О., Зернецька О. Право на комунікацію: концепція глобальної комунікаційної політики в інформаційну еру / О. Білорус, О. Зернецька // Віче. – 2000. - № 2. – С. 115-132.
8. Кобзар Ю. Інформаційне законодавство: Європейський вектор розвитку / Ю. Кобзар // Віче. – 2003. - № 2. – С. 51-55.
9. Юрченко Є. Особливості використання Інтернету у виборчій кампанії / Є.Юрченко // Віче. – 2008. – №2. – С. 22-24.

Дорожко І.І., кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології. Харківського національного педагогічного Університету імені Г. С. Сковороди.

УДК 37.018.1 : 392.3

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті розкриваються актуальні питання, що постають у площині родинного виховання під тиском глобалізаційних процесів. Спосіб сучасного сьогодення – постійні зміни. Зміни стосуються політичної, економічної, соціальної сфери. Втрачають якісного значення стосунки, людські спільноті, приналежність до яких визначається продовженням роду, народженням дитини, а не мимовільним існуванням міжособистісних зв'язків. Трансформація традиційної сім'ї є об'єктивним процесом, який прискорюється внаслідок глобалізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, особистість, сім'я, виховання.

СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ ВЫЗОВАХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье раскрываются актуальные вопросы, возникающие в плоскости семейного воспитания под давлением глобализационных процессов. Способ современного настоящего - постоянные изменения. Изменения касаются политической, экономической, социальной сферы. Качественно меняются отношения, человеческие общности, принадлежность к которым определяется продолжением рода, рождением ребенка, а не произвольным существованием межличностных связей. Трансформация традиционной семьи является объективным процессом, который ускоряется вследствие глобализационных процессов.

Ключевые слова: глобализация, личность, семья, воспитание.

FAMILY EDUCATION IN MODERN CHALLENGES OF GLOBALIZATION

The article describes the current issues facing the pane family education under the pressure of globalization. Method of modern present - constant changes. Changes related with political, economic, social sphere. Lose qualitative value relations, human community, membership of which is determined to procreation, childbirth, not spontaneous existence of interpersonal relations. Transforming the traditional family is an objective process that is accelerated as a result of globalization.

Key words: globalization, personality, family, education.

Майбутнє відрізняється від минулого тим, що залишає для особистості простір щодо вибору та способу дії. Можливість здійснювати вибір дає дорогу у майбутнє. Без вибору немає майбутнього, навіть, якщо необхідно відмовитись від нього та вибрати вільний рух течії сучасного світу. Так само, немає майбутнього і без способу дії, навіть, якщо дія не може позбавитись від звичних паттернів, не

припускає можливості щодо зміни. Хвилюючим є факт невизначеності майбутнього. [2].

Спосіб сучасного сьогодення – постійні зміни. Зміни стосуються політичної, економічної, соціальної сфери і т.д. Але найважливішими вважаються ті, що відбуваються у власному, персональному житті. Порушуються питання про шлюб, сім'ю, сексуальність, міжособистісні стосунки. Е.Гіденс описує це дуже добре у парадигмі глобальної революції на рівні рефлексивних дій особистості, на рівні комунікативних зв'язків з іншими. У різних регіонах і культурах глобальна революція має свої відмінності. Відбуваються дискусії відносно статевої рівності, регулювання сексуальності, запліднення, абортів, відносно майбутнього сім'ї, виховання дітей. У сучасному світі існують країни, в яких не обговорюються питання міжособистісних відносин у сім'ї, але таких країн небагато.[3].

Глобалізація та глобалізаційні процеси мають істотний вплив як на світ у цілому, так і на родину, міжособистісні стосунки в сім'ї, на родинне виховання. Ризики і небезпеки руйнації стосунків у родині під впливом глобалізаційних процесів розглядаються на міждисциплінарному рівні. Актуальні питання сьогодення набувають нових форм за допомогою аналізу філософської думки таких філософів, як Б.Рассел, Є.Суліма, М.Култаєва, соціологів – З.Бауман, Е.Гіденс, психотерапевтів – М.Вінтергофф.

Існує думка, що у світі немає індивідумів, тільки фрагменти сімей. Дослідження сім'ї є складним питанням. Не існує жодного універсального, загальноприйнятого визначення сім'ї. Безперечно сім'я – це нескінченний цикл, в якому індивідами постійно беруть участь на декількох рівнях. Інтерпретація поняття <<сім'я>> залежить від її цілей. Існують критерії, які градують визначення сім'ї. Вони включають форму, функції і взаємодію. Вчені приділяють особливу увагу взаємодії в якості визначальної риси. Ця ідея відображає той факт, що взаємодія і досвід в родині визначає хід усього нашого життя, постійно є з нами. Незабаром після того, як більшість людей фізично відділяється (відходить) від своєї рідної сім'ї, вони започатковують нові сімейні орієнтації.

Мета статті – розглянути феномен сім'ї у сучасних викликах глобалізаційних процесів. Пов'язуючи глобалізацію з сімейним аспектом відкриваються нові шляхи міжособистісного розуміння, економічної складової, гендерних аспектів, соціальних змін та взаємовідносин між групами. Це призводить до більшого проникнення в динаміку різниці, силу стосунків, важливість фінансової сторони. Зв'язок глобалізації та родини не є рівним у вивченні суспільних родин. Натомість, інтеграція глобалізації і сімей висуває на перший план комплексну та динамічну взаємодію між економікою, національними державами, транснаціональними інститутами, а також потік інформації та нові концептуалізації схожості сімей, територій, простору.

Глобалізація викликає сильні суперечки майже всіх аналітиків на міждисциплінарному рівні. Глобалізація характеризується як небезпечна, благодворна або як занадто загальна, щоб бути корисною на рівні аналітичного інструментарію. Багато з цих тверджень не базуються на доказах і не завжди використовується такий термін або феномен як <<доказ>>. Але все ж таки слід зазначити, що сила та розмір міркувань щодо глобалізаційних процесів означає її важливість. Тут може не бути згоди щодо того, що таке глобалізація, або як її охарактеризувати. Головним чином, книги, статті, конференції і проекти, які торкаються цього феномену розкривають сутність глобалізаційних процесів. Безмежний диспут оточує цей термін припускаючи, що глобалізація є дією, яку потрібно вивчати та розуміти. Термін глобалізація може поділятися на категорії та мати п'ять різних значень: інтернаціоналізація, лібералізація, універсалізація, вестернізація, детериторіалізація.

В останні роки глобалізація привінюється до детериторіалізації. Що мається на увазі? Глобалізація відноситься до зміни в соціальній сфері. Соціальні стосунки мають як близькі перспективи, так і віддалені. Згідно з цією перспективою, знання перевищать кордони і зв'яжуть суб'єктів, навіть, через фізичну віддаленість. Це можна зрозуміти як <<транскордонний обмін без дистанції>>. Такі обміни і стосунки стають більш цінними, тому що спілкування і виробництво відбувається без уваги на географічне обмеження. Транскордонні організації різних видів розповсюджуються і більша кількість людей побоюється глобальної природи суспільних стосунків. Детериторіалізація набуває рис поширення на усіх рівнях соціальних відносин. Е.Гіденс, один з прихильників цієї точки зору заявив, що швидкість глобалізації означає – це світ, у якому ми живемо і, який відрізняється від минулого.

Продовжуючи наближення до причин глобалізаційних процесів, виникає питання соціальної структури та організації. До яких масштабів розвинувся соціальний феномен як результат існування соціальної структури? Яка роль людей у взаємодії з соціальними системами, яким чином відбувається трансформація і як вона впливає? Е.Гіденс порушує думку про те, що глобалізація перемістила

людство з минулої сучасності до постмодернізму. Він підкреслює, що модернізація за своєю основою глобалізована, і що наслідки цього процесу перенесли людство у новий світ, який до певного часу воно не розуміло добре.

Комплексний динамічний погляд на глобалізацію дозволяє осмислити світ і людство у нових аспектах сучасності. Ніде, це не більш актуально, ніж по відношенню до мікрокосмосу сім'ї. Незалежно від конфігурації, для більшості людей, сім'я як і раніше залишається стратегічним угрупованням, які відповідають певним соціальним, емоційним і економічним потребам. Саме у сімейному колі приймаються і обговорюються рішення про роботу, догляд, переміщення. [11, с.8].

Спадають на думку незабутні погляди у майбутнє Б.Рассела у книзі <<Шлюб та мораль>>. Аналізуючи ситуацію тогочасного періоду він підкреслював – сім'я швидко розпадається, а благі побажання миру між народами поки ніяк не збуваються. Очевидно, що ситуація містить у собі серйозну загрозу світові. Проте, не все так безнадійно. Можливо, у майбутньому інтернаціоналізм буде мати найбільшу кількість прихильників, ніж зараз. Може - це щастя, розмірковує Б.Рассел, що у людства немає можливості передбачати майбутнє. Він сподівається на найкраще у майбутньому. Хоча не заперечує, що все буде інакше. [7, с.173].

З.Бауман характеризує процес глобалізації: для одних – це провісник нової свободи, для інших – жорстокий удар долі. Те, що одним здається існування феномену глобалізації безперечним явищем, для інших видається локалізацією. Система цінностей постмодерної доби змінюється таким чином, що на перше місце виходить мобільність, свобода пересування. З.Бауман називає свободу пересування і мобільність дефіцитним товаром, розподілення якого відбувається нерівномірно. Суспільство свідомо або несвідомо перебуває у постійному русі. Факт нерухомості неможливий у мінливому світі, що змінюється кожної хвилини та секунди. Як наслідок даного процесу – нерівність у площині будь-якої взаємодії. Частина суспільства <<глобалізується>> до кожної клітини свого організму; інша частина знаходиться у межах своєї <<місцевості>>. Такий стан неприємний, і нестерпний у мінливому світі. Безперечно <<глобалісти>> мають впливати на розвиток подій у сучасному суспільстві, визначати правила гри у повсякденному житті. [1].

Сьогодні важко знайти ємнішу якісну характеристику світу, ніж глобальність. Суліма Є., узагальнюючи питання про предметне поле глобалістики зазначає: <<Глобальність виявляється в усіх вимірах буття та проявах людської свідомості. Вона означає формування спільності соціальних, економічних, політичних, правових відносин, котрі вже не можуть інтегруватися в національно-державну практику та набули планетарних масштабів. Виникає глобальне, або світове, суспільство, яке сьогодні представляє дуже неоднорідний соціум. Локальні суспільства, соціальні групи й індивіди зіткнулися з новою реальністю, далеко не завжди і не в усьому будучи готовими до її сприйняття, а тим більше до активного впливу на неї>>. [9, с.9].

Тема глобалізації, безперечно, вийшла на перший план суспільної свідомості, стала центральною, а у деякій мірі - <<модною>>. На початку нового століття не знайти найактуальніших наукових обговорень, досліджень, публікацій, а також політичних дискусій, які б набували такого значення, як ті, що мають відношення до процесів глобалізації.

Серед найважливіших глобальних проблем сучасного світу, як правило, виділяють:

1. проблема запобігання війни та збереження миру;
2. проблема подолання розриву у соціально-економічному розвитку різних країн;
3. забезпечення екологічної рівноваги у діаді природа та суспільство;
4. здійснення контролюючої функції над демографічними процесами;
5. використання енергетичних ресурсів, усвідомлення їх реальних запасів;
6. проблема охорони здоров'я та створення оптимальних умов для способу життя;
7. розвиток системи освіти. [10].

Кількість глобальних проблем постійно зростає, вони не є чітко визначеними. У різних авторів список проблем корелює з проблематикою зазначених питань. Існує глобальна проблема, на яку необхідно звернути увагу – це збереження сім'ї та виховання підростаючого покоління. Інститут сім'ї, який вважається місцем миру та любові, перетворюється на менеджерський інститут, що має свою місію та план дій на найближчу перспективу. <<Родинні стосунки>> замінюються на так звані <<партнерські стосунки>>, де майнові відносини і зобов'язання між подружжям будуються на добровільних засадах. <<Партнерські стосунки>> не мають законодавчого підкріплення, їх існування перебуває постійно під загрозою. Сторона, яка найбільш страждає – це діти та жінки. Безперечно соціальна захищеність передбачена законодавством, але психічний та психологічний стан дітей та

жінок кардинально змінюється.

Глобальні зміни у площині родинних стосунків майже у всіх країнах світу викликають дискусію про напрямок розвитку родини, її майбутнє та еволюцію. Прагнення до індивідуалізації визначає тенденції сучасного життя, внаслідок чого відбувається деформація і розірвання економічної спільності родини. Глобалізація вплинула на інші сфери суспільного життя, тим самим призвела до руйнування традиційної сім'ї. Характеризуючи шлюб та родину постають думки про те, що сучасна родина перестає бути авторитарною, сакральною та багатофункціональною. Скерованість на продовження родових зв'язків і єднання поколінь залишається у минулому. Сім'я постає у форматі атомарної малої групи, мобільною, малодітною та спрямованою на індивідуальний розвиток. Обмеження функцій і зміна ролей змінює вимоги щодо ролі чоловіка та жінки у суспільстві ризику. Формування нових взаємовідносин у родині зумовлено ширшим оточенням, у цій ситуації шлюб, у своєму сучасному варіанті розуміється не тільки як стан особи, але й як <<індивідуальна ситуація, залежна від інституції>>.[5, с.8].

Завдяки новітнім технологіям суспільство здійснює дедалі більший переворот, період напіврозпаду нового розвитку крокує до нульових позицій. Глобалізаційні процеси набирають обертів, особистість не встигає звикати до нової ситуації у життєвій перспективі. Нові ситуації <<сьогодні>> стають у подальшому застарілими.

Виникає потреба зробити екскурс до японського світосприймання у виховній традиції, звернути погляд на Японію. Перед очима сучасності розгортається понура перспектива, яка краще унаочнює негаразди різних країн. У Японії доводиться боротися з проблемою, так званих, <<хікіморі>>. Хікіморі – це підлітки та молоді люди, котрі відрізані від оточення і не мають зацікавленості у сучасній перспективі. Вони не беруть участі у житті суспільства, а живуть у просторі власного світу. Власний світ обмежується кімнатою хікіморі. Власний світ займає більше чи менше місця у віртуальному просторі за комп'ютером, адже переважна більшість хікіморі мало не весь час сидять в інтернеті за комп'ютерними іграми. До кола друзів хікіморі можна віднести телевізор, планшет та мобільний телефон. Надмірне захоплення комп'ютером, властиве більшості хікіморів. Слово <<хікіморі>> означає замикатися. Цей термін запровадив японський психіатр Сайто Тамакі. Статистичні дані свідчать про те, що уражених японців близько мільйона. Державні установи, такі як японське Міністерство охорони здоров'я, визначає менші числа, але ніхто не заперечує проблему як таку. У данному аспекті можна провести паралель із Україною, оскільки віртуальний світ безмежний.

Глобалізаційні процеси впливають на виховання дітей у сім'ї. Аналіз сучасної сім'ї свідчить про те, що у батьків <<хікіморі>> є дефіцит відносно сприймання дитячої поведінки та належної реакції на неї. Стосунки у сім'ї мають тенденцію до змін, особливо виражені стосунки залежності від батьків. Ця тенденція має яскраве вираження у взаєминах <<мати-син>>, їх у японському суспільстві називають <<аме>>. Про що йде мова? Мова йде про дітей, які позбавлені самостійності і не можуть більше розвиватися на рівні суспільних відносин.

У сучасному японському суспільстві бракує ритуалів трансформації та ініціації. Свідченням є те, що дорослі не усвідомлюють своєї провідної функції відносно дітей. Тим самим діти позбавлені можливості нормально розвиватися. Характеризуючи феномен <<хікіморі>>, визначаючи спільність рис, Вінтергофф М. підкреслює, що вони не витримують переходу з фази дитинства та підліткового віку у світ дорослих.

Більшості хікіморів властиве надмірне захоплення новітніми технологіями, комп'ютером. Діти штучно підмінюють міжособистісне спілкування і проводять дозвілля перед комп'ютером. Хікіморі не мають потреби в нормальних соціальних контактах із реальними співрозмовниками.

Користувач керується уявленнями та досвідом раннього дитинства. Хікіморі, керуючись власним бажанням, може перервати або припинити інтерактивний процес. Віртуальна інтерактивність – це оманлива інтерактивність. У даній інтерактивності існування реальної людини зводиться нанівець, а саме стає не потрібна нервова клітина - <<людина>>. У віртуальному світі співрозмовник видається річчю, яка не має впливу на користувача. [4, с.149].

Японська тенденція доводить, що відокремленість від суспільства веде до агресії. Агресія виявляється у формі фізичного насильства у межах сімейного кола. Наслідком такої тенденції є те, що особистість втрачає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі та усвідомлювати свою роль у суспільстві.

Дослідження процесів глобалізації, дітей та дитинства знаходяться сьогодні на початкових стадіях. Діти належать до приватної або вітчизняної сфери життя. Вони є частиною локального

отчення і не знаходяться під прямим впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація є частиною <<громадської>> сфери, а саме вона впливає на макропроцеси і мікропроцеси у суспільстві. Макропроцеси пов'язані зі змінами в політекономічній сфері, тенденціями ринкових відносин, політики. Під час детального аналізу, виявляється, що насправді існує багатоаспектний зв'язок між родиною, дитинством та глобалізацією. Системи сімейного розвитку та виховання останнім часом дають збої, тому надійність родинних зв'язків залишається у минулому. Щоб розібратися, чому неправильний психічний розвиток є головною причиною проблем дитячого світу, необхідно зробити пильний аналіз світу дорослих.

Е.Гіденс визначає просторові характеристики процесу глобалізації, що впливають на родинні цінності, персональні сторони життя особистості. Зміни відбуваються у багатьох країнах та різних частинах світу. Глобалізація стосується не тільки великих сфер на предмет світового фінансового порядку, вона стосується і має вплив на міжособистісні відносини індивіда. Тобто процеси глобалізації не дистанційовані від особистості і не віддалені від неї. Суперечки про родину, родинні цінності можуть здаватися віддаленими від глобалізаційних процесів. Але, це не так. Трансформуються родинні цінності, відбуваються зміни, які впливають на різні аспекти сімейного життя.

Зазнають деформацій традиційні родинні системи, стосунки між чоловіком та жінкою змінюються кардинально, особливо тоді, коли жінки порушують питання свободи, рівності та удосконалення. Ніколи не існувало суспільства, - пише Е.Гіденс, в якому жінки були рівними із чоловіками. Мінливість сучасного світу позначається глобальною революцією у повсякденному житті з непередбаченими наслідками для людства.

Комплексна сукупність процесів, а не однобічний процес, так Е.Гіденс характеризує глобалізацію. Усі процеси взаємопов'язані між собою, діють суперечливо та вступають у конфронтацію. [3, с.14].

Ризики та небезпеки руйнують нації швидше, ніж реальні вороги, що є величезним зрушенням у їхній власній природі. Зміни відбуваються на рівні нації, сім'ї.

Заслужує на увагу той факт, що фонетичний склад слів <<нація>>, <<сім'я>> залишається незмінним, тоді як лексичне і семантичне значення набуває нових якісних перетворень. У лінгвістичній науці <<слово>> – це звук або комплекс звуків, що має певне значення. Подвійна природа <<слова>> включає зовнішню і внутрішню складову. Зовнішня складова слова – його звукова оболонка (форма), внутрішня – значення слова (зміст). Лексичне і семантичне значення об'єднуються у лексико-семантичне поле. Лексико-семантичне поле утворює сукупність парадигматично зв'язаних лексем, які об'єднуються спільним змістом і знаходять відображення у поняттєвій, предметній й функціональній подібності означених явищ.

Лінгвістика включає такі лексико-семантичні поля: поле спорідненості, поле переміщення (руху), поле розумової діяльності (мислення), темпоральне (часове) поле, метеорологічне (погодне), поле сприймання, поле температури тощо. [6].

Ми продовжуємо дискурс про націю, родинні стосунки, що взаємопов'язані з працею, традицією, природою. Отже, лексико-семантичні поля вищезазначених слів утворюють сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту і відображають функціональну подібність позначуваних явищ. Установи зовнішньо видаються такими самими, що й були, але внутрішньо зазнали певних змін. Е.Гіденс пише: <<Зовнішня шкаралупа залишається, та внутрішньо вони змінилися – і це відбувається не лише у Сполучених Штатах, Британії чи Франції, але майже повсюдно. Вони є тим, що я називаю <<інституціями-мушлями >>. Це інституції, які стали неадекватними тим завданням, що вони їх покликані виконувати>>. [3, с.18].

Привертає на увагу аналіз М.Култаєвої ідеально-типових рис сім'ї у добу постіндустріальних трансформацій та традиційної сім'ї за Е.Гіденсом. Традиційна сім'я: переважно економічна одиниця, економічне підґрунтя регламентує соціальні функції; домінування репродуктивної функції над сексуальною; статеву нерівність; правова дискримінація жінок; шлюб є угодою між двома родинами; родинні зв'язки домінують над партнерськими; один шлюб на все життя. Сім'я рефлексивного модерну – це соціокультурна одиниця, спосіб існування якої визначається не тільки економічним, а й соціальним і культурним капіталом; сексуальна функція відокремлюється від репродуктивної; гендерна рівність; шлюб є рішенням рівноправних партнерів; можливість кількох шлюбів; можливість роздільного проживання.

Трансформація шлюбних відносин, традиційних сімейних стосунків відбувається внаслідок глобалізаційних процесів. Постійні зміни у структурі зайнятості, конкурентоспроможності на ринку

праці зумовлюють виникнення роздільних або <<шпагатних>> сімей. У <<шпагатних>> сім'ях подружжя можуть жити в різних країнах, містах – мати різні місця проживання. Роздільні сім'ї передбачають наявність дітей, які перебувають у одного з батьків, а саме живуть то з батьком, то з матір'ю. Під час спільної відпустки, або у святкові та вихідні дні шлюбні і родинні відносини мають постійно відтворюватися. Інформаційні технології відіграють не останню роль у роздільних сім'ях. Можливість мобільного зв'язку, використання інтернету, веб-камери роблять стосунки між подружжям суто механічними, уразливими, а не живими та дійсними. Запліднення, розвиток вагітності, навіть, народження дитини батько може спостерігати за допомогою інформаційних технологій з іншого міста, з іншої країни. Такі сім'ї, особливо підростаюче покоління, перебувають у стані психологічної напруги, страхів, дискомфорту. Все це негативно впливає на стан здоров'я людей, які проживають у роздільних або <<шпагатних>> сім'ях.

Фінансова ситуація, рівень кваліфікації у роздільних сім'ях впливають на комунікативні зв'язки між подружжям. Як показують психологічні дослідження, на достатньому рівні (глибоко) знати і розуміти особистість може лише двох-трьох осіб; успішно орієнтуватися в поведінцідесь близько десяти осіб. Якщо чоловік та жінка мають однаковий рівень кваліфікації, то контакти відбуваються набагато частіше, ніж у сім'ях заробітчани, в яких члени родини можуть не бачитися роками. Ситуація ускладнюється за умов міграції у іншу країну двох батьків для поліпшення фінансового стану родини, а тим часом діти залишаються на утриманні інших членів сім'ї. Практично, підростаюче покоління перетворюється на безбаченків, бо повноцінне родинне виховання відбувається у повній сім'ї. [8, с.168].

Інститут сім'ї, який вважається місцем миру та любові, перетворюється на менеджерський інститут, який має свою місію та план дій на найближчу перспективу. <<Родинні стосунки>> замінюються на так звані <<партнерські стосунки>>, де майнові відносини і зобов'язання між подружжям будуються на добровільних засадах. <<Партнерські стосунки>> не мають законодавчого підкріплення, їх існування перебуває постійно під загрозою. Сторона, яка найбільш страждає – це діти та жінки. Системи сімейного розвитку та виховання останнім часом дають збої, тому надійність родинних зв'язків залишається у минулому. Надзвичайно важливо сьогодні замислитися над тим, як зменшити ризики, небезпеки руйнації родини у сучасних викликах глобалізаційних процесів та зберегти інститут сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З.Бауман; [пер. з англ. І.Андрущенко; за наук. ред. М.Винницького]. – К.: Вид. дім <<Києво-Могилянська академія>>, 2008. – 109с.
2. Бауман З. Свобода / З.Бауман; [пер. с англ. Г.Дашевського]. – М.: Новое издательство, 2006. – 132 с.
3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е.Гіденс. – К.: Альтерпрес, 2004. – 100 с. – (<<Сучасна гуманітарна бібліотека>>).
4. Вінтергофф М. Чому наші діти стають тиранами, або загублене дитинство / М.Вінтергофф. – К.: Темпора, 2011. – 180 с.
5. Горбанюк Ю. Ситуація родини в сучасному суспільстві досвід Центрально- Східної Європи / Горбанюк Ю., Люблін: Вид-во Люблінського католицького університету, 2007. – 107 с.
6. Лексико-семантичне поле [Електронний ресурс]: Режим доступу uk.wikipedia.org/wiki
7. Рассел Б. Брак и мораль / Б.Рассел; [пер. Ю.Дубровиной]. – М.: Издательство <<Крафт+>>, 2004. – 272 с.
8. Соціологія глобалізації: [навч. посіб.] / М.Култаєва, І.Прокопенко, І.Радіонова, Г.Троцько. – Х.: ХНПУ ім.Г.Сковороди, 2008. – 207 с.
9. Суліма Є. Глобалістика: підручник / Є.Суліма, М.Шепелев. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.
10. Чумаков А. Глобалізація. Контури целостного мира: монографія / А.Чумаков. – М.: Проспект, 2009. – 432 с.
11. Trask B. Globalization and Families / B.Trask. – L.: Dordrecht Heidelberg, 2010. – 220 p.

© Каменская Т. Г.

Каменская Т. Г. – доктор социологических наук, профессор кафедры социологии Института социальных наук Одесского национального университета имени И.И. Мечникова.

УДК:316, 422:001

КОНСТРУКТИВІСТСЬКА ПАРАДИГМА І СУЧАСНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ СТРАТЕГІЇ

Соціоконструкторська діяльність певного прошарку суспільства впливає на проведення соціологічних досліджень. Часто соціологам доводиться виявляти не соціальні закони й закономірності, а проводити оцінні дослідження впроваджених соціальних технологій. Для уточнення проблемної області дослідження й визначення предмета дослідження пропонується попередня історико-технологічна експертиза.

Ключові слова: конструктивістська парадигма, проблема дослідження, історико-технологічна експертиза

КОНСТРУКТИВИСТСКАЯ ПАРАДИГМА И СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ СТРАТЕГИИ

Социоконструкторская деятельность определенной прослойки общества сказывается на проведении социологических исследований. Часто социологам приходится выявлять не социальные законы и закономерности, а проводить оценочные исследования внедренных социальных технологий. Для уточнения проблемной области исследования и определения предмета исследования предлагается предварительная историко-технологическая экспертиза.

Ключевые слова: конструктивистская парадигма, проблема исследования, историко-технологическая экспертиза

CONSTRUCTIVIST PARADIGM AND CURRENT RESEARCH STRATEGIES

Social constructive work of a certain social layer affects the process of social researches. It happens that sociologists instead of revealing social rules and regularities often have to make estimate researches of implemented social technologies. In order to specify the problem area of a research and to define a subject it is proposed to make a preparatory historic technological expertise.

Key words: constructivist paradigm, research problem, historic technological expertise.

Известный российский социолог Ж.Т. Тощенко считает, что в социологической науке «существуют и функционируют три парадигмы: социологический реализм (объект исследования – общество, социальные системы, социальная(ые) структура(ы), социальные институты); социологический номинализм (объект исследования – индивид, личность, человек, социальные группы, общности) и конструктивистская парадигма (П. Бергера и Т. Лукмана)» [1]. Последняя предстает в различных моделях, одна из которых (субъектцентрированная модель конструктивизма) неизбежно предполагает участие в социальных процессах и явлениях конструирующего, смыслополагающего субъекта. Социальная дифференциация, в том числе и на основе отношения к активности в социоконструкторской деятельности, не может оставаться без внимания со стороны исследователей-социологов. Обладание ресурсами, достаточными для той или иной преобразовательной конструктивистской деятельности в обществе, выделяет таких субъектов в специфическую социальную прослойку. Но особым образом выделяются те обладатели конструктивистских и инновационных ресурсов, которые применяют их на практике, то есть активно занимаются социоконструкторской деятельностью. Данная социальная группа или слой могут исследоваться с различных позиций, но в настоящей работе мы попытаемся сосредоточиться на назревшей необходимости учитывать при проведении социологических исследований присутствие субъектов социоконструкторской деятельности. Иными словами, когда современные общественные процессы проектируются какой-либо инициативной группой, внедряются различные социальные технологии, создаются разного рода целевые социальные организации и группы, тогда в исследованиях этих процессов никуда не деться от неизбежного факта присутствия чьего-то субъективного волеизъявления, которое предваряло исследуемые социальные процессы, явления, определяемые в исследованиях как объект и предмет.

В качестве основной задачи настоящей статьи предполагается обосновать возможную модель

стратегического подхода в рамках социологических исследований с учетом активного социоконструкторского преобразования современной социальной организации общества.

Прежде чем приступить к систематизации логических задач в анализе объектно-предметных элементов социологических исследований, уточним специфику конструктивистской модели современной организации общества.

В философии конструктивизм понимается «как подход, в рамках которого всякая познавательная деятельность рассматривается как конструирование» [2, с. 5]. В историческом плане конструктивистские идеи связывают с античными философами-математиками, основоположниками геометрии (Евдокс, Платон). Дальнейшее развитие «логический конструктивизм» получил в работах И. Канта. Также на основе математики развился, по мнению И.Т. Касавина, «методический и радикальный конструктивизм». В работах Н. Гудмена получил развитие «символический конструктивизм» [2, с. 6].

В науке конструктивизм представлен (преимущественно в психологии и социологии) как инструментальный подход, как научная теория, которая обрела со временем статус парадигмы. Конструктивистская парадигма начинает формироваться в работах известного классика социологии Э. Дюркгейма, продолжается П. Бергером и Т. Лукманом. В современной социологии постулаты конструктивистской парадигмы рассматриваются Ж.Т. Тощенко, в психологии – А.М. Улановским.

Зарубежные авторы Т. Джонсон, К. Дандекер, К. Эшуорт обращают внимание на то, что конструирование социальной реальности всегда лежит в дуализме материалистической и идеалистической картин мира, а способы познания исчерпываются номинальным и реальным [3, с. 92, 94]. Эти исследователи продолжают развивать мысль, высказанную еще Э. Дюркгеймом, который пытался воссоединить индивидуальные воплощения и социальные факты. В качестве исходного импульса такой трансформации Дюркгеймом был предсказан двойственный механизм, объединяющий в себе, с одной стороны, мышление, рациональный продукт инициатора, и, с другой стороны, необходимое условие – наличие веры у «неинициатора», т. е., наоборот, отказ от рационального осмысления происходящего.

Замыслы, идеи и цели одних людей из идеалистической, затем идеологической формы трансформируются в поступки других людей до образования конкретных материальных объектов. Происходит это в коммуникациях с использованием средств социолингвистики, языковых игр, риторики, топикки, психо- и социоинженерного воздействия. Знание базисных психологических и социальных закономерностей, встроенное в целенаправленные коммуникативные или лингвистические практики, становится главной формирующей силой с середины XX столетия и остается до настоящего времени. Такой вывод позволяют сделать работы, прежде всего, по теории конструктивизма П. Бергера и Т. Лукмана; по философии языка – Л. Вигенштейна; по интерпретативной социологии – И. Гофмана; по теории коммуникативного действия – Ю. Хабермаса и других. Природное и социальное неравенство, подкрепленное неравенством в обладании знаниями, закрепляет разделение людей в современном обществе на две группы: 1 – мыслящих, инициативных и конструирующих социальный порядок субъектов и 2 – тех, которые с различной степенью осознания таких различий вовлекаются в конструирование социального порядка посредством различных психологических и социальных технологий.

С учетом вышеизложенной конструктивистской трактовки организации современной социальной реальности устанавливаются специфические требования к исследовательским стратегиям, особенно в социологии. Следуя традиционной логике организации и проведения социологических исследований, социологи отталкиваются от проблемной области. В суждениях о сути научной проблемы И.Т. Касавин пишет: «Свойство проблемы – это постановка под вопрос наличного знания» [4, с. 7]. Поэтому, согласно дедуктивной логике количественных исследований, социологи изначально обращаются к уже открытому в науке знанию. За пределами наличествующего знания начинается проблемная область, в которой определяется объект и предмет исследования. Однако если в современных условиях конструктивистского обхождения с социальной реальностью знания практически повсеместно задействуются в организации общества, тогда встает вопрос скорее о той или иной степени осведомленности исследователей. Иными словами, то, на что социологи направляют свой исследовательский интерес (объект и предмет исследования), не совсем может располагаться в проблемной области. Для тех, кто стремится исследовать современные сконструированные социальные процессы, вопрос стоит скорее об их личной «еще неосведомленности» – какие технологии были задействованы теми или иными социальными конструкторами-проектировщиками. Такие сведения бывает сложно охватить из-за накопления

множества информации и знаний или из-за того, что имеющие место социальные технологии могут представлять собой коммерческие проекты и быть закрытыми. В качестве примера может служить устремленность некоторых студентов заниматься исследованиями рекламы или электоральных настроений. В таких случаях приходится объяснять, что реклама и настрой избирателей являются уже чьими-то разработками и апробированными технологиями. Причем разработчики явно располагали и знаниями, и ресурсами для экспериментальных исследований, поэтому к их продукту чаще всего можно применить лишь оценочные исследования – удались или не удались замыслы организаторов; имеют ли они определенный запас стабильности и прочности и т.п.

На возникновение конфликтных ситуаций, социальной напряженности, неудовлетворенности населения какими-либо процессами и явлениями, собственно, на любую социальную патологию социологическая наука призвана реагировать как на проблему с последующей разработкой стратегии получения знаний о природе, о причинах и свойствах этих явлений. На самом же деле тот факт, что сегодня может целенаправленно конструироваться социальная напряженность, могут внедряться сценарии различных конфликтных ситуаций, ставит социологическую науку перед необходимостью поиска новых стратегий в исследовательской деятельности.

На наш взгляд, современные социологи должны включаться в исследовательский процесс не только с установлением границ научного знания и незнания, но и с проведением историко-технологической экспертизы проблемной области. Стремительные и интенсивные изменения в современной социо-политико-экономической реальности также стремительно и быстро переводят в ранг исторического прошлого не только социальные явления и процессы, но даже более устойчивые психические процессы [5]. Можно заметить, как сложно сегодня приходится налаживать мониторинговые исследования в социологии из-за того, что в течение сравнительно короткого времени существенно изменяется не только внешний социальный контекст, но и сущностные свойства исследуемых социальных объектов. Поэтому, приступая к исследованию в той или иной отрасли социальной жизни даже в рамках количественной методологии, необходимо занимать позицию, свойственную исследователям-качественникам – всматриваться в исследуемое поле. Отличие дедуктивной логики количественного всматривания от индуктивной логики качественного всматривания заключается в том, что в первом случае логоцентризм количественной методологии предполагает необходимость установления «последовательности событий, происшедших в обществе». При этом акцент делается на «деяниях» [6, с. 273], т. е. реально произошедших событиях, что собственно и отражает история, особенно в ее естественном определении. В то время как в качественных исследованиях «всматриваться» означает (по В. Дильтею) более полагаться на переживания. Хотя следует отметить, что и в качественных исследованиях, но уже на последнем этапе (в ходе третьего типа «избирательного кодирования» при построении мини-теории «Grounded theory»), рекомендована процедура «выявления линии истории» [7, с. 99]. Какие бы субъективные переживания не излагали респонденты, эти данные все равно должны проходить процедуру «идентификации с историей».

Несмотря на то, что исторические методы в системе гуманитарного знания всегда оценивались неоднозначно, на современном этапе возникает очередная, можно сказать, циклическая заостренность интереса на пересмотре их возможностей. В недавнем прошлом, например, мы наблюдали, как критически относился известный австрийский философ и социолог К. Поппер к историческому подходу в социальных науках. Он не представлял возможным для этих наук строить свои цели на исторических предсказаниях, используя метод обобщения прошлых закономерностей. А П. Бурдьё, наоборот, призывал к «реабилитации историзма», поскольку прошлое никак нельзя выбросить из генезиса человеческого бытия. Безусловно, критиковался не столько историзм (принцип подхода к предмету исследования как изменяющемуся во времени; по И.Г. Белявскому, «историзм – это диалектический метод исследования движения» [5, с. 36]), а историцизм, который, как считает Ницше, представляет собой архивное, музейное обращение с человеческой историей.

Об исторической ретроспективе как методе формирования понимания современных событий говорил и немецкий феноменолог Э. Гуссерль. «Становясь на современную точку отсчета, более глубоко можно постигнуть понимание начал, без которых нельзя понять развитие, как развертывание смысла. Нам не остается ничего иного, как двигаться вперед и возвращаться назад, двигаться «зигзагом». Прояснение одной стороны приводит к прояснению другой, которая в свою очередь высвечивает другую» [8, с. 93–94]. И хотя «понимание» – это категория качественной методологии, она отнюдь не отрицается и количественными исследовательскими принципами, тем более, если принимать во внимание современную конструктивистскую реальность, которая формируется и

преобразуется социоинженерными средствами, в том числе внедрением социальных технологий. Потому привязка к истории (описательный исторический обзор или история идей, появляющихся в индивидуальном и социальном сознаниях) рассматривается как первый этап в построении программы исследования, предназначенный для окончательного обоснования проблемы.

Исторический экскурс, в том числе и в историю идей, позволяет не только более основательно убедиться в наличии проблемы и необходимости исследования, но и определиться с методологией исследования: будет ли это качественная или количественная парадигма. Как известно, одно из условий, ориентирующих на выбор качественной методологии, – это новизна, инновационность и модальность процесса или явления в обществе. Обнаружение таких характеристик у социальных явлений и процессов подводит и к необходимости оценки: результатом чего они являются – искусственно ускоренных и рационально организованных изменений или плавных эволюционных трансформаций? В первом случае (когда имеют место целенаправленные на сокращения временных затрат и специалистами управляемые социальные алгоритмы действий) проявляются признаки применения социальных технологий. Для социолога-исследователя это может означать, что придется изучать результат кем-то уже спланированного и сконструированного фрагмента социальной реальности, оценивать чье-то мастерство и профессионализм, выявлять субъективные смыслы субъектов социоконструкторской деятельности, т. е. проводить оценочные исследования, а не устанавливать объективные социальные законы и закономерности.

Обобщая вышеизложенный материал можно отметить, что с позиции субъектцентрированной конструктивистской парадигмы в подготовке программ социологических исследований приходится сталкиваться с рационально сконструированными социальными явлениями и процессами. Для того чтобы исследовательский поиск был сориентирован на реально существующую проблему, а не на поиск того, что давно известно специалистам-технологам и управляется ими, необходимо предварять разработку программы социологического исследования проведением историко-технологической экспертизы. Данный тип экспертизы предполагает углубление в историю и историографию социального контекста вокруг явления или процесса, выделенного в качестве проблемного; выявление вектора исторических изменений предполагаемого объекта и предмета исследования; установление уровня сформированности или модальности явлений и феноменов с последующим уточнением на предмет внедрения социальных технологий и воздействий. Можно согласиться с К. Поппером, что поступательное целенаправленное конструирование жизненной реальности посредством социальных технологий нивелирует прогностические возможности истории. Однако постижение замыслов и целей уже внедренных социальных технологий способно значительно прояснить сущность той или иной исследуемой проблемной ситуации, построить более четкое представление об объектно-предметной области в современных социологических исследованиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Тощенко Ж. Т. Парадигмы, структура и уровни социологического анализа / Ж. Т. Тощенко // Социологические исследования. – 2007. – № 9. – С. 5–24.
2. Касавин И. Т. Конструктивизм: заявленные программы и нерешенные проблемы / И. Т. Касавин // Эпистемология и философия науки : научно-теоретический журнал по общей методологии науки, теории познания и когнитивным наукам. – 2008. – Т. XV. – № 1. – С. 5–14.
3. Джонсон Т. Теоретическая социология: условия фрагментации и единства / Т. Джонсон, К. Дандекер, К. Эшуорт // Теория и история экономических и социальных институтов. М. ; – 1993. – Вып. 1. – № 1 – С. 83–105.
4. Касавин И. Т. Проблема как форма знания / И.Т. Касавин // Эпистемология & философия науки. 2009. Т. XXII. №4. – С. 9.
5. Белявский И. Г. Лекции по исторической психологии / И. Г. Белявский ; – Одесса, Астропринт. 2004. – 446 с.
6. Савельева И. М. Социология знания о прошлом / И. М. Савельева, А. В. Полетаев // . – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – 343 с.
7. Страусс А. Основы качественного исследования / А. Страусс, Д. Корбин ; [пер. с англ. Т.С. Васильевой]. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
8. Гуссерль Э. Философия как строгая наука / Э. Гуссерль ; [пер. с нем. / под ред. О. А. Сердюкова]. – Новочеркасск ; Сагуна, 1994. – 358 с.

© Кокорев А. В.

Кокорев А. В., Кокорев А.В. - кандидат философских наук, ст.преподаватель кафедры компьютерно-интегральных технологических процессов и производств Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова.

УДК 167 / 166: 001

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗНАННЯ, ЙОГО МІСЦЕ І РОЛЬ В КЛАСИФІКАЦІЇ НАУК

Стаття присвячена аналізу сутності й ролі техніки, технічного знання в суспільному розвитку. Обґрунтовується об'єктивна закономірність їхнього становлення й розвитку. Виділено й обґрунтовані типи науково-технічної раціональності: класичний (до 20-х років ХХ століття), некласичний (20-70-і роки ХХ століття), постнекласический (80-і роки ХХ століття - початок ХХІ століття).

Ключові слова: *технічні науки, система, техносфера, інформація, техніка, прогрес, глобалізація.*

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ, ЕГО МЕСТО И РОЛЬ В КЛАССИФИКАЦИИ НАУК

Статья посвящена анализу сущности и роли техники, технического знания в общественном развитии. Доказывается объективная закономерность их становления и развития. Выделены и обоснованы типы научно-технической рациональности: классический (до 20-х годов ХХ века), неклассический (20-70-е годы ХХ века), постнекласический (80-е годы ХХ века – начало ХХІ века).

Ключевые слова: *технические науки, система, техносфера, информация, техника, прогресс, глобализация.*

REPRESENTATION OF BECOMING TECHNICAL KNOWLEDGE, ITS PLACE AND ROLE IN THE CLASSIFICATION OF SCIENCES

This article analyzes the nature and role of technology, technical expertise in social development. Proved an objective law of their formation and development. Identified and justified types of scientific and technical rationality: classic (up to 20 years of the twentieth century), the non-classical (20-70-ies of XX century), POSTNONCLASSICAL (80 years of the twentieth century - the beginning of the twenty-first century).

Keywords: *engineering, system, technosphere, information, technology, progress, globalization.*

Актуальность статьи заключается в том, что современный этап истории человечества характеризуется нарастанием целого ряда новых, взаимодействующих между собой, а иногда и противоборствующих друг с другом тенденций, которые выступают как катализатор ее интенсивных изменений и поиска перспективной стратегии своего развития. Среди этих тенденций, как наиболее значимую, можно выделить возрастающее доминирование научно-инновационных и технологических аспектов организации общественного производства, трансформации социальной структуры и социокультурных взаимодействий.

В этих условиях системы ценностей формируют культурную основу существования общества и, взаимодействуя с социально-экономическими, политическими и другими сферами бытия демонстрируют серьезные модернизационные тенденции, которые достаточно четко вырисовываются на уровне социальных конфигураций. Эти закономерности в своем общем интегральном виде выражают стратегические основы и направления формирования информационной цивилизации.

Цель статьи выяснить специфику технического знания, его место и роль в классификации наук.

Задачи статьи: проанализировать и раскрыть системно-структурную организацию предметного бытия технического знания. Определить и конкретизировать базисные характеристики технического знания. Исследование технического отношения человека к миру, т.е. технического миропонимания, что составляет предмет антропологии техники.

Ведущими доминантами в формировании этой цивилизации, наряду с информацией, есть техника и техническое знание. Информационная цивилизация, если отклониться от ее внутреннего многообразия, может быть определена как техногенная. Она сформировала новое содержание

социальных приоритетов и определила магистральный путь их развития. Поэтому проблемы развития техники и технические науки реально находятся в эпицентре философских осмыслений, их практической значимости для решения проблем цивилизационного развития.

На основе сочетания науки и техники сформировались современные информационно-компьютерная и нанотехнологическая революции, сложились новые представления о сущности и назначении этих мегатрендов, как инновационной формы освоения и преобразования мира. Нашли глубокое обоснование типологии революционных переворотов в науке, технике, производстве, объяснены взаимосвязи развития техногенной цивилизации с процессами глобализации современного мира.

Глобализация, которая пришла на смену постмодернизму, призвана артикулировать особенности процесса перехода человечества в третье тысячелетие. Она выдвигает множество проблем, среди которых особое место принадлежит технической реальности. Техническая реальность - это целостное бытие мира техники, технологий, технических наук и системы политехнического образования, задачей которой является подготовка высококвалифицированного специалиста – мозгового центра этой реальности.

Критическое конструктивное осмысление составляющих этой реальности сегодня имеет большую значимость, так как определение направления их движения и развития выступает как первостепенная задача всего научного знания. В целом же научная задача заключается в философском осмыслении процесса становления и развертывания технического знания, его сущности и социальной значимости для цивилизационного развития человечества.

Утверждение о человеческой деятельности, как детерминирующим факторе формирования техники и технологий, несомненно, потребовало не только рационально-рефлексивного осмысления ее сущности, но и закономерностей развития. Это привело ряд исследователей этого артефакта, в частности, И. Бекманна, Фр. Рело, П.К. Энгельмейера, Ф. Дессауэра и многих других к необходимости теоретического обобщения практики описания последовательности операций, формулировки выводов, что должно быть обязательно отражено в рекомендациях и по использованию техники, и по реализации технологических процессов. Возникла настоятельная необходимость в форме письменного языка передавать эти знания как стержень производственного процесса. Потребовалось с самого начала разработать систему норм, предписаний, регламентирующих деятельность человека в системе технической реальности. Все возникающие рекомендации отражали особенности технического мышления новой в социальной структуре ветви – технической интеллигенции, которая в конечном счете концептуально обосновала необходимость бытия технических дисциплин, содержание которых для социума оказалось ценностным по их природе.

В структуре технической реальности органическое место занимает философское знание об этой реальности. Для анализа в совокупности знания о техническом мире в настоящее время широко используются такие понятия, как «технознание», «знания о технике», «техноведение», «технетика» и другие, при этом многие из них употребляются как однозначные. Но чаще всего в философской литературе употребляется термин «технознание». Оно рассматривается как широкая целостная область современного знания о технике, технологиях и техносфере. Содержание технознания, как считает Б.И. Иванов «включает в себя: философско-методологический слой знаний, формируемый философией техники; техноведческий слой знания, вырабатываемый техноведческой деятельностью; собственно технический слой знаний, включающих в свой состав научно-технические знания (система технических наук); инженерно-методологические и практические знания (система инженерной деятельности, проектирования, конструирования, производства и эксплуатации (применение техники); экспертный слой знаний, связанный с оценкой техники на всех стадиях ее исследования, разработки, изготовления и эксплуатации» [1; с. 4].

Таким образом, понятие «технознание» по ряду характеристик приближается к понятию «знания о технической реальности», которое включает в себя такие компоненты знаний, как знания о технике, технических артефактах, знания об инженерной деятельности, о технических революциях, о технической культуре и т.д. Объект и предмет философии технического знания, В.П. Котенко отмечает, что «объектом философии технического знания является техника как целостное образование в единстве его структурных составляющих как материальных, так и идеальных. Предметом философии технического знания является исследование философских проблем знания о возникновении, развитии и структуре функционирования техники, а также знание методов о способах создания, изготовления, эксплуатации и оценки техники» [2; с. 484].

Техническое знание с начала своего возникновения очертило свое проблемное поле. Оно

интенсивно формировалось по мере выявления особенностей развития и функционирования техники и технологий в социально-культурном пространстве. Его содержанием выступает: формирование языка технического знания; обоснование принципов построения теоретических и функциональных схем; развитие специфической методологии технического знания; обоснование специфики соотношения эмпирического и теоретического уровней в этой системе знания. Сегодня проблемное поле технического знания расширяется за счет введения новых технических дисциплин. Предметное бытие технического знания отражает глобальные процессы производства, обработки, передачи и хранения информации. Это знание связано с процессами уплотнения, интеграции, минимизации и упрощения информации. В предметное поле технического знания вошли новые методы кодирования информации как гносеологического акта перевода мысли в знак, получили новое объяснение процессы символизации технической информации.

Какова же специфика технического знания? Некоторые исследователи, в частности Ф. Рапп, считают, что техническое знание отличается более сложной системной организацией, его объекты имеют искусственную природу и оно ориентируется на достижение конкретно-планируемого результата, в то время как цель научного знания – поиск истины и построение концептуальных моделей исследуемых систем. Однако, отмеченные различия не носят абсолютный характер. Общие черты научного знания в более явной конкретной форме выражаются в техническом знании. Они проявляются, – отмечает Я.С. Яскевич, – как «единство объективного содержания и ценностно-целевых оснований и мотиваций субъектов познания; взаимодополнительность истинностных и нравственных параметров научно-технического поиска; единства познавательного и практического; необходимость моделирования глобальных технико-экономических систем; обоснование пределов технического развития и критериев оценки современных технологий» [6; с. 508].

Технические науки – это система теоретического знания, направленного на изучение и разработку идеальных моделей искусственных материальных средств целесообразной деятельности людей. В архитектонике технических наук можно выделить следующие специфические особенности этого знания. Во-первых, каждая объектная область технического знания является целостной и конкретной. Сумма содержащихся в них знаний должна нести всю информацию, необходимую и достаточную для непосредственной материализации формируемых ими идеальных образов в реальных технических процессах и объектах.

Во-вторых, технические науки характеризуются особым соотношением теоретических и эмпирических составляющих. Вне эмпирии технические знания нельзя характеризовать как эффективные.

В-третьих, в любой технической науке имеет место интеграция теории, методов и данных концептов конкретной науки этого класса. Неотъемлемой составляющей технических наук является ее операционально-методологическая база, на которой и разворачивается процесс подтверждения теоретических конструкций.

В настоящее время технические науки достигли высокого теоретического уровня своего развития и уже не рассматриваются как исследования, направленные лишь на приложение знаний фундаментальных естественнонаучных дисциплин. В них развиты особые теоретические принципы, построены специфические идеальные объекты, выведены новые научно обоснованные законы, теоремы, разработан оригинальный математический и концептуальный аппарат.

Бурное развитие технических наук поставило вопрос о их классификации. И несмотря на предпринимаемые усилия в этой области на сегодняшний день общепринятая классификация технических наук отсутствует. Но это не означает, что попытки по решению данной проблемы не предпринимались. Известны: историко-социологическая классификация технических наук (М.В. Баград, Б.И. Иванов, В.М. Фигуровская и другие); классификация технических наук практического профиля (Ю.С. Мелешенко, О.М. Волосевич, В.И. Кобзарь, Ф.И. Шеменев, В.В. Чешев и др.), классификация технических средств по определенным циклам (Л.И. Покатаев).

Естественно-техническая классификация технических наук основывается на закономерностях проявления природных процессов в функционирующей технике. Специально-техническая классификация технических наук фиксирует закономерности преобразования техникой природных процессов в процессы, необходимые человеку и социуму. Эта классификация технических наук раскрывает закономерности функционирования техники в различных областях человеческой деятельности.

Социально-техническое знание классифицируется по проблемам влияния на изменения в структуре производительных сил, социальной структуре, на формирование мировоззрения,

совершенствование форм общественного сознания, на глобальные проблемы человечества.

К 20 годам XX века завершается классический этап формирования технических наук. Каждая научно-техническая дисциплина постепенно сформировала свои собственные идеалы и нормы организации научно-технического знания, которые определяются, ориентируясь на ту или иную область инженерной практики. К этому времени сформировалась теория машин и механизмов, электротехника, электродинамика, радиотехника, технология металлов, теплотехника, сопротивление материалов и многие другие. Репрезентация содержания этих наук нашла свое отражение в созданных фундаментальных теориях и инженерной практике.

Новый этап в развитии технического знания – неклассический – связан с тем, что возникающие научно-технические дисциплины ориентируются не на одну базовую теорию в естествознании или сформировавшуюся техническую науку, а на целый комплекс научных знаний и дисциплин. Этот этап характеризуется новым содержанием интеграционных процессов в науке, результатом которого выступило становление стыковых наук, например, бионики. Он характеризуется и тем изломом, который произошел в области исследования информации. Начало этому излому положила теория связи, как техническая наука, представившая информационное производство в новом аспекте, отражающем экспоненциальный рост технической информации. Возникла необходимость познания этого процесса и управления им. Начало этому процессу положили работы К. Шеннона, выражающие потребности теории связи. В его теории информации главное внимание уделено вопросу о количестве информации, а не о качестве, в связи с этим он разработал аппарат для вычисления количества информации.

Неразработанность понятия информации с содержательной стороны дала повод для различных измышлений о ее природе. К. Шеннон рассматривает информацию как материю и массу. Он утверждает, «что с информацией можно обращаться почти так же, как с такими физическими величинами, как масса и энергия» [5; с. 25].

Репрезентация технического знания не классической рациональности включает необходимость объяснения не только нового содержания теории связи и возникшей кибернетики, но и становление информатики, схемотехники, робототехники, микропроцессорной, цифровой и вычислительной техники, операционных систем, IP-телефонии и т.д. Этот этап завершил процесс индустриализации производства и создал все технико-технологические предпосылки становления современной антропогенной цивилизации.

Современный третий этап научно-технической рациональности – постнеклассический, складывается в структуре технического знания, начиная с 80-х годов XX века. «Постнеклассический тип научной рациональности, – отмечает В.С. Степин, – расширяет поле рефлексии над деятельностью. Он учитывает соотношенность получаемых знаний об объекте не только с особенностью средств и операций деятельности, но и с ее ценностно-целевыми структурами. При этом эксплицируется связь внутринаучных целей с вненаучными, социальными ценностями и целями. В комплексных исследованиях сложных саморазвивающихся систем, которые все чаще становятся доминирующими объектами современного естествознания и техники (объекты экологии, генетики и геномной инженерии, технические комплексы «человек – машина – окружающая среда», современные информационные системы и т.д.), экспликация связей внутринаучных и социальных ценностей осуществляется при социальной экспертизе соответствующих исследовательских программ» [4; с. 712-713].

Анализ современных постнеклассических дисциплин раскрывает их отличие от классических и неклассических, которое заключается в комплексности теоретических исследований, в какой бы форме они не проводились и каким бы способом они не формировались. Если в классических дисциплинах образец построения теории брался из конкретной научной дисциплины, то многие современные научно-технические дисциплины не имеют единой базовой теории, поскольку они ориентированы на решение комплексных научно-технических задач, требующих участия представителей различных научных дисциплин, группирующихся вокруг одной проблемной области. В то же время в них разрабатываются новые специфические методы и средства, в которых отсутствуют они и приспособлены эти науки для решения комплексной научно-технической проблемы. Примером здесь выступают системотехника, эргономика, информационно-коммуникационные технологии, информатология, трибофатика и другие. Предметом комплексного исследования здесь выступает не традиционный объект, несмотря на его сложность, а качественно новый деятельностный объект.

Следовательно, репрезентация технических наук на вышеотмеченных трех типах научно-

© Коляденко В.А.

технической рациональности позволяет утверждать, что технические науки имеют свою специфику становления, закономерности развития и функционирования. Благодаря техническим наукам, резко изменяются формы и язык межнаучного общения, имеет место бурное развитие дистанционного обучения. Сегодня эти науки являются тем базисом, на котором разворачивается процесс становления высшей фазы бытия социума – информационной.

Таким образом, можно сделать вывод, что технические науки, возникшие как система объективных знаний, истинность и эффективность которых подтверждена общественной практикой, сложились под воздействием социотехнических потребностей. Их развитие неотделимо от развитого естественнонаучного знания и несмотря на тот факт, что современные технические науки не имеют своей «стволовой» науки, в силу многовариантного коммуникационного своего строения, они составляют единое целое, направленное на решение глобальных проблем социума.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Иванов Б.И. Философские проблемы техникзнания / Б.И. Иванов. – СПб.: , 1997. –
2. Котенко В.П. История и философия технической реальности / В.П. Котенко. – М.: Академический проект; Трикста, 2009. – 623 с.
3. Розин В.М. Логико-методологический анализ этапов формирования технических наук / В. М. Розин // В кн.: Методологические проблемы взаимодействия общественных, естественных и технических наук. – М.: Наука, 1986. – 360 с. (с. 305-321).
4. Степин В.С. Теоретическое знание / В.С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.
5. Шеннон К.Э. Некоторые задачи теории информации / В кн.: Информационное общество / К. Шеннон. – М.: АСТ, 2004. – С. 41-44.
6. Яскевич Я.С. Философия и методология науки / Я.С. Яскевич. – Минск: Вышэйшая школа, 2007. – 656 с.

Коляденко В.А., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова

УДК – 32.001

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті проводиться аналіз особливостей функціонування й розвитку засобів масової комунікації в сучасному політичному процесі. Конкретизуються ключові поняття: "засоби масової інформації", "засоби масової комунікації", визначається роль ЗМК як соціально-політичного інституту, з особливостями функціонування в сучасному політичному процесі.

Ключові слова: засоби масової комунікації, сучасний політичний процес, політична інформація, вплив ЗМК на суспільство.

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье проводится анализ особенностей функционирования и развития средств массовой коммуникации в современном политическом процессе. Конкретизируются ключевые понятия: "средства массовой информации", "средства массовой коммуникации", определяется роль СМК как социально-политического института, с особенностями функционирования в современном политическом процессе.

Ключевые слова: средства массовой коммуникации, современный политический процесс, политическая информация, влияние СМК на общество.

POLITICAL IMPACT OF MASS COMMUNICATION IN MODERN SOCIETY

The article analyzes the characteristics of the functioning and development of the mass media in modern political process. Narrow key concepts: "media", "mass communication", the role of the QMS as a socio-political institution, with features of the functioning of the current political process.

Keywords: mass media, modern political process, political information, the impact on society of the QMS.

Актуальность статьи обусловлена тем, что информационная революция последних десятилетий все больше определяет облик нашей эпохи. Средства массовой коммуникации и информации (СМК) оказывают мощное преобразующее воздействие на все области жизни современного общества.

Анализируя процессы, происходящие в современных информационных обществах, мы постоянно сталкиваемся с целым набором практических и теоретических вопросов, связанных с функцией СМИ, с местом и ролью СМИ в политических процессах, протекающих в информационном обществе. Могут ли СМИ оставаться вне политики? Следует ли СМИ иметь четко выраженные политические предпочтения, обладать партийностью, либо они должны оставаться независимыми от партий и прочих политических сил? Должны ли СМИ давать оценку процессам, происходящим на политической арене, либо их главной задачей является максимально нейтральное отражение действительности? Что является независимостью СМИ?

Целью статьи является анализ особенностей функционирования и развития средств массовой коммуникации в современном политическом процессе. Задачи статьи: конкретизировать ключевые понятия: "средства массовой информации", "средства массовой коммуникации"; определить СМК как социально-политический институт, с особенностями функционирования в современном политическом процессе.

Первые значительные исследования СМИ начались в 1930-1940-е годы, когда особое развитие получило первое электронное СМИ - радио. Первопроходцами в исследовании СМИ стали американские исследователи массовой коммуникации - Х. Лассуэл, У.Липпман, К.Ховленд и др. Они определили факторы, влияющие на восприятие аудиторией информации о политических субъектах в той или иной тональности. В большинстве своем исследования содержали выводы прикладного характера: авторы констатировали многофакторность функционирования масс-медиа в системе политических коммуникаций.

Средства массовой информации составляют существенную часть информационных процессов. Газеты, радио, телевидение, журналы - играют важную роль в интернационализации установок и ценностей на планете. СМИ, как считает Е. Козина, - это сложная система источниковых сообщений и их получателей, связанных между собой разнообразными каналами движения информации [1, с. 67.]. Средства массовой информации включают в себя периодическую печать, радио, телевидение, звукозапись, видеозапись, компьютерные накопления, обработку, передачу и прием информации, систему Интернет и др.

Отличительными чертами СМИ являются их публичность, т.е. неограниченный круг потребителей; не прямое, разделенное в пространстве и времени взаимодействие коммуникантов; однонаправленность воздействия от коммуникатора к реципиенту, невозможность перемены их ролей. При этом средства массовой информации созданы не только для передачи сведений, информации, но и "сами являются активными участниками общественно-политических и экономических процессов в обществе - участниками, создающими ситуации, формирующими настроения, мнения" [2, с. 143]. Неотъемлемым свойством СМИ является их способность воздействовать на аудиторию.

Таким образом, средства массовой информации - это сложный, многогранный, состоящий из множества органов и элементов институт политической системы общества, предназначенный для информирования населения о происходящих событиях и явлениях.

Развитие инфокоммуникационных технологий обуславливает тот факт, что понятие "средств массовой информации" постепенно уступает место новому понятию "средства массовой коммуникации", которое объединяет традиционные СМИ - печатные, звуковые, телевизионные (эфирное, кабельное, спутниковое вещание) и компьютерные системы передачи массовой информации по телекоммуникационным сетям. Поэтому развитие СМИ, процессов информатизации, а также компьютерных информационных систем и сетей массовых коммуникаций уже сегодня следует рассматривать в неразрывном единстве.

Роль информации особенно велика в демократическом государстве, где доступ к ней является неотъемлемой составной частью механизма функционирования демократии. Социальная практика показывает, что силой, которая заставляет государство честно выполнять свои функции, является контроль за его деятельностью со стороны общества, а также со стороны средств массовой информации. Если нормальное функционирование государства обеспечивает информационную прозрачность рынка, то нормальное функционирование общества создает инфраструктуру, способную поддерживать информационную прозрачность государства, сдерживающую произвол и злоупотребления чиновников.

Как известно, основой нормативной модели современной демократии является представление о гражданине как о рационально мыслящей и ответственно действующей личности, сознательно и компетентно участвующей в политике. Учитывая, что демократическое государство основано на принятии важнейших решений большинством голосов, обладать такими качествами должны не один человек или привилегированное меньшинство, а большинство населения. Приобрести же компетентные политические суждения граждане могут, получив соответствующее образование и знания в школе и политико-образовательных учреждениях. Некоторые исследователи полагают, что политические знания граждане получают также от информационных институтов и особенно средств массовой информации.

СМК способны воздействовать на политическое поведение людей, побуждая их к определенным действиям, определяя их цели и содержание; предотвращая или блокируя возникновение неугодных, как правило, оппозиционных политических движений и протестов. В этих целях СМИ способны замалчивать политические факты, преуменьшать их значение, отвлекать людей от тех или иных событий с помощью различного рода сенсаций, скандалов, шоу и т.п., окружать заговором молчания и исключать из сферы общественных дискуссий и политических решений определенные темы, события и действия.

Особенности политического воздействия средств массовой информации на поведение людей заключаются в том, что их влияние незаметно, а значит, отсутствует сопротивление ему со стороны реципиентов. Находясь под воздействием препарированной политической информации, человек незаметно для себя может превратиться из оппонента власти в ее сторонника, голосовать вопреки собственным интересам, устранившись от участия в политической жизни.

Влияние средств массовой информации носит настолько всеохватывающий характер, что, по мнению некоторых исследователей, от них зависит технологический и социальный прогресс государства, место в мировой экономике и экономическая конкурентоспособность страны, развитие демократических институтов. Все это сопровождается и становлением нового мировоззрения, новой мировой культуры, в этом смысле СМИ выступают в качестве одного из основных социализирующих институтов, в качестве наиболее доступного и влиятельного механизма формирования общественного мнения [3, с.4].

В контексте интересующей нас проблемы возникает вопрос о взаимосвязи между информированностью и политической вовлеченностью, включающей уровень осведомленности о политических делах, уровень участия в голосовании и др. Статистика, на первый взгляд, не дает оснований говорить о наличии такой взаимосвязи. Так, в развитых демократических странах многие показатели за послевоенные десятилетия (период бурного развития и распространения электронных СМИ) имели тенденцию снижения. Проведение исследований влияния средств массовой информации на отдельных граждан дало основание американским ученым сделать вывод о том, что политическое воздействие средств массовой информации снижается. И это они объясняют следующими причинами:

- 1) граждане не настолько внимательны, чтобы заметить оказываемое на них влияние;
- 2) противоречивые и отрывочные сообщения мешают действию друг друга;
- 3) процессы, происходящие на индивидуальном уровне - выборочное внимание и запоминание, основанное на ранее существовавших политических позициях, - искажают сообщения средств массовой информации и сводят на нет их действие; любое сообщение, попадая к индивиду, пропускается через социальное взаимодействие и коммуникацию самых разных образцов.

Как показывает анализ исследований средств массовой информации и их воздействия, их основной целью был ответ на вопрос о том, как политические предпочтения людей изменяются под воздействием средств массовой информации? Поиск ответа на этот вопрос делается весьма проблематичным, учитывая два взаимозависимых процесса - один на индивидуальном уровне, а другой на уровне средств массовой информации. Некоторые исследователи отмечают, что, например, в Соединенных Штатах средства массовой информации сознательно вырабатывают политически

беспристрастный и объективный стиль освещения событий. Если в XIX в. пресса исполняла функцию преданного сторонника отдельных кандидатов и партий, то в современных условиях пресса предпочитает играть роль профессионального, политически отстраненного, критичного наблюдателя. Результатом этого часто становится то, что средства массовой информации оказываются враждебными обеим борющимся сторонам. В этой связи отмечается, что в данном случае следует говорить о сознании новой ангажированности - склонности к объективности.

Таким образом, если информация не несет четко выраженной определенной политической позиции, то это означает, что современные средства массовой информации меньше отвечают потребностям отдельных граждан из-за своей беспристрастности. Поскольку граждане не могут их использовать в качестве ориентира при поиске информации. В результате этого граждане все меньше используют сообщения СМИ в качестве источника политической информации. А влияние средств массовой информации на взгляды людей установить очень сложно.

И все же нейтральность в освещении политических событий средствами массовой информации удается соблюдать не всегда. Более того, исследователи подчеркивают парадоксальность возникшей ситуации. Различные заинтересованные группы, в том числе и средства массовой информации активнейшим образом участвуют в политической борьбе, но как бы не явно, не декларируя своих позиций. Если раньше организованные группы открыто поддерживали определенные политические силы, ныне, как правило, их участие в избирательном процессе не афишируется. Действенность их поддержки определяется тем, что они не придерживаются тех запретов и ограничений, которые касаются партий и кандидатов. Как следует из официальных данных, во время избирательной кампании 1992 г. британские лейбористы и консерваторы потратили на свои нужды примерно одинаковые суммы денег. Но многие наблюдатели пришли к выводу, что крупнейшие общенациональные газеты, следуя политическим предпочтениям своих собственников, манипулировали общественным мнением в пользу консерваторов. Так возникла дискуссия о роли средств массовой информации в политическом процессе. Учитывая их существенную роль в качестве инструмента влияния на общественное мнение, возникла необходимость во введении новых форм регулирования. Так, например, предлагается ввести определенные правила освещения выборов газетами, радио и телевидением с тем, что минимизировать использование СМИ в пользу одной из сторон. Противники подобных форм регулирования высказывают мнение о том, что это будет нарушением принципа свободы слова [4, с. 41].

Некоторые исследователи отмечают, что в настоящее время имеет место усиление процесса отчужденности "человека массы" от СМИ. При этом высказывается мнение, что мало кто доверяет газетам и телевидению, как выразителям собственного мнения - ими пользуются, причем каждый по-своему.

Однако данное мнение о снижении доверия к СМИ не подтверждается социологическими данными. Напротив, их результаты дают основание утверждать, что доверие членов украинского общества к средствам массовой информации достаточно высокое. Согласно результатам социологического опроса, проведенного Центром Разумкова, граждане Украины доверяют отечественным СМИ - 61%, российским СМИ доверяют 46,7% украинцев (Украинцы доверяют церкви и СМИ [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://glagol-info.com/news/4321>).

Учитывая высокий уровень доверия к масс-медиа со стороны общественности, применение средствами массовой информации новейших технологий позволяет существенно влиять на общественное сознание населения.

Действие средств массовой информации распространяется не только на общественно-политические процессы, но и туда, куда не допускаются правовые органы, в том числе и охраняемая конституцией личная жизнь политиков и других известных людей. Превращая в достояние общественности те или иные факты, соответствующим образом подбирая, оценивая и комментируя информацию, они дают людям не только политическую, но и нравственную оценку, чем предопределяют отношение к ним со стороны окружающих.

Как известно, граждане располагают разным объемом знаний и информации о политике и общественных делах. В то время как меньшинство граждан хорошо информировано, большинство, а по многим оценкам, подавляющее большинство, недостаточно информировано об основных политических событиях, обсуждаемых проблемах политики. Но если большинство лишено элементарной политической информации, как эти люди могут принимать участие в политике?

Тем не менее, как показывает практика, большинство граждан имеет свое мнение и выражает его по поводу многих политических вопросов. Естественно, что их высказывания не могут быть

обоснованным суждениями. И все же большинство людей примерно понимают, почему они отдают предпочтение той или иной политической позиции. А это уже обеспечивает возможность для эффективного политического действия.

Современный арсенал способов манипулирования очень разнообразен и включает целую гамму специальных приемов, методов и технологий, к которым относятся: систематическое внушение социальных мифов, подтасовка фактов, распространение лжи и клеветы, фрагментация информации и ее тенденциозное комментирование, а также использование специальных методов формирования иллюзорного сознания, таких, как "полуправда", "наклеивание ярлыков", "перенесение чужого авторитета", "спираль умолчания" и т.п., показ на телевидении неугодных политиков в непривлекательных ракурсах, использование для компрометации противников искажающего реальность монтажа кадров, применение изоощренных манипулятивных электоральных технологий и т.д. Для каждого информационного жанра наряду с общими приемами манипулирования существуют и специальные методы формирования иллюзорного сознания и управления политическим поведением людей.

Особенно влияние СМИ заметно во время избирательных кампаний. Сегодня ни одна президентская или парламентская избирательная кампания в странах Запада, а также в Украине и других государствах не обходится без использования приемов манипулирования, которые создают у населения весьма далекие от реальности представления об определенном политике. Для всякого манипулирования характерно психологическое воздействие на сознание с целью формирования тех или иных убеждений или предпочтений. Смысл манипулирования состоит в затруднении для индивидов фактического доступа к достоверной информации, что заставляет их полагаться на ее официальную интерпретацию. За искусно изготовленной СМИ блестящей рекламной упаковкой кандидатов избирателю бывает трудно различить их истинные деловые и нравственные качества, определить политические позиции. Такого рода рекламно-манипулятивная деятельность превращает выбор граждан из свободного сознательного решения в формальный акт, заранее запрограммированный специалистами по формированию массового сознания.

Средства массовой информации ищут свое место в политическом процессе и, можно сказать, добились определенных успехов в формировании политического сознания населения. Но хотя средства массовой информации не являются "четвертой властью", они освоили методы манипуляции политическим сознанием электората и влияние на его поведение [5, с. 4].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Козина Е.С. СМИ и выбора: Ресурс и угрозы политического мифотворчества / Е.С. Козина. - М., 2005. - 223 с.
2. Макаревич Э. Игры интеллигентов, или Социальный контроль масс / Э. Макаревич, О. Карпунин. - М.: Изд-во Эксмо, 2003. - 245 с.
3. Воронцова О.И. Телевидение как канал политической коммуникации: региональный аспект : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 - политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии / О.И. Воронцова. - Астрахань, 2009. - 27 с.
4. Пшизова С.Н. Финансирование политическое рынка: теоретические аспекты практических проблем (П) // Полис. - 2002. - № 2. - С. 31-43.
5. Моисеев, А. Н. Средства массовой информации и общественное сознание / А. Н. Моисеев. - Чебоксары : Чуваш. гос. пед. ун-т, 2009. - 140 с.

© Кондрусева В.М.

Кондрусева В.М., здобувач кафедри філософії та соціології, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

УДК 101.1:316

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Сучасна система освіти переживає глибоку кризу, вихід з якої бачиться авторів у розвитку та популяризації нової холистичної парадигми освіти інформаційного суспільства, яке встановлюється в нашій країні. Одним з аспектів даної парадигми є осмислення ряду гендерних проблем на новому рівні розвитку гуманітарного знання в цілому та філософії освіти, зокрема.

Ключові слова: філософія освіти, гендерна освіта, холистична парадигма

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Современная система образования переживает глубокий кризис, выход из которого видится автору в развитии и популяризации новой холистической парадигмы образования становящегося в нашей стране информационного общества. Одним из аспектов данной парадигмы является осмысление ряда гендерных проблем на новом уровне развития гуманитарного знания в целом и философии образования, в частности.

Ключевые слова: философия образования, гендерное образование, холистическая парадигма

A PROBLEM OF GENDER EDUCATION IN THE MODERN SYSTEM OF EDUCATION

Abstract. – *The modern education system experiences a deep crisis, an exit from which is seen as the author in the development and popularization of new holistic paradigm of education of informative society becoming to our country. One aspect of this paradigm is a reflection of gender problems at the new level of development of humanitarian knowledge in general and philosophy of education, in particular.*

Keywords: *philosophy of education, gender education, holistic paradigm*

Інтенсивність гендерних досліджень в різних областях гуманітарного знання виводить ці дослідження на міждисциплінарний рівень, об'єднуючи інтереси учених і філософів, працюючих в цьому напрямку. В цій зв'язі проблема гендерного виховання і освіти виходить за межі педагогічної науки в сферу інтересів філософсько-освітнього дискурсу, що робить її актуальною для представників різних дисциплін.

В межах філософсько-освітнього дискурсу гендерна проблематика може бути осмислена як одна з актуальних проблем сучасного освіти, що стоїть перед необхідністю зміни освітньої парадигми, яка продиктована продовжуваною з середини ХХ століття інформаційною революцією, охоплюваною сьогодні всі сфери не тільки виробничої, але і соціальної діяльності людини. Наблюдаємі всіма нами процеси несуть парадоксальний характер – з однієї сторони, в сучасному світі формується інформаційне єдинство всієї людської цивілізації, реалізується вільний доступ кожної людини до всіх інформаційних ресурсів, переважають гуманістичні принципи управління суспільством, засновані на прозорості влади, загальному доступі до інформації, демократичності прийняття суспільних рішень, з іншої – існуюче в сучасному суспільстві гендерне нерівність, усвідомлене і неусвідомлене впливання гендерних стереотипів на спосіб соціалізації тієї або іншої особистості, вибір життєвого шляху, життєвих цілей і можливості їх досягнення виступає неким анахронізмом, що затримує еволюційні процеси становлення нового, інформаційного суспільства.

Однією з суттєвих рис народжуємого в нашій країні інформаційного суспільства є зростання ролі окремої особистості, що визначає нове розуміння сутності людини, його місця во Всесвіті, його інтегральної природи. Причому, коли мова йде про окрему особистість, не має значення ні стать, ні вік, ні національність, так як розвиток інформаційних процесів в наше час визначає розширення сфери культури – трансформуються риси традиційних видів культур, змінюється, наприклад, комунікативна культура – спілкування в інформаційному суспільстві будується за принципом інших форм особистих і професійних

связей с помощью телекоммуникаций. Соответственно этим процессам изменяются тенденции и ориентиры в образовании, среди которых следует отметить непрерывность, открытость и доступность образования, создание единого информационного образовательного пространства страны и интеграция его в мировое информационное образовательное пространство, ориентация образования на саморазвитие личности, гуманизация и гуманитаризация образования, приоритетность креативности в учебной деятельности и многие другие характерные особенности, в которые никак не вписываются существующие гендерные стереотипы и установки, сформировавшиеся на протяжении столетий в общественном сознании.

В этой связи, рост методологической значимости категории «гендер» приводит к тому, что многие традиционные проблемы обществознания начинают рассматриваться через её призму, в частности проблема социализации, потому что она является ведущей в процессе формирования стереотипов той или иной культуры.

В традиционном понимании социализация означает процесс включения индивида в мир общества, в ходе которого он усваивает образцы поведения, социальные нормы и ценности, необходимые для успешной деятельности (функционирования) в данном обществе. «Социализация – это общенаучный термин, обозначающий процесс приобщения индивида к социуму, включения в общественную жизнь, обучения поведению в коллективах, утверждению себя и выполнению социальных ролей. Социализация, наряду с воспитанием и обучением, включает ненамеренные, спонтанные воздействия, благодаря которым индивид приобщается к культуре и становится полноправным и полноценным членом общества»[4].

В данном определении феномена социализации речь идет об абстрактном индивиде, в то время как социализация всегда имеет гендерный аспект. Гендерной социализацией называется процесс приобретения и развития гендерных характеристик, а также усвоение культурных образцов гендерного поведения и взаимодействия. Особенностью этого вида социализации личности является то, что в его основе изначально лежит четкое разделение культурных образцов и нормативов поведения, социальных навыков, ценностей, личностных характеристик, связанное с разделением людей на отдельные группы – гендерные сообщества. Поэтому всякая гендерная социализация есть дифференциальная социализация, т.е. усвоение различных образцов и характеристик в зависимости от гендерной идентичности личности.

По мнению немецкого психолога и философа – представителя Франкфуртской школы – Э. Фромма, мужское и женское начало не есть естественные сексуальные различия, как утверждалось в теории биологического детерминизма. Наоборот, различия пошли от различия выполняемых жизненных функций, которые были социально обусловлены. Пол – это созидание через выполняемые социальные функции, половые различия – это то, что было образовано. Профессиональная деятельность, вынесенная за рамки приватной, частной жизни личности в обществе, на протяжении долгого времени стала областью реализации мужчины. Такое положение вещей, как отмечает Э. Фромм, «характерно в большей степени патриархальным обществам, к которым относятся Китай, Индия, Европа и Америка»[10,с.124]. В истории человечества, пишет все тот же автор, достаточно примеров с другой организационной структурой, где женщина занимала господствующее положение в обществе. Однако в большинстве случаев социальный статус мужчины был закреплен законодательством и общественным мнением.

Существует множество подходов относительно определения гендер, принятых на сегодня в социо-гуманитарных науках, однако нам представляются значительными следующие концепции: теория социального конструирования гендера, теория культурной метафоры, теория гендера как стратификационной категории .

В рамках первого подхода гендер понимается как определенная конструируемая модель общественных отношений между мужчинами и женщинами, не только характеризующая их межличностное общение и взаимодействие в семье, но и определяющая их социальные отношения в основных институтах общества, в том числе в институтах образования и науки. Наиболее ярко данный подход отражен в теории социального конструирования П. Бергера и Т. Лукмана [1]. Согласно мнению этих ученых социальная реальность одновременно является объективной и субъективной. Она отвечает требованиям объективности, поскольку независима от личности, однако её можно рассматривать как субъективную, потому что она одновременно создается личностью. Человек сам создает мир, который потом воспринимает как нечто совсем иное, нежели продукт собственного сознания. В этом и заключается парадоксальность ситуации. П. Бергер и Т. Лукман обосновывают тот факт, что человек воспринимает себя как существо, не идентичное своему телу, а имеющее тело в

своим распоряжением. Другими словами, восприятие человеком самого себя всегда колеблется между тем, что он является телом, и обладает им.

Тем самым, основной идеей П. Бергера и Т. Лукмана является заключение о том, что человек создает социальную реальность точно так же, как реальность создает человека. А затем люди вместе создают окружающий мир во всей совокупности его психологических и социо-культурных проявлений, ни одно из которых невозможно понять в качестве продуктов биологической конституции человека.

Авторы данной концепции проецируют свои идеи о происхождении социальных порядков и на обыденную жизнь, где взаимодействуют мужское и женское, воплощенное в «практиках», представлениях, нравах. «Человеческая природа – социокультурная переменная. Иными словами, не существует человеческой природы в смысле некоего биологически фиксированного субстрата, определяющего многообразие социо-культурных образований. Человеческая природа существует лишь в смысле антропологических констант, определяющих границы и возможности человеческих социо-культурных образований... Хотя можно сказать, что у человека есть природа, гораздо важнее сказать, что человек конструирует свою собственную природу или, проще говоря, что человек создает самого себя. Пластичность человеческого организма и его восприимчивость к социально детерминированному вмешательству лучше всего иллюстрируется данными относительно сексуальности» [1].

Таким образом, в рамках этого подхода предполагается, что, во-первых, гендер конструируется обществом в процессе социализации, в первую очередь в семье посредством гендерных стереотипов, гендерных норм, гендерных ролей, разделения труда, в средствах массовой информации, во-вторых, гендер конструируется и самой личностью на уровне сознания, путем гендерной идентификации, принятия заданных обществом норм и ролей. Теория конструирования гендера опирается на понятия гендерной идеологии, гендерной дифференциации, гендерной идентичности и гендерной роли. Гендерная идеология представляет собой определенные идеи, которые оправдывают гендерные различия, что в конечном итоге приводит к социальному оправданию гендерной стратификации на основании естественных биологических различий. Гендерная дифференциация определяется как процесс, в котором биологические различия между мужчинами и женщинами наделяются социальным значением и употребляются как средства социальной классификации. Гендерная идентичность означает, что человек воспринимает нормы «мужественности» и «женственности», существующие в рамках конкретной культуры. Гендерная роль означает то, что личность выполняет определенные культурные и социальные нормы, соответствующие своему полу, относительно манер поведения, речи, одежды, жестов и т.д.

Своеобразный анализ этих понятий и социальных явлений мы находим в концепции французского философа-экзистенциалиста Симоны де Бовуар [2], которая обращалась к проблеме личностного становления женщины в качестве субъекта гендерной социализации. В данной концепции впервые были сформулированы проблемы «инаковости» женщины и подавления женского в культуре. На примере литературных источников, биологических и социально-философских теорий автор показывает, что во всех сферах социальной жизни общество относится к женщине как к «Другому», а, в последствии, эта культурная норма усваивается самими женщинами в процессе социализации. Центральное место в ее философской системе отведено таким понятиям как «самореализация личности», «свобода выбора», «свобода воли». Биологическое различие между женщиной и мужчиной, считает автор, не подразумевает их социального и экзистенциального различия, когда мужчина является господином, а женщина – ему подчинена. Автор считает, что эти социальные роли не были предопределены изначально, а являются всего лишь результатом условий. Симона де Бовуар выдвигает тезис, который сразу подняли на щит сторонники феминистской теории: «Женщиной не рождаются, женщиной становятся», в противовес тезису Зигмунда Фрейда «Анатомия – это судьба».

Следующей теорией, дополняющей и расширяющей гендерную проблематику является теория гендерной стратификации, основателем которой является социолог и антрополог Джоан Хубер [11]. Свою модель гендерной стратификации ученый разработала с учетом того, что происходит внутри домохозяйства, а также тех двух задач воспроизводства, решение которых недоступно мужчинам: рождения и грудного вскармливания детей.

Взяв для анализа пять типов культур – охоту и собирательство, мотыжное земледелие, кочевье, запашное земледелие и индустриальное общество, – Джоан Хубер рассматривает, что делают мужчины для производства пищи, что делают женщины и почему они не делают ту же работу, что и

мужчины, если она дает больше пищи; каковы при этом брак и структура семьи (свободный брак, полигамия, моногамия), а также демографические тенденции – смертность, рождаемость, уровень разводов. Как показывает автор, положение женщины напрямую связано с ее участием в производстве пищи, но в некоторых обществах потребность в воспроизводстве населения полностью исключает женщин из деятельности, дающей власть и престиж. Это происходит там, где производство пищи предполагает длительное пребывание вне дома, либо когда война становится значимым способом увеличения «излишков».

Усовершенствование орудий труда, приводящее к увеличению производства пищи, а также изменение уровней смертности и рождаемости непосредственно связаны с положением женщин. В постиндустриальную эпоху их статус начинает улучшаться, так как развитие технологии делает физические различия полов все менее значимыми, однако важную роль продолжает играть внутрисемейное разделение труда. Следуя логике Джоан Хубер, можно предположить, что в информационном обществе физические различия еще меньше значимы, а эффективность работы зависит скорее от уровня образования и профессиональной компетентности, которые как известно не имеют половых различий.

Оригинальность концепции Д.Хубер заключается в постановке проблемы «домашней работы» в качестве одной из ключевых при рассмотрении таких глобальных вопросов, как социальная стратификация. Однако полемика о домашнем труде, возникшая вследствие рассмотрения данной концепции, помогла показать, что отношения внутри семьи строятся именно на экономической основе. «Домашняя работа, – пишет Д.Хубер, – для гендерной стратификации есть то же самое, что для классовой – рынок» [11]. Однако и здесь наметились определенные тенденции, внушающие надежду на кардинальные сдвиги в общественном сознании. По этому поводу ученый пишет: «На данный момент внутрисемейное разделение труда почти не изменилось, но я могу предсказать значительные трансформации в этой области. Они будут основываться на американском представлении о равноправии. Пару поколений назад мужчины не желали, чтобы их жены работали вне дома, поскольку им было что делать в семье. Сегодняшним мужчинам нравится, чтобы жены тоже зарабатывали. Это изменение дает женам рычаг давления внутри семьи» [11]. К сказанному хотелось бы добавить, что именно в семье происходит первичная социализация подрастающего поколения, именно в семье усваиваются гендерные роли и модели поведения, здесь же устанавливаются и стереотипы поведения и восприятия, в том числе и гендерные. Поэтому равные возможности между супругами обеспечивать благосостояние семьи и равное разделение внутрисемейной работы может привести и уже в некоторых случаях приводит к разрушению гендерного неравенства, стиранию многих стереотипов и установок в сознании наших современников.

Следующей теорией, на которой хотелось бы остановиться, является теория культурной метафоры, получившая наиболее широкое распространение в философии постмодерна. По своей сути метафора не только формирует представление об объекте, она также предопределяет способ и стиль мышления о нем. Особая роль в этом принадлежит ключевым метафорам, задающим аналогии и ассоциации между разными системами понятий и порождающими более частные метафоры. Ключевые (базисные) метафоры, которые ранее привлекали к себе внимание преимущественно этнографов и культурологов, изучающих национально-специфические образы мира, в последние десятилетия вошли в круг пристального интереса специалистов по психологии мышления и методологии науки. Существенный вклад в разработку этой проблематики внесли работы М. Джонсона и Дж. Лакоффа [5]. Исследуя природу метафоры, ученые пришли к выводу о том, что «Наша обыденная понятийная система, в рамках которой мы мыслим и действуем, метафорична по самой своей сути. Понятия, управляющие нашим мышлением, вовсе не замыкаются в сфере интеллекта. Они управляют также нашей повседневной деятельностью, включая самые обыденные, земные ее детали. Наши понятия упорядочивают воспринимаемую нами реальность, способы нашего поведения в мире и наши контакты с людьми. Наша понятийная система играет, таким образом, центральную роль в определении повседневной реальности. И если мы правы в своем предположении, что наша понятийная система носит преимущественно метафорический характер, тогда наше мышление, повседневный опыт и поведение в значительной степени обуславливаются метафорой» [5, с.387].

Такие понятия как «добытчик», «кормилец» и «хранительница домашнего очага» являются культурными метафорами. Согласно этим понятиям «мужское» отождествляется с силой, активностью, рациональностью, культурой, а «женское» – со слабостью, пассивностью, природой. Гендер, с такой точки зрения, предстает в качестве основного культурного фактора, формирующего

традиционную патриархатную систему [8].

Российский ученый Т.Б.Рябова исследовала характеристики гендерных стереотипов и определила их сущностные свойства: 1) эмоционально-оценочный характер; 2) устойчивость и стабильность; 3) нормативность. Структура гендерных стереотипов, по ее мнению, подразделяется на два уровня: персональный и культурный. Среди функций автор выделяет функцию поддержания групповой идентичности, когнитивную и социальную. Т.Б.Рябова также отмечает тот факт, что помимо культурного фактора, на гендерную стереотипизацию влияют национальность, класс, возраст. Она также делает прогноз последствий гендерной стереотипизации в обществе: 1) человек будет стремиться репрезентировать себя в социально приемлемой манере; 2) неуверенность женщин в своих возможностях может возрастать вследствие психологического эффекта «самовыполняющегося пророчества»; 3) мужчина, ориентированный на стереотип маскулинности, может испытывать стресс от несоответствия этому образу [9].

Практически все исследователи природы гендерных стереотипов, являющихся по своей сути культурными метафорами, единогласны в том, что необходимо искать пути преодоления гендерной стереотипизации. Так, В.А.Луков и В.Н.Кириллина анализируют взаимодействие феминного и маскулинного в качестве гендерного конфликта, который заключается в следующем: «необходимость симметрии двух начал на витальном уровне не переходит автоматически на трансвитальный уровень и не становится сущностным основанием социокультурных практик. Не совсем понятна причина этого процесса, ведь «нет серьезных аргументов считать, что мужская или женская модель неоспоримо прогрессивна или реакционна» [6]. Таким образом, мы имеем дело с постановкой вопроса о двух гендерных культурах.

Как бы то ни было, все стереотипы закладываются в процессе воспитания и образования, поэтому так важно внести в процесс реформирования современной системы образования гендерный аспект.

Такой подход будет способствовать развитию парадигмы целостного или холистического образования, которая предполагает единство, неразрывность, взаимосвязь естественнонаучного и гуманитарного образования; реализацию междисциплинарных связей; формирование целостного системного видения мира в контексте междисциплинарного диалога «двух культур», в том числе и гендерных, для становления и развития целостной личности.

Как объясняет канадский ученый и педагог Джон Миллер: «Целостное (холистическое) образование пытается построить обучение в соответствии с законами природы, где все взаимосвязано и изменчиво. Мы можем наблюдать это в атоме, в клетке, в биосфере и в целой Вселенной. Но, к сожалению, со времен индустриальной революции человечество предпочитает разделение и стандартизацию. Это привело к расщеплению самой жизни» [7].

Подводя итог выше изложенному, можно выделить следующие моменты:

- гендерная проблематика в современном философско-образовательном дискурсе актуальна и своевременна, ее решение носит насущный характер и требует неотложных мер, которые уже разрабатываются и внедряются по мере возможностей специалистами разных областей гуманитарного знания – педагогами, психологами, социологами, политологами и др., что выводит данную проблематику на междисциплинарный уровень;
- несмотря на различные подходы в исследовании гендерной проблематики, наиболее перспективными, на наш взгляд, являются те, в которых гендер трактуется не как качества индивидов, а как развитие социальных искусственно созданных порядков и предполагают по-новому оценить гендерные отношения. Авторы этих концепций стремятся к переосмыслению таких социальных феноменов, как половое разделение труда, роль тела в социальных отношениях, социальное подчинение женщин, формирование характера с учетом общепринятых норм женственности и мужественности и др.;
- нарождающаяся новая (холистическая) парадигма образования и воспитания с учетом решения гендерной проблематики может быть эффективным средством развития не только гармоничных отношений в семье, как первичной среде социализации личности, в обществе, как достижение гармонии в конструировании мужских и женских образцов поведения, но и как адекватность культурному и этническому многообразию всего человечества; она может способствовать воспитанию у человека толерантности к иным культурам и системам ценностей; выработке его социальной и личностной целостности и соразмерности, преодолению одномерности современного человека.

© *Кривець Л.В.***СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ**

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности./Пер. с англ. Е.Д. Руткевич. – М.:Медиум, 1995.
2. Бовуар С.де. Второй пол: в 2-х т./Пер. с франц. – М, Прогресс; СПб: Алетейя, 1997.
3. Вознюк А.В. К вопросу об обосновании холистической парадигмы образования//Вектор науки ТГУ. – №3(3).– 2010.
4. Кон И. Энциклопедия Кругосвет.[Электронный ресурс].Режим доступа к ресурсу: <http://www.krugosvet.ru>
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем./Теория метафоры: Сборник/Пер. с англ, франц., нем., исп., польс. языков/Вступ. стат. и сост. Н.Д.Арутюновой; Общ.ред. Н.Д.Арутюновой и М.А.Журиной. – М.:Прогресс, 1990.
6. Луков В.А., Кириллина В.Н. Гендерный конфликт: система понятий// Знание. Понимание. Умение. – 2005.– №1. – С.86-101.
7. Миллер Д. Холистическое образование. Педагогика предчувствия./Пер. с англ. Н.Октябровой.[Электронный ресурс]. Режим доступа к ресурсу: <http://www.1september.ru>
8. Ростова А.В. Категории «пол» и «гендер» как категории анализа гендерных отношений//Вестник СамГУ. – 2007. – №3(53). – С.185-191.
9. Рябова Т.Б. Гендерные стереотипы и гендерная стереотипизация: методологические подходы./Женщина в российском обществе.– 2001. – №3-4. – С.3-12.
10. Фром Э. Бегство от свободы/ пер. с англ.,общ. Ред. и послесловие П.С.Гуревича. – М.:Прогресс, 1990.
11. Хубер Д. Теория гендерной стратификации.[Электронный ресурс]. Режим доступа к ресурсу: <http://www.feminismru.org>

Кривець Л.В., кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Національного університету оборони України, м. Київ

L. V. Krymets, PhD, Senior Scientific Officer of the National Defence University of Ukraine, Kyiv

УДК: 100+370+316.3

**THE METHODOLOGICAL ANALYSIS OF
MANAGEMENT, SOCIAL MANAGEMENT, MILITARY-SOCIAL MANAGEMENT**

In a context of the methodological analysis management as the philosophical category is investigated in two interconnected aspects. According to the first approach management is considered as process of purposeful influence on objects and systems of any nature. Concerning other vision: management is understood as function, implicitly inherent by the most social, socio-technical, or to biological system, actualization and which realization determines an orientation progress of system and provides integrity of static and dynamic measurements of its structural integrity.

Keywords: *management, social management, military-social management, social, the methodological analysis, intersubjectivity, the human being, the social context.*

**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ, СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ,
ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ**

У контексті методологічного підходу управління як філософська категорія досліджується в двох взаємодетермінуючих аспектах. Згідно першого підходу управління розглядається як процес цілеспрямованого впливу на об'єкти та системи будь-якої природи. Щодо іншого бачення: управління

розуміється як функція, імпліцитно властива самій соціальній, соціо-технічній, або біологічній системі, актуалізація та реалізація якої детермінує спрямованість розвитку системи і забезпечує цілісність статичного та динамічного вимірів її структурної будови.

Ключові слова: управління, соціальне управління, військово-соціальне управління, методологічний аналіз, інтерсуб'єктивність, людське буття, соціальний контекст.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ, СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ, ВОЕННО-СОЦИАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ

В контексте методологического подхода управление как философская категория исследуется в двух взаимодействующих аспектах. Согласно первого подхода управление рассматривается как процесс целенаправленного воздействия на объекты и системы любой природы. Относительно иного видения, управление понимается как функция, имплицитно свойственная социальной, социотехнической либо биологической системе, актуализация и реализация которой детерминирует направленность развития системы и обеспечивает целостность статического и динамического уровней ее строения.

Ключевые слова: управление, социальное управление, военно-социальное управление, методологический анализ, интерсубъективность, человеческое бытие, социальный контекст.

Proceeding from two certain directions, in the offered work we shall lead the theoretical analysis of a category social management. A methodological basis of research are positions of the system and structurally functional analysis, as well as leading theoretical achievements of social synergetic as sciences which subject matter is research of public processes complex and over complex socio-bio-technical systems.

Social management - 1) the important function of any social system (a society as a whole, association of people, the social organization) as versions highly organized systems which provides its self-preservation, functioning and progress, 2) activity of the social subject (the person, social institutes, the organization, a society as a whole) on realization process of a management (self-management) that is realized by influence on conditions of a life of people and their valuable orientations [6, 214].

The important component of social management is social planning, development and realization of specific measures under the decision of social problems in unity with maintenance of progressive economic transformations. The major components of social management are: the operating influence connected with statement objectives and formation of mechanisms target positing and target achievement; Self organization - process of formation social communications and attitudes inside of system that possesses a relative autonomy and can mismatch set objects in view; the socially-organizational order (regulation and self-control), including social norms (moral, legal, administrative, etc.), rules, the samples of behavior appropriating the sanction, as well as structure and procedure who are made intentionally (for example, earlier made administrative decisions, embodied in the certain formal structure and the administrative schedule) or it is spontaneous.

According to the basic areas of a public life, following types of social management are allocated: economic, political, spiritual, etc. It leads also to use of the term « social management » in its narrow sense for a designation of managerial process in social area (subsystem) of a society: management of social work (activity of the organizations, services of social protection and their workers), the social help directed on rendering to the population.

Complex character of social management and variety forms of its display in a society lead to formation of concepts which combine signs of various types and levels of management. For example, the Government, representing the major component of politics-legal area, directed on management of a society as a whole, concept of management (management of the organization), all over again expressed a specific character of production management in economic area, subsequently began to apply to managerial processes in public, political, etc. the organizations.

In connection with that historical types of public systems can be considered from the point of view of characteristic for them (or prevailing) mechanisms of management, allocate various types of social management. From positions formational - the approach based on the analysis of relations of production dominating over a society and character sociopolitical building, according to the basic formations allocate: primitive-communal, slaveholding, feudal, capitalist, communist (socialist) types.

Civilization analysis of historical process leads to allocation characteristic for a traditional society, an industrial and postindustrial civilization types of social management. In the general view as social

management understand the process which is distinct from managerial processes in systems of other nature (biological, technical), which is capable to integrate them during creation of other systems (for example, socio-technical) on the basis of maintenance priority social management and transformation of all managerial processes according to qualitative features of new system integrity.

To it assists both a specific character of social management, and fundamental unity of managerial processes in all complex and over-complex systems which has been opened in cybernetics, to the general theory of systems, the general theory of the organization, synergetic, etc., has received reflection in philosophy and methodology of a science.

It is a question of the whole complex of the major generalizations and conclusions:

- Self-preservation of system admits its fundamental, base objective;
- On the basis of studying information aspect of causal relationships of system and occurrence of information causality the nature of management, its indissoluble communication with the information and the nature of information processes have been opened anti-entropy;
- The information serves the general organizational-constructive beginning which is organically embodied in process of functioning and progress of system that leads to the conclusion about unity of self-movement, self-organizing and self-management;
- Character of management depends on structure and type of integrity system;
- Growth of adaptive possibilities and controllability of system are connected with increase of a level organization.

Considering complex system as a control system (self-management), it is accepted to allocate its two major subsystems - operating and operated, connected with straight lines and feedback. Relationships (interoperability) between them should meet the certain requirements. In particular, that the operating subsystem had a possibility actively to influence on operated, it should possess not a smaller variety of conditions, than last according to « a principle of a necessary variety ».

The general property of all hardly-organized systems is construction of hierarchy of the centers (levels) of the management, directed on overcoming of complexity of object of management, simplification of administrative problems, increases of controllability of system as a whole, i.e. finally, on increase of a management efficiency. Already in bio systems the lowest levels of management operate rather irrespective of the maximum, their attitudes cannot be reduced only to commands and their performance. In a greater degree it is true for social systems.

Social management has specific signs which define its qualitative originality.

1. Social systems have the important difference: People - conscious social subjects, and at the same time - make objects of management. The operating center (an operating subsystem) the subject of management (carrying out also represents statement of objectives to some freedom of choice). As objects people and their associations which also are subjects of the conscious activity, possessing as capacity of target positing and freedom act.

2. In a context of social interoperability realization of administrative functions is indissolubly connected with authority as special system of attitudes that assists performance of imperiously-administrative decisions by means of a set of special means of influence on people (authority, conviction, compulsion, violence, etc.). In a society the subject of authority becomes as well the subject of management (if, certainly, it is not object of manipulation from the outside).

3. Qualitative feature of a society as social system is availability a phenomenon of culture - systems of symbolical and instrumental means of activity among which the special role is played with consciousness (consciousness), as well as values, norms, traditions, institutes, is artificial the created instruments of work and means the maintenance of ability to live, discoveries and achievements of art creation.

4. Social systems are capable not only to adapt for influences of an environment, but also to render on them significant appropriating influence, changing (in the certain limits) world around in conformity with the demands (adapting it to themselves). This feature is based on inherent in the separate person and humankind of capacity to creation, create, manufacture.

Progress of a society, complication of its structure and the organization order to considerable changes in all system of social management: in operated and operating subsystems, mechanisms of interoperability between them. On the one hand, were improved mechanisms of regulation (self-regulation) of a public life (norms, tradition), with another part - special-purpose public institutes and the organizations, called up to render purposeful operating influence on a society and structural components.

To major of such institutes became the state as the central controls a specific society as a whole.

Stage-by-stage formation of the complex, hierarchically constructed system of bodies of the

centralized management by a society which is functionally differentiated and which levels can be removed in a different degree from object of the operating influence (an operated subsystem), has caused to distinguish external social management and social self-management (when the source of operating influence is specifically inside of considered social system).

During historical development a role and value external, first of all state (institutionalized, centralized) managements constantly grew. It quite often generated the tendency to its impetuous expansion, led to suppression of area of public self-management. The decision of the specified problem becomes complicated that occur in a society, both operating, and operated subjects of social interests, objectives and methods of which achievement of objectives can to not coincide and even to contradict each other.

Administrative attitudes are indissolubly connected with imperious attitudes, are capable to accept political character. The subject of political (state) authority is as well the subject of management of a society, shapes, will organize and directs activity of all hierarchically constructed control system. As a rule, it is not interested in strategic variations of base layers of public organization which can cause loss of its imperious position. Therefore sooner or later such system gives in to destruction and replacement with the new system including an innovation in new static structure, and process repeats.

Having regulation of public attitudes as a basis and the major component of the actualization, managerial process does not reduce to it, includes regulation in the removed type as the last is characterized by a constancy of objective - conservation of system, and management is connected both with conservation of system, and with its variation. In this connection distinguish modes of social management (modes of self-management of social system):

- The regulation (self-regulation) providing functioning of system as a complex social organism;
- Actually the management which has been directed on dynamical progress of social system.

The modern society requires to the complete control system capable organically to combine specified modes and functions, to provide conservation of balance of stability and variability, traditions and innovations. Integrity of a control system is provided in that case when managerial process keeps the specific character as social (public) process, not reduced only to external regulation which transforms vast majority of members of a society into conscious subjects of activity in passive objects of external influence.

The specified specific character consists first of all, that capacity of social systems to variation and progress is based on capacity of people (both operating, and operated) to work. Therefore process of social management can be considered as unity objective and subjective, conscious (appropriate, systematic) and spontaneous (subconscious, unconscious) social aspects.

The specific character of management in a society is shown that objective inherently function of management (self-management) by social system is realized through activity of people and the institutes created by them and the organizations. Social management acts as ordering of public system, its reduction conformity with laws inherent in it by means of maintenance of appropriate influence.

In a context of a modern postindustrial society, the social life became much more mobile and changeable. Poly variability, accident and irreversibility are essential instants of an environment and cause its constantly growing complexity during realization of objectives of management.

The special contribution to the concept of management complex and over complex social systems as multi-dimensional, unstable, possessing set of possibilities and alternative versions of progress, public formations was brought by rather young branch of knowledge - the theory of self-organizing – social synergetic. Synergetic - a science studying the phenomena which result from joint action of several various factors while each factor separately to this phenomenon does not result. In a circle of such phenomena the phenomenon of self-organizing of systems, spasmodic complication of the form, structure and function of system gets, at slow and smooth variation of parameters. The term for the first time meets in social philosophy of the French philosopher and the sociologist. M.Gyuyo (1854-88) according to which a life - the central concept of its sociology - reaches the highest intensity in "synergy" (cooperation).

In 1940 year American anthropologist Ruth Benedict enters terms « a high synergy » and « a low synergy » for a designation of a degree of interpersonal cooperation and harmony in a society. Benedict allocated societies with a high synergy and a low synergy. According to supervision Benedict, in one societies friendliness, mutual support, effective activity, in others, to the contrary, - enmity, a competition, fear, suspicion and uneasiness prevail.

In conditions of a low social synergy the success of one turns around loss or failure for another and any employment becomes very competitive business. For a high social synergy the maximal cooperation in which conditions each member of group wins from success of its other members is characteristic, thus positive mutual feelings of individuals amplify, that assists minimizing of conflicts and disagreements.

R. Benedict's ideas in 1960th has developed A. Maslow. In its opinion, the synergy at an individual assists overcoming dichotomy egoistical and altruistic. The identification with others leads to a high individual synergy; helping another, the individual and itself takes pleasure. The synergy can exist also inside of the individual as unity between an idea and action. Compulsion of herself to action specifies the certain conflict of motives.

In the sociology of organizations, synergy is understood as a significant increase in the efficiency of the company, which was formed after the merger of smaller companies, compared to the total efficiency of its parts before the merger. The result of efforts to create synergy effects are usually described by three variables: 1) the increase in profits, 2) reduce operating costs, 3) reducing need for investment (due to internal effect). Manifestations of synergy are: team synergy (cumulative effect), functional synergies (scale-business), the target synergies (the effect of integration, bringing together for a common purpose).

Key concept of social synergetic is social self-organizing. Self-organizing - one of substantial components of social management who expresses spontaneous public processes of social regulation. Social self-organizing exists in a society at all levels, since a society as the whole and finishing primary groups. That at a level of the individual is target behavior, in more general plan acts as spontaneous self-organizing of appropriating system.

Factors of social self-organizing different. Processes of reproduction of the population concern to demographic factors, reproduction, migration, to economic - fluctuations of the market, to socially-psychological - traditions, customs, public opinion. Social self-organizing is a product of social interoperability in mass, collective or group scales. Processes of social self-organizing can play both constructive, and a destructive social role to act and as the factor of strengthening of social system, and as factors of its disorganization.

As one of key components of social management in complex social and socio-bio-technical systems social self-organizing is transformed to social self-management - in the most general sense independent functioning of any organizational system (subsystem), acceptance of independent decisions by her on internal problems. This or that degree of self-management is inherent in the separate enterprises, establishments, settlements and etc.

From the methodological point of view self-management acts as collective management, as participation of all members of the organization, all population in work of appropriating controls, as inclusion of executors in processes of development of the common decisions. Self-management does not cancel as functioning of special controls, and in professional administrative activity in general.

The technology of modern management requires the qualified technical, legal, organizational background of administrative decisions, rational procedures of their coordination, the control over execution, etc. Self-management provides not only industrial, but also a social management efficiency. Thus distinction between operating and operated subsystems partially is overcome, because the object of management in some degree of, becomes also his subject.

The unity of the centralized management and self-management lays the basis purposeful operating influence in a society. Progress of self-management in a society conducts to increase independence of the social organizations, expansion of democratic bases management, activization of the initiative of citizens, etc.

The new sight at the world makes for such control system which would answer fundamental tendencies progress of the most social reality. In addition to system of regulation that keeps any social organization on the certain line of progress, it is important to construct a control system which influence is coordinated with internal properties of an environment and the most social organization and is capable to initiate desirable tendencies not owing to displays of the force, and owing to proper spatially - the temporary organization (influence at the proper time and in the necessary place).

The control system appropriating modern conditions should combine organically the hierarchical organization, normative regulation and the control over new structures and the functions which have been directed on perception of low-power signals and variations, stimulation of positive tendencies and adaptation to them of normative regulation.

Summing up the lead methodological analysis we shall emphasize, that social management - a complex methods of purposeful influence on separate people, social groups, complete social formations. On each of these three levels management collides with specific problems so, and develops appropriating methods; which part applicable in each of three cases, and application of others is limited any by one of them. In relation to the separate individual it is possible to allocate following methods:

-Direct operating influence (the order, problems),

- Influence through motives and demands (stimulation);
- Management through system of values (education, formation, etc.);
- Influence through surrounding social environment (variation of working conditions, the status in the administrative and informal organization and so forth).

With reference to social groups, methods of management are distributed as follows:

- Purposeful formation of structure of group (to qualifying, demographic, psychological signs, etc.),
- Purposeful association of group (by means of the organization of competition, perfection of style of a management, use of social factors-psychological and other ways).

At a level of the social organization following methods are used:

The coordination of formal and informal structure of the organization (overcoming of contradictions between the planned both valid communications and norms);

Democratization of management (by means of increase of a role of public organizations, wide attraction of workers to development of joint decisions, electivity of some production managers, progress of labor activity, etc.);

Optimization of social planning (improvement of professional skill of workers, perfection of social structure, improvement of well-being of the population, etc. action) [6, 288].

Timely revealing of points of growth, revealing of problems and precise operating influence create the powerful impulse which has been directed on realization on desirable strategy of progress. Today skill in some detail is especially important and competently to solve the questions about a parity and interoperability of two fundamental processes - public self-organizing and conscious management, considering a leading role of a variety and accident (freedom, multiplicity, pluralism), not belittling with value of an indispensability, law, unity.

In a political life this requirement of time acts as a problem of maintenance of optimum interoperability between the state and a society. Capacity of the government effectively to carry out the functions assigned to it in many respects depends on a degree development of institutions and the organizations of a civil society, abundance of human individuality of each member of a society.

On the basis of objectives and logic of research, at the given stage it is necessary to pass of the methodological analysis of last from the declared categories – categories «military-social management». In the given context it is necessary to notice, that the complex analysis of a control system of armies requires statement and the decision of a problem first of all methodological, so, philosophical plan. The methodological analysis assists development of main principles and methods, descriptions of base substantial categories of investigated object. The system analysis to be spent with objective of studying system components to their interrelations, researches of system functions and criteria of realization, an assessment of parameters efficiency of activity system. The social philosophy which possesses conclusive potential for the decision of methodological questions, can and should come to the aid, both the general theory of management, and the theory of management of armies in the given context.

The indispensability of the deep complex decision of a problem definition methodological bases of the organization a control system of armies within the limits of social philosophy and the theory of management is dictated by availability of the strongly pronounced contradiction between excessive quantity of theoretical and practical development on separate aspects and questions area management of armies in the educational, scientific both normative literature and basic absence, both in the same information sources, and at the disposal a management of Armed forces complex integrative system - the methodological analysis a control system of armies as integrity which results would assist as concentration and ordering of knowledge process of social management, and to forecasting of substantial lines of management by system of Armed forces Ukraine in a context of a modern postindustrial society.

According to the author's concept - military-social management is process of external restraint social entropy in system of Armed forces with objective of the organization of military-social attitudes, harmonizations of structurally functional communications in system of Armed forces and optimization of ways of achievement of system objectives. Social entropy it is in this respect considered as a measure of power balance, orderliness of system. At all processes occurring in closed system, entropy increases (irreversible processes) or remains to a constant (reversible processes).

The complex open social systems due to processes of the organization and self-organizing are capable to resist entropy, but only at a possibility of self-control, under condition of granting to components - to social subjects of the certain level of freedom. The increase quantity of amounts freedom of social subjects is the mortgage of stability and progressive progress of complex social systems. Complex and over complex socio-bio-technical systems is s dissipative structures which are capable to exist and develop in conditions of

a constant exchange with an environment and other complex systems a matter, energy and the information. Infringement of this capacity leads to strengthening entropy and public degradation.

Control system of armies - complex socio-bio-technical functional system which is created for reliable and effective realization of management by divisions, sections, connections during maintenance defensibility of the state. In it functionally associated bodies, subjects and control facilities, objects of socio-technical management and system of the communications [4,193].

According to supervising documents, objective of management armies: maintenance of the certain level of fighting and mobilization readiness armies, their comprehensive preparation for application and effective realization of operative (fighting) possibilities of armies during conducting operations (operations) [2]. Actualization and realization a control system of Armed forces of Ukraine as complex functional system is based on following methodological principles: 1. A principle of unity of the militaries and administration managerial control; 2. A principle of one-man management and the personal responsibility; 3. A principle centralization of management; 4. A principle of hardness and persistence during realization of plans; 5. A principle distribution of powers; 6. A principle of a rational combination of methods of management; 7. A principle of efficiency; 8. A principle conformity of the certain problems of armies to their possibilities; 9. A principle of rationality; 10. A principle of unity and integrated approach a stages of management; 11. Principle of adaptability management [2]

Using the methodological device of social philosophy and epistemology it suggested to enrich, specify and expand the description of main principles of management with armies as conceptual bases of military activity. All following principles of social management specifically determine methods of management and provide realization of the basic functions of a control system by armies.

1. The principle of the social responsibility, a basis of one-man management in decision-making which assists formation and progress as individual professional consciousness, and rallying collective of military personnel around the person commander as the leader, capable to make the weighed decisions and to bear the personal responsibility for their performance.

2. A principle of objectivity, the scientific-theoretical basis of collective nature that takes place at discussion of the most complex positions of military activity which provides complete comprehensive vision of actual system problems and ways of their decision on the basis of the scientific approach and the theoretical analysis.

3. A principle of rationality, as potential for the decision problems of a control system of armies on the basis of the rational actions assisting acceptance of optimum effective decisions and search of the most productive methods and ways of performance tasks in view.

4. The principle complementarity which allows to provide such major system quality as reproduction, that assists the prompt regeneration of system in case of crisis situations and an overload of the certain system components.

5. A principle of multidimensionality on the basis of which complex socially-utilitarian system of Armed forces probably to analyze and investigate in all its integrated expressiveness, reproducing nonlinear interrelations of factors, criteria and parameters efficiency of the organization and realization of military activity.

6. A principle of stability, and stability both in static, and in dynamic aspects. The given principle allows system to keep functional balance, despite of possible temporal and topological variations of system conditions.

7. A principle interaction with activity, as compulsions of achievement of a feedback by reception of the information on results of influences operating system on operated system and the comparative analysis of an actual condition with set.

8. The principle integrative which will provide penetration of the centralized management into all links of military system, and will prove gradual transition to the global integrated control systems of armies and equipment.

9. The principle of reserve assisting the control over confidentiality system of communications and restriction of information availability of separate subjects and objects of management [4, 194].

Achievement of the general for all Armed forces of objective - maintenance of defensibility of the state, obligate a control system of armies to carry out a number of the major functions. As the most essential, are allocated with authors:

1. Theoretical - cognitive function;
2. Predictive function;
3. Organizational function;

4. Regulatory function;
5. Correlation function;
6. Control function;
7. Stimulating function;
8. Integrative function;
9. Protective function.

Functions of a control system by Armed forces are certain by an intrinsic indispensability to plan, organize, adjust, correct and optimize activity of system at all stages of its actualization according to principles of management and owing to methods Military-social management.

The method of management is a way of realization of operating influence or a way to realization of objectives of social management. All according to the author's concept can be divided methods of operating influence on two groups: the basic and complex. The substantial aspect of the basic methods is defined by determination, appropriating principles of management. Complex methods of social management, combinations of the basic, simple methods.

The basic methods of military-social management should be divided into subgroups:

- Gnosiological methods (theoretico - cognitive);
- Praxiological methods (practical);
- Axiological methods (evaluative).

Gnosiological methods assist realization by a control system by Armed forces of the major epistemological and prognostic functions. To effective theoretical methods of military-social management concern: scientific modelling (various types of models - verbal, physical, graphic, mathematical, etc.), sociological and psychological methods (interrogation, testing, supervision, etc. are applied), as well as economic-mathematical methods (programming, the correlation and factorial analysis, etc.)

Praxeological methods assist direct achievement of system objectives by practical realization of the put system problems. Ways of maintenance and the organization of efficiency and mobility of management, ways of achievement of a continuity of management, ways of support of reserve of management concern to them, etc.

Axiological methods are potential for realization function of the social control and assist the decision of problems according to quality indicators results of realization a control system of armies. Among them a quality monitoring behind completeness realization of administrative decisions, methods of an assessment of productivity controls, methods of an assessment a optimality, stability and reserve of management, etc.

All the methods of military-social management resulted above are in a condition of natural determination by principles of management and provide realization the basic functions of a control system by armies. The author not incidentally in given article does not open complex methods of management armies as their analysis is beyond subject matter of social philosophy, and is priority area of the general theory of management armies, theories of management of daily activity armies and tactics. However it is necessary to notice, that in actual military activity all methods of management work only in synthesis, assisting the decision of specific system problems in certain dynamic temporal and a topological context.

Analyzing the methodological foundations of the military-social control can not ignore the qualitative characteristics of the optimal process and results of operations. Here he also faces a problem - how to remain at the level of socio-philosophical and scientific abstraction without going into a detailed analysis of the system components, which is the subject of specific military sciences, to develop public and private, are unique to the military system of social management, optimization criteria.

As a result of the methodological analysis identified the main criteria of optimality military-social control, common to all military and social systems. According to the author's conception of the main criteria for optimality are: effectiveness, appropriateness, efficiency, adaptability, agility, efficiency, legitimacy and effectiveness.

However, not all military-social systems are optimal, have the above set of criteria and corresponding indicators. One can not be characterized as an optimal control system and the Armed Forces of Ukraine. In this regard, the fore the question of optimizing the social systems of the military in general and the command and control system in particular.

Optimization - the process of improving the organization of the management system, designed to achieve maximum results system the most efficient way, taking into account the functional, temporal and topological characteristics of the system [7]. In order to determine the quality level of the dynamic operation of the system of command and control in the optimization process we consider it necessary to describe in

detail the criteria for effective implementation of the military - social management.

The following performance criterion are determined by the marked principles of social management and determine the level implementation of the methods of social control system of the Armed Forces. The author shares the many criteria into five groups. The basis of this division is based on specific criteria of static and dynamic performance indicators.

1. The criterion of efficiency of management.

Indicators: the minimum time required to implement management tasks; positive balance of time for temporal potential enemy, the high level of compliance with decisions taken by management body as a real possibility of the Armed Forces and the dynamics of contextual factors.

2. Criterion of stability control.

Indicators: the duration of control actions; continuous system of command and control, stability control system to internal and external changes in the system state.

3. Criterion regenerative control.

Indicators: a theoretical account of the probability failure of components or units of government; sufficient redundancy and interchangeability of individual system elements, the minimum time required to restore the system as a result of critical failures, the system without exceeding the limit of the acceptable level of losses.

4. Criterion stealth control.

Indicators: minimizing the practical possibility of leakage of restricted access, high closing channels of command and control, organization of complex tools for secrecy and individual elements of the control system, the maximization of the time spent by potential adversary to obtain information from captured hidden messages.

5. Performance criteria for the controls.

Performance: performance management bodies; completeness implement management decisions, the maximum level performance the system of the Armed Forces of the objectives and achievements of the system goals.

As a result of this analysis, we note that the most urgent problems of optimizing the system of military-social control in modern Ukraine have problems with a quantitative reduction in components of the system as a result of the reform of the Armed Forces, which inevitably leads to a decrease in the quality of their effectiveness, the problems associated with modernization and automated command and control system with mandatory conservation criterion for its secrecy, the problem of inadequate logistics and related issues of social justice in the armed forces, the rising rates of professional consciousness of the armed forces [4]. Also, not the least of the problems voiced take questions socio-bio-technological compatibility of system components, which affects the integrity the system of command and control.

Disclosure, the results of a methodological analysis of the major theoretical foundations the system of military-social management requires not only a conceptual description of the basic principles, methods, functions, and performance criteria system implementation. The most important aspect of any social - philosophical research is to develop theoretical recommendations on its practical application.

It should be noted that the results of the author's research on the theoretical enrichment of target-oriented methodological framework of the special sciences, as a management philosophy, sociology, management, social philosophy, theory of social control, management of organizations, the general theory of command and control, tactics, management and daily operations of the troops units, etc. The theoretical conclusions of the study were used in the preparation of programs and guidelines for courses and social sciences to the humanities higher military educational institutions and regulatory - legal instruments and units of the Ministry of Defense.

LIST OF SOURCES

1. Бранский В.П. Социальная синергетика и акмеология / В.П. Бранский, С.Д. Пожарский // СПб.: Политехника, 2002. – 476с.
2. Воєнна доктрина України (затв. Указом Президента України від 8.06.2012року № 648 // Наука і оборона. Випуск 2, 2012. – С. 4-11.
3. Крымец Л.В. Взаимосдействие в социальных системах: принципы организации./ Л.В. Крымец // Материалы IV Всероссийского философского конгресса «Диалог мировоззрений» (Нижегород, 27-30 июня 2012г.), С. 193-194.

© *Лисенко Е. В.*

4. Крымец Л.В. Методологический подход к организации военной деятельности. /Крымец Л.В. // Матеріали V-ї всеукраїнської науково-технічної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки сухопутних військ» – Львів -2012, С.219.
5. Encyclopedia of epistemology and philosophy of science. - М.: "Canon +" Recipient "Rehabilitation", 2009. – 1248p.
6. Sociological Encyclopedia: In 2. Vol.2 / National Science Foundation public / manager of a research project GY Semigin; Editor V.N. Ivanov. - М.: Thought, 2003. – 863p.
7. Tikhonov A.V. Sociology of Management. Theoretical foundations / Edition 2, ext. And rev. – A.V. Tikhonov. Moscow: Canon + Recipient, 2009. – 472p.

Лисенко Є. В., доктор социологических наук, профессор кафедры философии и социологии, декан историко-философского факультета Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского

УДК 32.001.76:316.3(477)

ЦІННІСНІ ПРИОРІТЕТИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу ціннісних пріоритетів населення сучасного українського суспільства на основі даних соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України в 1992-2012 роках. Ціннісні пріоритети фіксують перевагу одних цінностей над іншими, і представляють основу ціннісно-орієнтаційного потенціалу громадян, який може виявлятися в їх реальній поведінці. Розглянута динаміка ціннісних пріоритетів і політико-громадянських цінностей українців в умовах соціальної трансформації сучасного українського суспільства.

Ключові слова: ціннісні пріоритети, традиціоналістські цінності, модерністські цінності, соціальна трансформація, сучасне українське суспільство.

ЦЕННОСТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Статья посвящена анализу ценностных приоритетов населения современного украинского общества на основе данных социологического мониторинга Института социологии НАН Украины в 1992-2012 годах. Ценностные приоритеты фиксируют предпочтение одних ценностей над другими, и представляет основу ценностно-ориентационного потенциала граждан, который может проявляться в их реальном поведении. Рассмотрена динамика ценностных приоритетов и политико-гражданских ценностей украинцев в условиях социальной трансформации современного украинского общества.

Ключевые слова: ценностные приоритеты, традиционалистские ценности, модернистские ценности, социальная трансформация, современное украинское общество.

VALUED PRIORITIES POPULATION UKRAINE IN THE CONDITIONS OF SOCIAL TRANSFORMATION

The article is devoted the analysis of the valued priorities of population of modern Ukrainian society on the basis of information of the sociological monitoring of Institute of sociology of NAN of Ukraine in 1992-2012. The valued priorities are fixed preference of one values above other, and presents basis of valued-orientation potential of citizens, which can show up in their real conduct. The dynamics of the valued priorities and politiko-civil values of Ukrainians is considered in the conditions of social transformation of modern Ukrainian society.

Keywords: valued priorities, tradicionalistic values, modernistic values, social transformation, modern Ukrainian society.

В научной литературе под термином “социальная трансформация” понимается естественно-исторический процесс, который подчиняется логике саморазвития, фактором которого являются как объективные закономерности, механизмы структурной определённости, так и механизмы стихийного упорядочивания, кооперативные эффекты деятельности людей. Трансформация общества может осуществляться как адаптивно-эволюционными, так и бифуркационными механизмами и способами. Однозначным лишь является отказ от прошлых системных качеств и выход общества в поле притяжения множественных возможных вариантов развития. Сила притяжения возникающих вариаций определяется комбинацией всей совокупности факторов, при этом культурные предпосылки, наряду с другими факторами, существенно влияют на особенности состояния и динамики процесса общественных трансформаций.

Изменение ценностных приоритетов граждан страны является важнейшим индикатором происходящих социокультурных перемен и реформаторского потенциала трансформирующегося общества в целом. Если идёт речь о ценностных приоритетах, то это означает определение предпочтения одних ценностей над другими, и представляет основу *ценностно-ориентационного потенциала* граждан, который может проявляться в их реальном поведении. С одной стороны, ценностные изменения в обществе влияют на динамику ценностных приоритетов граждан, с другой – ценностные приоритеты граждан оказывают влияние на характер и направленность ценностных изменений в обществе. В социологических исследованиях массового сознания населения страны ценностные приоритеты фиксируют наиболее значимые ориентиры их мышления и мировосприятия, а также являются существенными регуляторами их поведения и деятельности.

Ценностный дискурс социальных наук представлен значительным количеством публикаций как зарубежных, так и отечественных исследователей. Анализу динамики ценностных ориентаций граждан Украины, ценностной ментальности украинского общества, изучению ценностных предпочтений посвятили свои работы В. Бакиров, Е. Головаха, А. Кавалеров, Н. Мищенко, Н. Победа, А. Ручка, А. Резник, Л. Сокурская и др.

Целью статьи является анализ ценностных приоритетов населения современного украинского общества на основе данных социологического мониторинга Института социологии НАН Украины в 1992-2012 годах.

В условиях социальной трансформации изменение ценностных приоритетов не всегда происходит синхронно с изменениями в политике, экономике, социокультурной сфере. Однако влияние ценностей и ценностных приоритетов населения можно наблюдать практически во всех сферах, институтах и изменениях общества. Одним из наиболее приоритетных методов анализа ценностно-культурного дискурса социальной трансформации является социокультурный подход. Рассмотрим некоторые эвристические, с точки зрения исследования ценностных приоритетов, возможности использования отмеченного подхода. Прежде всего отметим, что социокультурный подход является общенаучным для совокупности социогуманитарных дисциплин. Специфика его социологического варианта заключается в анализе общественных феноменов через призму соотношения социальности и культуры в его конкретно исторических формах. Культура является основной качественной характеристикой конкретного социума и выполняет двойную функцию: с одной стороны, помогает цементировать общественную жизнь на базе культурных универсалий, интегрирует его элементы в определенную целостность, предоставляет ему определенности и таким образом служит подпочвой для определенной социальной системы; с другой – формирует культурные инновации, воплощенные в новые культурные программы, являющиеся источником социальных изменений. Поэтому в соотношении культурного и социального, культурных программ и социальных отношений в пределах социальной системы более динамическим, подвижным, креативным внутренним фактором общественного развития оказываются первые, тогда как вторые являют собой относительно консервативные и производные, вторичные феномены общественной жизни. К тому же конец XX – начало XXI столетий характеризуется формированием сложных социокультурных систем (внутри конкретного социума) и суперсистем (на международной арене), а также усилением роли культуры в общественном развитии [1, с. 19].

Сущность социокультурного подхода, по определению Н. Лапина, состоит в рассмотрении общества как единства культуры и социальности [2]. Под культурой в данном случае понимается совокупность способов и результатов деятельности человека, в том числе идеи, ценности, нормы, образцы, а под социальностью – совокупность взаимоотношений социальных субъектов. Кроме того, специфика социокультурного подхода в том, что он имеет многомерный характер, объединяя в единое целое, например, цивилизационный и формационный подходы, или же историческое и

социологическое рассмотрение общества. Это позволяет, как отмечают сами представители социокультурного подхода, принимать во внимание "всю сложность и реалистическое многоцветье палитры социальной жизни", исследовать переходное общество как противоречивое единство, содержащее сложные напряжения отношения личности, групп и общества во всех возможных их комбинациях и взаимосвязях. Использование социокультурного подхода позволяет выявить ценностные характеристики социальных субъектов, определяемые культурным долговременным контекстом. При этом общество рассматривается как социокультурная система (сверхкультура по П. Сорокину), возникающая и изменяющаяся в результате действий и взаимодействий людей [3].

Чтобы выявить ценностные приоритеты граждан Украины обратимся к результатам социологического мониторинга Института социологии НАН Украины, проводимого с 1992 года. Как свидетельствуют данные исследования за 2009 год, из 20 жизненных ценностей (по 5-и балльной шкале) наиболее значимыми для населения Украины являются такие ценности, как "крепкое здоровье" (4, 85 балла), "крепкая семья" (4,82 балла), "благополучие детей" (4,73 балла), "материальное благополучие" (4,66 балла), "создание в обществе равных возможностей для всех" (4, 23 балла), "благоприятное морально-психологическое положение в обществе" (4, 16 балла), "общественное признание" (4, 17 балла), "интересная работа" (4,13 балла)[4]. Таким образом, именно традиционалистские ценности доминируют сегодня в ценностном сознании граждан Украины. Кроме этого, на протяжении 2006-2009 годов 3 жизненных ценности повысили свою значимость ("крепкое здоровье", "крепкая семья", "общественное признание") – в 2006 году средний индекс данного комплекса ценностных приоритетов составлял 4,56 балла, а в 2009 году - 4, 61 балла [4, с. 988]. Однако, как свидетельствуют данные, за период 2000-2009 годов значимость традиционалистских ценностей существенно снизилась: от 4, 59 баллов в 2002 году до 4, 17 баллов в 2009 году. Одним из основных условий доминирования традиционалистских ценностей в ценностном сознании населения Украины является несоответствие модернистских ценностных ориентаций фоновым практикам трансформирующегося общества. Как отмечает Л. Гудков, "перемены в ценностной сфере... в постсоветском обществе не связаны с переменами институциональных рамок повседневной жизни. Притягательность нового для многих групп уже есть, а нормативно определенных и организационно обеспеченных и подтвержденных правил достижения его, реализации желаемого, систематически дисциплинирующего индивидуальное поведение, — нет" [5, с. 28]. В тоже время, модернистские ценности, которые обеспечивают самореализацию личности в разнообразных сферах общественной жизни ("создание в обществе равных возможностей для всех", "участие в деятельности политических партий и гражданских организаций", "возможность высказывать мнение по политическим и другим вопросам, не боясь за личную свободу", "возможность предпринимательской инициативы", "критика и демократический контроль решений властных структур"), как свидетельствуют данные мониторинга, в ценностном сознании граждан Украины занимают достаточно важное место. На протяжении 2006-2009 годов 2 жизненные ценности модернистского характера не утратили высокой значимости в ценностной ментальности наших граждан – это "интересная работа" (4,13 балла), "возможность предпринимательской инициативы" (3, 27 балла). Однако, группа политико-гражданских ценностей, реализация которых обеспечивает адаптацию людей к новым рыночным и демократическим реалиям в нашей стране, на протяжении 2006-2009 годов существенно снизила свою значимость с 3, 63 балла в 2006 году до 3, 45 баллов в 2009 году. Это связано, по крайней мере, с глубоким экономическим и политическим кризисом в стране в 2008-2009 годах, фоновые практики которых не способствовали дальнейшему росту модернистских ценностей в массовом сознании населения Украины.

Анализируя динамику политико-гражданских ценностей и приоритетов населения Украины за последние двадцать лет, следует отметить, что состав групп сторонников разных политико-идеологических направлений оставался практически стабильным. Как свидетельствуют данные мониторинга, около 35% граждан поддерживают сторонников социализма и коммунизма. Почти каждый четвертый опрошенный (18% в 2000 году, 22,7% в 2011 году) готов поддерживать и тех, и других, только бы не конфликтовали; а также каждый четвертый украинец (20,4% в 2000 году, 26,4% в 2008 году), и каждый третий украинец в 2011 году (31,0%) вообще не поддерживает ни одного политико-идеологического течения или не может определиться, к кому и как ему относиться (18,5% в 2000 году, 15,4% в 2011 году) [6, с. 20]. Анализируя мнение граждан Украины о наилучшем пути развития Украины, можно отметить значительное уменьшение части населения, которая отдает предпочтение СНГ как модели организации для международного сотрудничества с участием Украины, и увеличение числа граждан Украины, которые считают, что страна должна развиваться по

пути создания восточнославянского блока бывших советских республик (России, Белоруси, Украины) (Таблица 1).

Таблица 1.

**Отношение населения Украины к выбору пути
развития страны, %, [6, с. 29].**

Отношение респондентов	1996	2000	2004	2008	2011
В первую очередь расширять связи в рамках СНГ	31.8	15.4	13.1	12.5	14.6
Развивать отношения преимущественно с Россией	14.4	4.1	11.4	10.5	12.7
Укреплять прежде всего восточнославянский блок (Украина, Россия, Беларусь)	–	22.8	34.3	29.8	26.0
Устанавливать связи прежде всего с развитыми странами Запада	15.9	16.5	14.4	17.7	16.4
Опирается прежде всего на собственные ресурсы, укрепляя независимость	18.5	26.1	17.1	19.3	19.8
Затруднились ответить	12.2	10.1	8.2	7.1	6.9
Разные регионы Украины должны выбирать свой путь	4.5	3.5	–	2.3	2.8
Другое	2.6	1.5	1.3	0.7	0.8

Таким образом, в системе ценностей граждан Украины ярко выделяется ядро доминантных ценностей, связанных со здоровьем, семьей, детьми и благополучием. Реализация этих витальных ценностей обеспечивает прежде всего экзистенциальную безопасность людей, их индивидуальное и групповое выживание в период социальной трансформации общества. В тоже время и модернистские ценности («интересная работа», «предпринимательство», «участие в деятельности политических партий и гражданских организаций», которые в развитых странах формируют основу общественного устройства) имеют достаточно высокий рейтинг в ценностной ментальности населения Украины. Это свидетельствует о качественных сдвигах в ценностной системе современного украинского общества, связанных с осмыслением новых принципов индивидуальной жизненной стратегии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Introducing social psychology / ed. by Henri Tajfel and Colin Fraser. – Harmondsworth : Penguin, 1978. – 490 p.
2. Лапин Н. И. Социокультурный подход и социетально-функциональные структуры // Социологические исследования. – 2000. – № 7. – С. 3–11.
3. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
4. Українське суспільство 1992-2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д. ек. н. в. Ворони, д. соц. Н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2009.- 560 с.
5. Гудков Л.Д. Русский неотрадиционализм / Л. Д. Гудков. // Экономические и социальные перемены - 1997. № 2. - С. 26-35.

© **Маслов Ю. К.**

6. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 1: Аналітичні матеріали / За ред. д. ек. Н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 576 с.; Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : У 2-х т. Том 2: Таблиці і графіки / За ред. д. філос. н. Є. І. Головахи, д. соц. н. М. О. Шульги. - К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – 480 с.

Маслов Ю. К., докторант кафедри політичних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 321.01(477)

КОНЦЕПТ «ВЛАДА» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено еволюцію концепту «влада» в межах суспільно-політичних дисциплін, з'ясовано, що влада на сучасному етапі розвитку науки є конфігурацією інстанцій, які володіють унікальними ресурсами, мають власного носія та об'єкт впливу.

Ключові слова: влада, кратологія, теорії влади, ресурси влади, інстанції влади, конфігурація влади, державна влада, місцеве самоврядування

КОНЦЕПТ «ВЛАСТЬ» В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Исследовано эволюцию концепта «власть» в рамках общественно-политических дисциплин, установлено, что власть на современном этапе развития науки является конфигурацией инстанций, каждая из которых владеет уникальными ресурсами, имеет собственного носителя и объект воздействия

Ключевые слова: власть, кратология, теории власти, ресурсы власти, инстанции власти, конфигурация власти, государственная власть, местное самоуправление

THE CONCEPT OF "POWER" IN MODERN SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE

The evolution of the concept of "power" in the socio-political subjects is studied. It was found that the power at the present stage of development of science is the configuration of instances, each of which has unique resources, has its own subject and object of action.

Key words: power, theory of power, resources of power, instances of power, configuration of power, the state power, local government

Політику від інших сфер життєдіяльності суспільства – економічної, соціальної, духовної тощо – відрізняє те, що її основою є влада. Вона виступає головним об'єктом бажань, намагань та причиною взаємодії груп, спільностей, організацій. При цьому влада виявляється найбільш утаємненим явищем в політиці, природу якого виявити досить складно. В межах політичної науки всі аспекти дослідження влади складають окремий комплекс знань – кратологію як науку про владу.

Аналіз політики як особливої сторони людської життєдіяльності, яка функціонує на основі цілеспрямованої колективної організації, безперечно пов'язаний із феноменом політичної влади. На думку Т. Парсонса, влада постає як «здатність забезпечувати виконання поєднаних зобов'язань елементами колективної організації, коли зобов'язання легітимовані їх відповідністю колективним цілям і де на випадок непокори передбачається презумпція примусу, незалежно від того, хто є агентом такого примусу» [6, 7].

За своєю природою влада – явище суспільне, оскільки виникає в суспільстві. Суспільство без влади – це хаос, дезорганізація, саморуйнування соціальних зв'язків. Ще у XVIII ст. французький вчений Г. де Маблі наступним чином визначив соціальне призначення влади: «Мету, яку ставлять перед собою люди, поєднані законами, зводиться до утворення громадської влади для запобігання та стримування насилля та несправедливості окремих осіб» [Цит. за: 4, 103].

Влада є центральним елементом будь-якого організованого суспільства. Вона універсальна в

часі, але різняться залежностями між тими, хто наказує, і тими, хто виконує, вона порівняльна у просторі, оскільки є властивістю, зміни якої проявляються неоднаково. Її універсальність випливає уже з самого походження, бо тільки з'явилися упорядковані людські групи, як одразу виникла й влада.

Влада відіграє «... подвійну, амбівалентну роль, оскільки виступає то як необхідний механізм управління суспільством, то як зла і дегуманізована сила, що призведе до ексцесів в суспільстві. Саме ця протирічна подвійність влади є проблемою практично для всіх впливових концепцій влади та визначає напрямок дослідження її природи в історії соціально-політичної думки» [1, 79]. Більшість трактовок політичної влади, а також самих визначень категорії «влада» пов'язують її функціональне значення з необхідним порядком та згодою між людьми, оптимальним управлінням та доцільним регулюванням людських відносин.

Потреба у владних механізмах, на думку Р. Т. Мухасева, обумовлена наступними причинами:

- необхідністю надати взаємодіям між людьми доцільності, розумності, організованості, утворивши спільні для всіх правила поведінки;
- об'єктивною потребою в регуляції соціальних відносин, узгодженні та інтеграції множинності неспівпадаючих інтересів та потреб людей за допомогою різних заходів, зокрема примусу [4, 103].

Будучи соціальною за своєю суттю, влада разом із суспільством проходить складний шлях зміни власних форм. В первинних суспільствах влада була анонімною, розпорошеною серед членів роду та племені. Вона проявлялася у сукупності вірувань та звичаїв, які чітко регламентували індивідуальну поведінку. Однак влада не мала політичного характеру. Ускладнення соціальних потреб та поява нових видів діяльності для їх задоволення значно посилити інтенсивність взаємодії індивідів. Дана обставина обумовила необхідність концентрації раніше розпорошеної влади в руках вождів, груп з тим, щоб бути здатною ефективно реагувати на проблеми та виклики, що виникають. Так анонімна форма влади поступилася місцем владі індивідуалізованій (персоніфікованій). Однак процес зростання соціальної нерівності щоразу засвідчував неефективність індивідуалізованої влади як засобу розв'язання соціальних конфліктів, особливо масштабних за розміром. Це стимулювало процес інституціоналізації влади, під час якого вона все більше спиралася на спеціальні інститути, які здійснюють чітко визначені функції, наприклад, підтримку громадського спокою, забезпечення миру, загального управління тощо. так влада поступово становилася політичною, тобто такою, яка виражалася в діяльності держави, партій, громадських рухів, інших організацій тощо.

Сучасні концепції влади можна класифікувати за різними критеріями. Перш за все, концептуальні підходи до інтерпретації політичної влади з певною долею умовності та відносності можна розділити при самому загальному логіко-гносіологічному аналізі на дві великі групи: атрибутивно-субстанціональні, що трактують владу як атрибут, субстанціональну якість суб'єкта, а то і просто як самодостатній «предмет» або «річ»; та реляційні, що описують владу як соціальне відношення або взаємодію на елементарному та на складному комунікативному рівнях. Атрибутивно-субстанціональні підходи до осмислення влади, в свою чергу, можна поділити на потенціально-вольові, інструментально-силові та структурно-функціональні концепції влади [Див.: 2, 41-43].

Потенційно-вольові концепції виходять з визначення влади як здатності та спроможності нав'язування волі будь-яким політичним суб'єтом. В багатьох вольових визначеннях та підходах до влади ставиться питання про засоби її реалізації та способи «розпредмечування». Це дозволяє виділити специфічну інструментально-силову концепцію влади, пов'язану, перш за все, з анго-американською традицією в політичній думці. Трактують феномену влади як реальної сили, тобто засобу реалізації волі, дотримуються й прибічники «силової моделі» влади англо-американської школи «політичного реалізму», які і у внутрішній (Д. Кетлін), і в міжнародній (Г. Моргентау) політиці визначають владу як силовий вплив політичного суб'єкта, що контролює певні ресурси та при необхідності використовує навіть пряме насилля.

Далі в сучасній політичній теорії були розроблені системна та структурно-функціональна концепції влади, пов'язані, перш за все, з роботами Т. Парсонса, Д. Істона, Г. Алмонда, М. Кроз'є та ін. З атрибутивно-субстанціональними концепціями влади тісно сусідують реляційні, що трактують владу за допомогою категорії «суспільні відносини». Необхідно зазначити, що ці підходи достатньо тісно переплітаються між собою. Поведінковий підхід редуцирує все розмаїття власного спілкування до елементарних мікрорідносин між поведінками двох індивідів-акторів та відповідним впливом одного на іншого.

До цих концепцій примикають так звані інтеракціоністські теорії, відповідно до яких владні відносини виконують роль особливого способу обміну ресурсами між людьми (П. Блау), або асиметричної взаємодії зі зміною ролей акторів при розподілі зон впливу (Д. Ронг), а також основного «стабілізатора» в сукупній системі суспільних відносин, що забезпечується шляхом регулювання постійно виникаючих конфліктів з приводу розподілу та перерозподілу матеріальних, ідеологічних та інших ресурсів (Р. Дарендорф, Л. Козер).

Нарешті, до найбільш складних та комбінованих підходів можна віднести комунікативні (Х. Арент, Ю. Хабермас), а також постструктуралістські, або неоструктуралістські (М. Фуко, П. Бурдьє) моделі влади, що розглядають її як багаторазово опосередкований та ієрархізований механізм спілкування між людьми, що відбувається в соціальному полі та пространстві комунікацій.

Щодо новітніх постструктуралістських або неоструктуралістських концепцій «археології і генеалогії влади» М. Фуко та «поля влади» П. Бурдьє, то їх поєднує не субстанціонально-атрибутивне, а скоріше реляційне бачення влади як відносин та спілкування.

Отже, коли починаємо визначати поняття «влада», то виявляється, що влада відноситься до такого класу речей, які не можуть бути визначені одним поняттям, на що неодноразово вказували багато вчених. Дж. Сарторі, наприклад, стверджував, що влада є «семантичною головоломкою, коли один і той же термін визначає декілька різних сутностей, і коли одна й та ж сама сутність передається різними термінами» [7, 23]. В роботах С. Лукса влада відноситься до класу «понять, що спростовуються за сутністю», тобто понять, зміст яких дискусійний, а змістовне та суттєве наповнення – постійно змінюються [Див.: 9, 23-24]. Для М. Олсона теорія влади є «святим Граалем політології, тобто святині, яку так і не знайшли» [5, 21].

Як зазначає Л. Дунаєва, для того, щоб зафіксувати сучасне розуміння влади, необхідно зробити декілька кроків. По-перше, необхідно виділити сам схематизм, в якому влада реалізується та здійснюється. По-друге, виділити основні стереотипи, присутні в суспільстві з приводу влади, «нормальні способи» здійснення влади та розмови про неї. По-третє, зафіксувати сучасні проблеми, що витікають з тих стереотипів та «нормальних способів». І тільки після цього провести проблематизацію стереотипів та створити нове розуміння влади, до якого необхідно прагнути для того, щоб ці проблеми були зняті та набули сенсу нові можливості, пов'язані з новим розумінням та з відповідним типом порядку [3, 181].

В іншому випадку, якщо йти шляхом визначення, що є влада, то отримаємо десятки та сотні визначень, кожне з яких буде охоплювати різні прояви влади чи відносин влади. Так, російський дослідник Р. Шайхутдінов вважає, що «було б невірним намагатися визначити владу як певний тип відносин в суспільстві, як характеристику особи певних людей, як сукупність інститутів тощо. При цьому, кожне з таких намагань буде на вигляд правильним, але всі разом вони породжують парадокси та дискусії» [8, 473].

Найбільш вдалим бачиться підхід як спроба структурувати дискурс про владу, виділивши поняття, які є змістовними та пов'язаними з поняттям «влада». Але цього недостатньо для всебічного уявлення про те, що є влада на сучасному етапі розвитку людства. Доцільно виділити схематизм, в якому влада здійснюється.

Перш за все, влада в суспільстві стверджує загальний порядок, в якому здійснюється та продовжується життя людини. Людині для подовження (постійного відтворення) суспільного життя необхідний певний схематизм (тобто спосіб організації власного життя та взаємодії з іншими людьми, плюс спосіб усвідомлення такої організації), який дозволяє людині діяти однаково, зберігаючи та відтворюючи вироблений ними спосіб подовження суспільного життя [Див.: 8, 473-474].

Одним з таких схематизмів і є схематизм влади, що передбачає введення певного спільного та єдиного для всіх простору. Цей простір має наступні особливості: по-перше, люди в ньому можуть орієнтуватися незалежно від конкретної ситуації або приналежності до тієї чи іншої групи; по-друге, в ньому повинні фіксуватися речі, що мають відбуватися постійно, відтворюватися самі по собі та за рахунок яких має відтворитися загальний порядок життя; по-третє, за рахунок такого схематизму люди повинні отримати можливість орієнтуватися та виробляти способи своїх дій поза безпосередньої взаємодії з іншими людьми (тобто, не тому, що хтось так сказав чи навчив). Іншими словами, влада задає загальнолюдський порядок життя.

Для того, щоб схематизм влади здійснювався, необхідно зафіксувати в свідомості людей, в суспільстві, в культурі деякі поза межні ідеї та речі, які недоступні нікому з нині існуючих людей та які б були визнані всіма як речі всезагальні та недосяжні. Іншими словами такі істини називають трансценденціями влади. Трансценденції – це такі ідеї, що відносяться до речей, які подолати

неможливо, до природи, за рахунок яких фіксуються підвалини, на яких будується загальний порядок, змінити який нікому з людей не під силу.

Оскільки народ не має безпосереднього доступу до трансценденцій, потрібні спеціальні люди, групи людей, організації, інститути та іншого роду утворення, які є всіма визнаними носіями цих ідей та трансценденцій. Такі утворення називають інстанціями влади, кожна з яких має власний унікальний ресурс.

Тому інстанції влади оформлюються на основі певного виключного ресурсу, недосяжного для інших. Способи їх оформлення та становлення можуть бути різними. Як свідчить історія, традиційно інстанції влади оформлюються, перш за все, державними, церковними чи іншого роду інституціональними конструкціями, які фіксували певну винятковість. Але разом з цим, можна навести приклад, як така недосяжність може фіксуватися за рахунок наявності духовного або культурного авторитету, і в даному сенсі інстанція влади зосереджена в одній людині.

Різні інстанції влади існують у вигляді композиції інстанцій влади, кожна з яких володіє своїм винятковим ресурсом і не залежить від інших. Всі існуючі конструкції та комбінації влади з самого початку створювалися як такі, що складаються з декількох інстанцій (типів влади), кожна з яких формує свою власну цінність та винятковість, недосяжні для інших інстанцій. Поява нових інстанцій влади примушує кожного разу заново створювати композицію влади, перерозподіляти вплив, встановлювати правила взаємодії між інстанціями. Разом з тим, та чи інша композиція інстанцій влади, той чи інший тип влади, певна реалізація схематизму влади існує як певна негласна згода народу на такий тип влади.

Історично Ш.-Л. Монтеск'є був першим, хто зафіксував принцип декількох незвідних друг до друга інстанцій влади. Мова в нього йде не про розподіл влад – не про те, як одну владу поділили на три частини. Зокрема, Ш.-Л. Монтеск'є стверджує, що існує декілька окремих інстанцій влади, кожна з яких володіє ексклюзивним ресурсом, а цим інстанціям доводиться між собою домовлятися. В цьому аспекті держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території), та така, що не підмінює собою інші інстанції. Ставлення до держави як до єдиної можливої влади, яке накладається на намагання держави створити моноцентричну конструкцію, створює ту ситуацію послаблення життя, пригнічення політики, вихолощення демократії, які спостерігаються на терені пострадянського простору.

Починаючи з часів революцій, що змінюють тип влади, стає зрозумілим, що інстанцій влади може бути декілька. Попередні проблеми в Європі, пов'язані з конфліктами двох інстанцій влади – влади церкви та влади держави (монарха) – завершилися створенням особливої композиції цих двох інстанцій. Але з плином часу інстанцій влади стає все більше. Зокрема, існування влади у вигляді судової, виконавчої та законодавчої інстанцій стає звичним. В Європі виникають демократичні суспільства, в яких нові інстанції можуть з'являтися відповідно до появи нових трансценденцій, нових виняткових ресурсів. В сучасний момент також можна вказати на те, що триває процес ствердження нових інстанцій влади – органів місцевого самоврядування. Питання лише про те, який винятковий ресурс вони мають та на які трансценденції спираються.

По-перше, в межах сучасної політичної науки спостерігається суттєвий зсув у вивченні та тлумаченні категорії «влада». Відбувається перехід на наступний, якісно новий рівень – на самий спосіб відтворення схематизму влади. Це означає, що ті чи інші варіанти влади становляться технічно конструйованими. Непорушні речі перетворюються на відносні. Розвиваються технології влади, і ми все більше починаємо відноситися до влади з технічної точки зору, оскільки можемо дискутувати з приводу того, який тип влади необхідно встановити та яким чином.

По-друге, для усвідомлення всього схематизму сучасної влади необхідно відтворити всю його цілісність. Схематизм влади в такому розумінні реалізується як певна, визначена конфігурація, яка забезпечує певний спосіб взаємодії трансценденцій влади, інстанцій влади, еліт, місць присутності та народу. Якщо будь-яка з складових буде пропущена, то це може призвести до негативних наслідків.

По-третє, держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території) та така, яка не підмінює собою інші інстанції. Історично Ш.-Л. Монтеск'є був першим, хто зафіксував принцип декількох незвідних друг до друга інстанцій влади. Мова в нього йде не про розподіл влад – не про те, як одну владу поділили на три частини, а про те, що існує декілька окремих інстанцій влади, кожна з яких володіє ексклюзивним ресурсом, а цим інстанціям доводиться між собою домовлятися.

По-четверте, допустимість паралельного існування декількох інстанцій влади породило

© *Наумкіна С. М., Ткачук Ю. В.*

декілька окремих видів влади, зокрема, політичну, публічну, державну, владу місцевого самоврядування тощо. Всі вони різні за метою, методами, формами прояву, об'єктом і суб'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Политические исследования. – 1996. – № 3. – С. 78–93.
2. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. – М. : Высшая школа, 1998. – 238 с.
3. Дунаєва Л. М. Влада і самоврядування: еволюція діалогу : [Монографія] / Лариса Миколаївна Дунаєва / Одеський нац. університет ім. І. І. Мечникова. – О. : Поліграф, 2009. – 356 с.
4. Мухаев Р. Т. Теория политики : учебник для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным дисциплинам (020000) и специальности «Международные отношения» (350200) / Р. Т. Мухаев. – М. : ЮНИТИ_ДАНА, 2005. – 623 с.
5. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних та капіталістичних диктатур / М. Ослон ; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 174 с.
6. Парсонс Т. О структуре социального действия / Толкотт Парсонс. – М.: Академический проект, 2000. – 880 с.
7. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии / Джованни Сартори // Политические исследования. – 2003. – № 3. – С. 23-43.
8. Шайхутдинов Р. Современный политик: охота на власть / Руслан Шайхутдинов. – М. : Європа, 2006. – 616 с.
9. Lukes S. Power: A Radical View / S. Lukes. – Basingstoke: Macmillan, 1974. – 341 p.

Наумкіна Світлана Михайлівна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Ткачук Юлія Вікторівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
УДК: 327:316.4

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються питання вектору подальшого розвитку України з урахуванням геополітичної ситуації та власних інтересів.

Ключові слова: геополітичні пріоритети, міжнародні відносини, політика сусідства, інтеграція, модернізація, Європейський Союз, національні інтереси, стратегія розвитку, сталий розвиток, Митний союз.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ УКРАИНЫ: СОЦИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются вопросы вектора дальнейшего развития Украины с учетом геополитической ситуации и собственных интересов.

Ключевые слова: геополитические приоритеты, международные отношения, политика соседства, интеграция, модернизация, Европейский Союз, национальные интересы, стратегия развития, устойчивое развитие, Таможенный союз.

GEOPOLITICAL PRIORITIES OF UKRAINE: SOCIAL ASPECT

In the article the questions of vector of further development of Ukraine are examined taking into account a geopolitical situation and own interests.

Keywords: geopolitical priorities, international relations, policy of neighbourhood, integration, modernization, European Union, national interests, strategy of development, steady development, Customs union.

На сучасному етапі міжнародних політичних процесів приділяється всебічна увага процесам інтеграції відносин, які формують стратегічні інтереси різних країн та їх об'єднань. Інтеграційний поступ найбільш розвинених країн Європи після розпаду СРСР викликав значний інтерес сусідніх країн, які не були його членами. По мірі розквіту європейського інтеграційного об'єднання і виявлення його переваг інтерес з боку сусідів зростає, як і їх бажання отримати повноцінне членство. І у теперішній час, незважаючи на значні труднощі та навіть ризики розпаду, ЄС є конгломератом, куди стреляться ті, хто не в ньому. І Україна не є виключенням.

Для європейської інтеграції характерні взаємопов'язані процеси поглиблення інтеграції та розширення географічних меж. Наша країна була і продовжує бути головним об'єктом пильної уваги ЄС, враховуючи її географічне становище та могутній потенціал.

Щодо інтересів нашої країни, то на сучасному етапі її національні інтереси сконцентровані на демократичній трансформації суспільних відносин. У цих умовах держава, спираючись на систему національних інтересів, покликана здолати кризу, забезпечити розвиток і підтримку соціально-культурного і духовного відродження українського суспільства, забезпечити ефективне функціонування політичної системи в умовах стабільності, соціальної згоди й сприятливих міжнародних умов при дотриманні колективної безпеки.

Геополітичні пріоритети зовнішньої політики України ґрунтуються на тому положенні, що Україна – європейська держава, яка повинна зміцнювати, розширювати всебічні зв'язки з державами Європи. У той же час, Україна – колишня республіка колишнього СРСР, яка тісно пов'язана з усіма ними, і тому потребує збереження та подальшого розвитку взаємовигідних відносин із ними.

Європейська інтеграція офіційно оголошена ключовим пріоритетом зовнішньої політики нашої країни, який передбачає проведення системних реформ в усіх сферах життєдіяльності відповідно до норм і стандартів Європейського Союзу.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена, насамперед, тим, що у теперішній час європейська інтеграція є феноменом, який всебічно розвивається, поширюється і вдосконалюється. І цей напрямок є своєчасним для подальшого становлення України як самостійної, незалежної, європейської країни.

Визначення геополітичних інтересів України потребує врахування складної системи інтересів різних країн, розкладу сил – економічних, політичних, військових у кожному з регіонів світу. Особливо це стосується найближчих сусідів України і потуг глобального значення, що прагнуть знайти власні інтереси в Україні, або самі становлять для неї особливий інтерес.

Пріоритетність відносин з Європейським світом визначається насамперед національними інтересами України, яка прагне інтегруватися в Європейські структури не за будь-яку ціну, а за урахуванням усіх можливих наслідків для зовнішньої та внутрішньої політики країни.

Чотири системні перемінні – світова економічна криза, ріст нових центрів сили, зменшення потужності США та зростання ролі транснаціональних компаній – взаємно впливають один на одного, визначаючи модель майбутнього світового порядку. І у цьому світовому політичному просторі визначення місця та ролі України є не другорядним питанням.

1994 року в Люксембурзі між Україною і Європейським Союзом було підписано Угоду про партнерство і співпрацю (УПС), що затвердило принципи співпраці сторін. У грудні 1999 р. була прийнята декларація Європейської Ради щодо спільної стратегії країн ЄС, якою визначилося місце України в системі європейської безпеки. У червні 1998 р. з метою реалізації стратегічного курсу України на європейську інтеграцію і створення передумов для отримання Україною членства в ЄС Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України в Європейський Союз. У документі наголошувалося, що ЄС в процесі свого розвитку досяг «високого рівня політичної інтеграції, уніфікації права, економічного співробітництва, соціального забезпечення і культурного розвитку» [1].

Одним з пріоритетних напрямів європейській інтеграції була визначена адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС, що означає реформування цієї сфери з активним залученням інститутів і програм ЄС, включаючи системи страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості тощо. Важливим у цьому контексті став намір України ратифікувати Європейську соціальну хартію і укласти міжнародні договори про координацію систем соціального забезпечення працівників, які мають українське громадянство і працюють на території держав-членів Євросоюзу.

У посланні Президента Верховній Раді 2002 р. «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного і соціального розвитку на 2002-2011 рік» наголошувалося, що Україна має

набути членство в СОТ у 2002-2003 рр., підписати з Євросоюзом угоду про асоціацію і домовитися про створення зони вільної торгівлі в 2003-2004 рр. і митного союзу в 2005-2007 рр., нарешті, досягти «створення реальних передумов для вступу України в ЄС» до 2011 р. З усіх цих пунктів поки що вдалося досягти лише вступу України до Світової організації Торгівлі (2008 р.).

Як відомо, для вступу до Європейського Союзу Україні необхідно одночасно виконати три головні умови: досягти європейського рівня в галузі демократії та громадянського суспільства, розвитку технологій і продуктивності праці, підвищення рівня життя громадян. Проміжними умовами є гармонізація законодавства, членство в Міжнародному Валютному Фонді (МВФ), Світовій Організації Торгівлі (СОТ) і Північноатлантичного альянсі (НАТО), а також забезпечення ряду інших політичних і організаційних передумов [2, с. 201-202].

В цьому році Україна вперше за історію своєї незалежності прийняла естафету від Ірландії головування в ОБСЄ – організації, що опікується питанням миру безпеки, демократії та стабільності, об'єднуючи 56 держав-учасниць Європи, Азії й Північної Америки та охоплюючи регіон із населенням понад 1 млрд. людей.

Україна є учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі з 30 січня 1992 р. Одноголосно ухвалене Радою міністрів ОБСЄ у листопаді 2010 р. рішення про головування України в ОБСЄ в 2013 р. стало визнанням ролі нашої держави у зміцненні регіональної безпеки і стабільності, а також здатності української дипломатії очолити переговорний процес з питань удосконалення безпеки в регіоні її відповідальності. У теперішній час Україна намагається здійснити те, що не вдалося їй у попередній період, а саме:

- вільний обіг товарів з державами Євросоюзу з мінімальним внутрішнім митним тарифом;
- спрощення оформлення віз;
- право створювати філії і право на роботу в країнах ЄС;
- зростання іноземних інвестицій;
- зменшення коливань валютних курсів у достроковому періоді та суттєве зменшення безпосередньої залежності від них вітчизняної валюти;
- модернізація економіки, зростання конкурентоспроможності з товарами країн ЄС;
- приведення внутрішнього ринку товар і послуг у відповідність до європейських стандартів.

Як відомо, для вступу до Європейського Союзу Україні необхідно одночасно виконати три головні умови: досягти європейського рівня в галузі демократії та громадянського суспільства, розвитку технологій і продуктивності праці, підвищення рівня життя громадян. Проміжними умовами є гармонізація законодавства, членство в Міжнародному Валютному Фонді (МВФ), Світовій Організації Торгівлі (СОТ) і Північноатлантичного альянсі (НАТО), а також забезпечення ряду інших політичних і організаційних передумов.

Варто зазначити, що для України останнім часом ЄС став провідним торговельним партнером. Так, майже треті українського експорту товарів і послуг призначена для єдиного європейського ринку та більше 35 % українського імпорту поступає з країн Європейського Союзу [1, с. 309].

І тому не дивно, що для України європейська інтеграція є зовнішньополітичним пріоритетом, і країна прагне, за прикладом держав Центральної на Східній Європи, після досягнення проміжної ступені – асоціації з Європейським Союзом, стати його повноправним членом.

Надії України на євроінтеграцію конкретизувалися у ряді документів, які повинні були надати переконливості її інтеграційним прагненням. Так, у посланні Президента Верховної Ради у червні 2002 р. під назвою «Європейський вибір» викладалися «Концептуальні основи стратегії економічного та соціального розвитку України» з урахуванням європейського досвіду. Але більшість з зазначених положень не була вмонтована в соціально-політичні та економічні реалії країни.

При обговоренні перспектив майбутнього членства України в ЄС важливо креативно використати європейський досвід для досягнення кращих результатів, особливо для оптимізації політичної ситуації. Аналіз ставлення європейських держав до вступу в ЄС свідчить про схвалення та підтримку курсу країни на євроінтеграцію, але відзначається також необхідність невідкладних змін і вирішення багатьох внутрішніх питань.

Вступ до Європейського Союзу держав, з якими Україна має традиційно добрі відносини, отримання ними відповідних квот у керівних органах Союзу певною мірою сприяло просуванню українських інтересів, дозволило використовувати напрацьовані механізми регіонального співробітництва для поглиблення контактів [Див. детал.: 3]

Доводиться визнати, що прагнення української влади до євроінтеграції не завжди відображаються у виконанні взятих зобов'язань перед Євросоюзом. Так, багато амбітних завдань, які

були поставлені в документах, залишилися нереалізованими.

Крім того, експерти звертають увагу на те, що для значної частини української еліти Захід з його цінностями – парламентською демократією, розподілом влади, жорстким обмеженням влади від бізнесу, соціальним ринковим господарством, дотриманням прав людини – залишається далеким, незважаючи на запевнення в зворотному. Складність додає і великий матеріальний розрив між обома сторонами. Так, життєвий рівень в Україні на початок XXI століття складав лише 15 % від рівня ЄС [4, с. 42].

Незважаючи на те, що один з основоположних міжнародних договорів про трудові і соціальні права людини і контролю за їх дотриманням – Європейська соціальна хартія – була прийнята Радою Європи ще у 1961 р. і підписана Україною 2 травня 1996 р., однак стверджувати про імплементацію її основних положень у повному обсязі в Україні, на жаль, неможливо.

Існування соціальних програм, спрямованих на зменшення соціальних ризиків, розглядається більшістю європейців як головний компонент сучасної держави. Можна прогнозувати, що в подальшому пріоритети соціальної захищеності посідатимуть центральне місце в європейському суспільстві.

Відзначаючи високий рівень соціальної захищеності населення ЄС, водночас слід зазначити, що сьогодні Європейський Союз не захищений від зовнішніх впливів і відчуває, зокрема, вплив кризи світової економічної системи. Крім того, перед ЄС стоять завдання зберегти традиційні цінності, які слугують основою європейської ідентичності, і забезпечити нові суспільні потреби. Саме тому Європейська соціальна модель постійно удосконалюється, відображаючи нові реалії суспільного розвитку. Останніми роками в європейських країнах державні витрати на освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальне забезпечення значно перевершували витрати на військові цілі, поліцію, державне управління. Саме тому європейські партнери продовжують висловлювати занепокоєння проведенням реформ в Україні чи, скоріше, їх відсутністю. Тому говорити про соціально-політичну та економічну стабільність в країні немає ніяких підстав. Слід зауважити, що перспективи входження України в Європейський інтеграційний процес залежить від неї самої. Інтеграція економіки України в Європейський простір вимагає також створення особливого «інвестиційного середовища» для залучення й утримання у країні глобальних високотехнологічних інвестицій, реінвестування отримуваних прибутків.

Україна, з одного боку, проявляє розчарування у зв'язку з відсутністю конкретної перспективи вступу в ЄС, з іншого – визнає, що для цього необхідно здійснити ряд найважливіших заходів по реформуванню, у тому числі соціальної сфери. Європейська інтеграція України можлива в тому випадку, якщо пріоритет орієнтації на Європу розглядатиметься не лише як зовнішньополітичне рішення, але і як важливий стимул і необхідність для внутрішніх реформ.

Щоб стати достойним членом європейського співтовариства, Україні, за висловом О. Горенко, необхідно створити власну «соціальну модель» європейського типу. Однак, соціально-політична безсистемність є небезпечною в умовах повної залежності ресурсів соціального розвитку від зовнішньоекономічної кон'юнктури [5].

У той же час, не доцільно повністю відкидати можливості шляхів інтеграції в межах ЕврАзЕс та Митного союзу.

Для України як безблокової державі необхідно тримати рівновагу між союзними об'єднаннями та політичними протистояннями, займаючи позицію багатовекторності співпраці та співтовариства.

Україна повинна обрати свій шлях з урахуванням власних інтересів та визнати сталий розвиток метою свого подальшого соціально-політичного та економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 // Урядовий кур'єр. – 1998. – 18 червня.
2. Ярова Л. В. Соціальна політика як чинник забезпечення європейської інтеграції України: Дисертація ... доктора політичних наук, спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси; Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2011. – 421 с.
3. Головченко А. В. Інтеграція як умова проведення зовнішньої політики країн Центрально-Східної Європи: перспективи для України / А. В. Головченко // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Серія: Юридичні та політичні науки. Вип. 48. – Одеса, 2013. – С. 308-316.

© **Остапенко І.Г.**

4. Яровая Л. Колисниченко И. Реформирование социальной сферы Украины в контексте европейской интеграции / Л. Яровая, И. Колисниченко // Актуальні проблеми Європейської інтеграції. Зб. статей з питань європейської інтеграції та права / За ред. Д. Ягунова. Вип. 9. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 41-47.
5. Горенко О. Європейська соціальна модель і європейські перспективи України / О. Горенко // Віче. 2009. – № 20. – С. 8-10.

Остапенко І.Г., здобувач кафедри філософії та соціології, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського

УДК: 101+314.2+316

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

У статті проводиться соціально-філософський аналіз економічної діяльності людини на основі принципів економічної раціональності. Економічні закономірності розглядаються в контексті суспільних тенденцій, відповідно до яких від членів суспільства за певних умов очікується певний образ дій. Специфіка принципу раціональності полягає в тому, що прогнозований образ дій в даному випадку вважається принципово вимірним.

Ключові слова: економічна діяльність, соціально-філософський аналіз, економічна теорія, раціональність, соціальна реальність.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ

В статье проводится социально-философский анализ экономической деятельности человека на основе принципов экономической рациональности. Экономические закономерности рассматриваются в контексте общественных тенденций, в соответствии с которыми от членов общества при определенных условиях ожидается определенный образ действий. Специфика принципа рациональности заключается в том, что прогнозируемый образ действий в данном случае считается принципиально измеримым.

Ключевые слова: экономическая деятельность, социально-философский анализ, экономическая теория, рациональность, социальная реальность.

ECONOMIC ACTIVITIES OF RIGHTS: METHODOLOGICAL PRINCIPLES AND SIGNIFICANT

In the article the socio-philosophical analysis of the cost of human activities on the basis of the principles of economic rationality. Economic laws are considered in the context of social trends, according to which members of the public under certain conditions, is expected to a certain course of action. Specificity rationality principle is that the projected image of action in this case is fundamentally measurable.

Keywords: economic activities, socio-philosophical analysis, economic theory, rationality, social reality.

Розуміння методологічних особливостей економічної теорії багато в чому залежить від кваліфікованої демаркації формальних і змістовних характеристик самого поняття «економічний». Таке розрізнення доречно буде звести до традиційного розведення змістовного об'єкта тієї чи іншої науки і її формального предмета.

Об'єктом статті можна вважати економічну діяльність людини.

Предметом є соціально-філософський аналіз економічної діяльності на основі принципу раціональності.

Метою статті будемо вважати - на основі проведеного соціально-філософського аналізу розкрити раціональні аспекти економічної діяльності.

Щодо всієї економічної теорії можна сказати, що її об'єкт становить господарська діяльність людини. Але нас цікавить яким чином можна виділити одну з можливих специфікацій цього загального об'єкта, а саме -

необхідні для цієї діяльності сторони людської природи. Аналіз останніх передбачає розгляд особливого типу раціональності, закладеного в економічній діяльності, а також процедур раціонального вибору і прийняття рішень. Мова тут йде вже про предмет економічного дослідження, тобто про один з можливих зрізів розгляду об'єкта економічної науки.

Таке розуміння економічного предмета характерно насамперед для сучасного стану економічної теорії (і, головним чином, її неокласичного напрямку), але бере свій початок від маржиналістської революції в економіці. Що ж до попередніх етапів розвитку економічної думки, то дане трактування має свою передісторію, в якій можна виділити, як мінімум, два відмінних від сучасного тлумачення предмета економічної науки.

Починаючи з найдавніших часів (стосовно до яких про економічну науку як таку говорити ще не доводиться) і закінчуючи -марксистськими економістами на чолі з Адамом Смітом, предмет дослідницького інтересу в економічній теорії зводився до досягнення сутності та факторів, що детермінують матеріальний добробут. Таке матеріалістичне трактування економічного предмета ще не вимагає ніяких особливих припущень про особливості раціональності економічної людини. Те ж відноситься і до наявності вибору як обов'язкової (у сучасній теорії) умови економічної поведінки. Людина тут розглядається в якості біологічного або, в кращому випадку, соціально-біологічного феномена, який формує відносини обміну з природно-соціальним середовищем. При цьому мета такого обміну апріорно тлумачиться як задоволення матеріальних потреб. Інша ж інтерпретація економічного предмета пов'язана з ім'ям Карла Маркса. Відповідно з поглядами цього вченого, економічна наука покликана займатися виробничими відносинами між агентами економічної дії, а також процесами подальшого обміну, розподілу і споживання економічного продукту.

Сучасне формулювання завдань економічної теорії, автором якої вважається англійський економіст Л. Роббінс, зводиться до дослідження раціонально організованої індивідуальної поведінки. Згідно Роббінсу, економічна наука не обмежується тільки вивченням матеріальної сторони економічних процесів, але повинна стати «наукою, що вивчає людську поведінку з точки зору співвідношення між цілями і обмеженими засобами, які можуть мати різне вживання» [1; С. 16]. Відмінною властивістю економічних феноменів цей учений вважає вимогу раціонального вибору, закладену в самій їхній структурі. Вчинення такого вибору у свою чергу неможливе без знання відносин між цілями і тими об'єктивними обмеженнями, які накладаються на засоби їх досягнення. Тут у стислому вигляді вже міститься формулювання моделі економічної людини як раціонального Максимізатора корисності. [1; С. 16 - 21].

Продовжуючи свій короткий екскурс, відзначимо, що в методологічному відношенні статус економічної теорії характеризується деякою подвійністю. Вона займає проміжне положення між природничими науками з відповідними їм точними математичними методами і науками соціальними, в яких використовується головним чином герменевтична методологія. Така подвійність переходить і на реалії, з якими має справу економічна теорія. З одного боку, це матеріальні відносини між людьми як виробниками різноманітних благ та послуг, що належить до культури в широкому розумінні цього поняття.

Однак так зрозуміла культура традиційно складає предмет так званих «наук про дух», до яких, в першу чергу, відносяться історія, соціологія, психологія та ін, і для яких характерна увага саме до унікальних і неповторних явищ і подій. Економічну ж теорію у сфері матеріальних відносин обміну цікавлять тільки стійкі повторювані тенденції та закономірності, що ріднить її з природничо методологією математичного зразка. Однак з цією групою наук вона, у свою чергу, не може розділити їх вимог до точності понять. Представник неокантіанської школи Г.Ріккерт, спеціально досліджував питання про співвідношення «наук про дух» і «наук про природу», поміщає економіку посередині між генералізуючими «науками про природу» та індивідуалізованими «науками про культуру», визначаючи її як єдину у своєму роді тотальну і ціннісну науку одночасно. Ціннісною вона є в тому сенсі, що її предметність не обмежується виключно матеріальною сферою людської діяльності, припускаючи також і увагу до духовних і аксіологічних підстав економічної практики. Генералізуючою ж її можна назвати в тій мірі, в якій вона не задовольняється простим описом безпосередньо спостережуваних економічних реалій, а узагальнює їх, формулюючи тим самим загальні теоретичні закономірності, принципи і об'єктивні закони економічних процесів.

Тут доречно було б звернутися до класичних міркувань А. Маршалла про особливий методологічний статус законів економічної теорії. Згідно з його поглядами, викладеним у трактаті «Принципи економічної науки», економічні закономірності принципово відрізняються від законів в сенсі природничих наук. Будучи наукою про людину, економіка, згідно Маршалла, не може приписувати своїми законами ту ж ступінь точності, як фізика чи математика. «Наука про людину складна і її закони неточні» - так звучить одна з тез, що висувається цим ученим [4; С. 25]. Справді: не існує таких економічних тенденцій, які діяли б так само стійко і були б настільки ж стабільні, як, наприклад, сила тяжіння. Замість цього вчений метафорично порівнює статус економічної теорії з прогностичним потенціалом такої науки як метеорологія, яка здатна передбачати динаміку досліджуваних нею процесів тільки з відомою часткою ймовірності. Економічні закони слід зіставляти з

законами морських припливів і відливів, а не з простим і точним законом тяжіння. Оскільки дії людей настільки різноманітні і невизначені, найкращі узагальнення тенденцій, які може зробити наука про поведінку людини, неминуче повинні бути неточними та недосконалими »[4; С. 88]. Завдання економічної науки, таким чином, полягає в ретельному дослідженні тенденцій людської поведінки і виявлення тих імовірнісних законів, яким вона підпорядковується.

Отже, будь-яка закономірність, виявлена і описана інструментарієм економічної теорії, носить імовірнісний характер. Саме ж значення терміна "закон" в даному випадку буде означати тільки саму загальну оцінку або узагальнення тенденцій, більш-менш достовірних, більш-менш визначених. Тому економічна закономірність за своїм методологічним статусом набагато ближче стоїть до теоретичних узагальнень наук про культуру. Викладене вище дає підстави зробити висновок, що в загальному сенсі економічні закономірності цілком можна зрозуміти як окремих випадок суспільних тенденцій, тобто як таке узагальнення, відповідно до якого від членів будь-якої соціальної групи за певних умов очікується певний образ дій. Специфіка ж узагальнень економічної теорії полягає в тому, що прогнозований образ дій в даному випадку вважається принципово вимірним.

Економіст має справу з тією областю людської поведінки, в якій спонукальні мотиви дій цілком можуть бути зведені до їх кількісного еквівалента (наприклад, ціна того блага, яким задовольняється дана потреба). Згідно точки зору Маршалла, предмет економічної науки складають відносини кількісно виражених видів задоволення природних потреб, а також сила спонукальних мотивів і стимулів, що впливають на формування економічних потреб. Такого роду редукція стає можливою завдяки особливості предмета економічної теорії.

Спонукальні мотиви людської поведінки цікавлять економіста не самі по собі, оскільки безпосередні суб'єктивні схильності і переваги взагалі непідвладні точним вимірам. Замість цього економічна теорія має справу тільки з зовнішніми проявами та результатами свідомих переваг, які виражаються в окремих, емпірично спостережуваних актах вибору. Різноманітні уподобання можна звести до спільного знаменника і порівнювати між собою лише остільки, оскільки аналізуються вони тільки побічно, за їх результатами, зафіксованими в економічній реальності. При цьому все, що є в цих бажаннях змістовно і якісно різного як би виноситься за дужки, - залишаються тільки формальні кількісні параметри та величини, відповідні «силі» (інтенсивності) порівнюваних потреб або стимулів. При такому підході різні види потреб, виражені однією величиною, приймаються за тотожні і, як наслідок, визнаються взаїмозамінними.

Це положення можна проілюструвати наступним прикладом. Два індивіди, матеріальний стан яких ми будемо вважати умовно рівним, у відповідності зі своїми індивідуальними потребами вибирають, кожен для себе, два різних блага. Передбачається, що для отримання цих благ вони витрачають однаковий робочий час. Соціолога та психолога в цій ситуації, швидше за все, зацікавлять, в першу чергу, причини, що лежать в основі відмінності цих індивідуальних переваг, структура мотивів і відповідні детермінуючі ці мотиви фактори. Інакше кажучи, ці дисципліни в якості свого предмета розглядатимуть індивідуальні, змістовні та якісні аспекти відповідних явищ. Економіст ж, в суворій відповідності зі специфікою свого предмета, повинен буде абстрагуватися від усіх цих фактів і звернути увагу лише на рівний обсяг матеріального добробуту і рівну кількість витраченої праці. За умови строго нормованого робочого часу обидва ці чинники зводяться до одного - до чисто кількісного грошового еквівалента.

У цьому сенсі економісту буде абсолютно байдужим питання, чому досліджувані індивіди вибрали два різні способи задоволення потреб, а також питання про те, як вони міркували в процесі формулювання своїх уподобань. Область його досліджень оформляється в той момент, коли вибір вже сформульований і здійснений, і ось тоді економічна наука констатує, що, строго кажучи, в даному випадку мала місце одна і та ж потреба, задоволення якої призвело до кількісно тотожному результату. Те ж твердження буде справедливим і по відношенню до ситуації, коли два індивіди витрачають на два різних блага одну і ту ж грошову суму. У цьому випадку поведінка індивідів також визнається однаковою, а «різні» блага (як і принесені ними задоволення) в рамках економічної науки, власне, втрачають всі свої відмінності.

Даний підхід, який був описаний вище на елементарних прикладах, базується на найважливішому для економістів теоретичному постулаті, згідно з яким, якщо потреба у благах різного змісту і якості породжує у осіб, що знаходяться в однакових умовах, рівні за силою і інтенсивністю спонукальні стимули до дії, то такі блага також визнаються рівними і взаємозамінними. Взагалі ж незалежність від процесу формування і подальшої зміни цілей економічної поведінки індивіда-найважливіша властивість економічних понять. Цілі і споживчі переваги, взяті в аспекті їх конкретного змістовного наповнення, є для економістів екзогенним елементом, розташованим за межами теорії. Вчений-економіст проводить свої дослідження в припущенні, що переваги можуть бути різними.

Що з цього може впливати? Мабуть те, що він завжди має справу з об'єктивними наслідками найбільш сильних і стійких спонукальних мотивів, що впливають на поведінку людини в господарській сфері. Загальна

форма всіх цих мотивів, за великим рахунком, тільки одна - бажання обміняти суму своїх зусиль на ті чи інші матеріальні блага. Має сенс підкреслити, що той факт, коли у агента економічної дії можуть бути ще й інші, так би мовити, не матеріальні інтереси (борг, особисті прихильності, дух змагання і т.п.), і це не має вирішального значення. Вчений-економіст зовсім не претендує на які-небудь аксіологічні висновки зі своїх досліджень. Ділення сфери поведінкової мотивації на так звані «високі» і «низькі» мотиви суперечило б науковому характеру економічного дослідження. Пристрасть до чесноти і жадання смачної їжі в рамках економічної науки взагалі є різнопорядковими явищами, причому тільки друге з них входить в область наукового аналізу, оскільки тільки воно з цих двох має певний кількісний еквівалент.

У цьому сенсі економічна теорія за самою своєю суттю є аксіологічно нейтральною. Підтвердження цієї тези знаходимо все у того ж Маршалла: «...самим стійким стимулом до ведення господарської діяльності служить бажання отримати за неї плату, що являє собою матеріальну винагороду за роботу. Вона потім може бути витрачена на егоїстичні або альтруїстичні, шляхетні або нищі цілі, і тут знаходить свій прояв багатосторонність людської природи. Однак основним мотивом виступає певна кількість грошей. ... Головні мотиви господарського життя можуть бути побічно виміряні в грошах» [4; С. 69].

Нейтральність економічного підходу має і ще один, соціальний аспект, що виражається в поняттях «норми» і соціальної «справедливості». Обсяг цих понять в економічній науці не може збігатися з визначенням: факти «нормальної» поведінки в економічному сенсі далеко не завжди є «справедливими» з більш загальної точки зору. Залежно від конкретної ситуації економіст повинен розглядати як «нормальні» такі факти, які навряд чи підпадають під категорію справедливих і «правильних» з етичної і соціальної точок зору. Наприклад, для найбідніших і малоосвічених верств населення «нормальним» в економічному сенсі слова є готовність виконувати низькооплачувану і малокваліфіковану роботу, оскільки об'єктивні закони ринку встановлюють пряму залежність між рівнем освіти, професійною кваліфікацією і рівнем доходу. Таку залежність при цьому слід розглядати як стабільну і довготривалу тенденцію розвитку економічної системи. «Наявність значної пропозиції робочої сили, завжди згодної виготовляти сірникові коробки за дуже низьку плату, представляється настільки ж нормальним явищем, як і викривлення кінцівок в результаті прийому стрихніну. Це одне з ... вельми плачевних наслідків тих тенденцій, закони яких нам належить дослідити» [4; С. 93].

Таким чином, поняття «норми» в економічній теорії, також будучи етично і оціночно нейтральним, виступає синонімом «закономірності» і означає всього лише переважання даних довгострокових тенденцій за певних умов. Можливість кількісного виміру того чи іншого положення справ виявляється самим фундаментом і гарантом науковості в досліджуваній галузі знання. «Застосування наукових методів та аналізу в економічній науці виникає лише тоді, коли силу спонукальних мотивів людини - а не самих мотивів - стає можливим приблизно виміряти тією сумою грошей, яку вона готова віддати, щоб отримати натомість бажане задоволення, чи, навпаки, тією сумою, яка необхідна, щоб спонукати її затратити певну кількість стомлюючої праці» [4; С. 70].

Грошовий еквівалент сили переваг, таким чином, становить основу поняття точності в економічній теорії, відмінної від аналогічного поняття, виробленого природничонауковим знанням. Оскільки економічна теорія все ж має справу з непостійними бажаннями і мінливими схильностями як елементами самої природи людини, нехай і вираженими кількісно, то вони можуть бути оцінені й виміряні завжди тільки приблизно, в рамках певної похибки і ймовірності. Це зовсім не означає ненауковість висновків даної дисципліни, але говорить про те, що тут ми маємо справу з іншими критеріями самої науковості, з іншими вимогами до строгості і точності методу. Ці нові вимоги відповідають самій природі тих реалій, з якими стикається економіст. Тому серед суспільних наук економіка по праву визнається найбільш точною сферою знання, оскільки економіста цікавить та практична сфера, яка є найбільш упорядкованою та систематизованою частиною людського життя.

Добуваючи собі засоби до існування, людина вступає в область, яка як ніяка інша припускає строгий облік, нормування і контроль. Для дослідника це означає можливість безпосереднього емпіричного спостереження і перевірки своїх гіпотез на основі порівняння з результатами спостережень інших дослідників. Ще одне важливе питання методології економічного аналізу - ступінь реалістичності, однією з її найважливіших передумов про раціональний характер дій індивіда. У повсякденному житті люди нерідко ставлять перед собою розумні цілі, вибираючи оптимальні засоби для їх досягнення. Але було б помилковим вважати, що вчений-економіст проектує цю гіпотезу на всю сферу людської поведінки в цілому. Будучи сам насамперед живою людиною, він звичайно ж обізнаний про вплив ірраціональних і просто поза-раціональних мотивів, бажань і спонукань на людську поведінку і вчинки. У повсякденному житті далеко не будь-яка дія є заздалегідь обдуманним результатом попереднього розрахунку.

Однак у власній галузі економічної науки індивідуальну поведінку, як правило, в тій чи іншій мірі обдуманно. Відповідно до іманентних вимог цієї галузі життєдіяльності людина змушена вираховувати вигоди і

невигоди конкретної дії, перш ніж до неї приступити. Проте, і в цьому випадку рівень раціональності реального індивіда ще не дотягує до ступеня, припущень в моделі раціонального індивіда. У даній теоретичній моделі всі людські дії розглядаються в припущенні, як якби вони були повністю, від початку і до кінця раціональними. Можна, мабуть, зробити висновок, що тут ми маємо два ступені наближення до теоретичної моделі «економічної людини» - реальна людина в її повсякденному житті і вона ж, але вже в якості суб'єкта економічної практики; жодна з яких повністю з нею не збігається.

З цією обставиною пов'язаний гіпотетичний статус більшості закономірностей і моделей економічної науки. Зв'язок ідеальних моделей (наприклад, прогнозів, конструкцій, гіпотез) і реальних процесів в даному випадку носить більш складний і неоднозначний характер, ніж простий зв'язок причини і наслідку. Економіст вивчає слідства, які здаються результатом дії певних причин, але результат цей не абсолютний, а виникає лише за інших рівних умов і лише в тому випадку, якщо між причинами і прогнозованими в теорії наслідками не встають які-небудь додаткові реальні фактори приватного порядку. Посилання на те, що теорія працюватиме і передбачатиме реальні явища лише при «інших рівних умовах», в першу чергу доречно саме при економічному аналізі, який за необхідності буде розглядати ряд явищ в якості ізольованих сутностей. Це в свою чергу означає, що ніякі інші причини, крім повністю артикульованих в рамках тієї чи іншої гіпотези, не будуть братися до уваги.

Необхідно відзначити, що цілий ряд проблем економічного аналізу пов'язаний з тимчасовим фактором аналізованих явищ і процесів. Для того, щоб реально спостережувані в сьогоденні явища могли призвести до передвісних наслідків, часто має пройти досить багато часу. Однак при цьому і самі ці явища за даний проміжок часу можуть піддатися значним змінам. Отже, прогнозовані тенденції повинні володіти достатньою тривалістю, щоб або повністю розкритися в економічній практиці, або спростувати теоретичні викладки.

Лауреат Нобелівської премії в галузі економіки за 1988 М. Алле виділяє кілька взаємопов'язаних методологічних принципів економічної науки, особливу увагу приділяючи питанням методологічного розмежування математики і власне економічного аналізу. [2; С. 284 - 289]. Зупинимось докладніше на цих принципах.

1. Вивчення реальності науковими засобами неможливе без використання теоретичних моделей. При цьому процес формування моделі повинен містити в собі три послідовні стадії: а) висування обмеженого числа базових гіпотез, обслуговуючих модель; б) дедукція всіх можливих наслідків з базових гіпотез (із залученням логічного та математичного інструментарію); в) процедура емпіричної верифікації наслідків, тобто їх співвіднесення з економічними фактами, доступними безпосередньому спостереженню.

Друга із зазначених стадій формування теорії є чисто дедуктивною, тобто тавтологічною в логічному і математичному сенсі. Однак, як зауважує сам учений, з цього зовсім не випливає, що даною стадією можна знехтувати, оскільки наслідки деяких гіпотез можна, як правило, виявити тільки в результаті ретельного дедуктивного аналізу. Крім того, окремі математичні докази в рамках економічної теорії можуть бути надзвичайно елегантними і естетично привабливими. З іншого боку, якою б витонченою не був ланцюг математичної дедукції, кінцевою метою вченого-економіста все ж є адекватне і всебічне відображення теоретичними засобами власне економічної реальності, а не використання математичних моделей заради них самих. Крім того, вже на рівні першої стадії висування гіпотез вченому не обійтися, вважає Аллі, без аналітичного процесу, що спирається прямо або побічно на спостереження, і жодна система гіпотез не може бути прийнята, якщо вона прямо чи опосередковано спростовується даними спостереження. Критеріями корисності тієї чи іншої теорії повинні бути визнані два фактори: міра її подібності з реальністю і ступінь її зручності.

2. З двох теорій, що дають в рівній мірі адекватний образ реальності, перевагу слід віддавати тій з них, яка є більш простою.

3. Необхідні для будь-якої теорії спрощення і схематизація реальності не повинні означати спотворення досліджуваного предмета.

4. Гіпотези не повинні вибиратися «під теорію». Підкреслимо, що останній принцип вчений висуває в контексті все дедалі більшої математизації економічного знання, до якої він відноситься двоюко. «Використання складної математики не є саме по собі недоліком, але воно виправдано тільки тоді, коли цього вимагає вивчення реальності. У всіх інших випадках найкращими будуть найпростіші аналітичні методи. Розгортання вельми абстрактного математичного апарату нічого не дає економісту, якщо отримувана при цьому додаткова інформація ілюзорна, і воно не може виправдовуватися вивченням неіснуючих проблем» [2; С. 285].

На думку сучасного економіста, майбутнє економічної науки в цьому сенсі пов'язано із синтезом диференціального числення і теорії множин в тих областях економічного знання, в яких вони можуть надати найбільш швидке і просте рішення. Що ж стосується різноманітних економетричних ринкових моделей, то для Аллі вони є скоріше службовим засобом обґрунтування математичних теорій, ніж повноцінними моделями, що

© Рибка Н.М.

пояснюють функціонування власне ринкових систем. «Нерідко створюється враження, - пише вчений, - що економіка служить всього лише приводом для занять математикою і відповідність з реальністю приноситься в жертву красі доказів. Дуже часто засіб перетворюється на самоціль. Як це не парадоксально з наукової точки зору, незрівнянно більше уваги приділяється математичній розробці моделей, ніж розгляду їх структури і гіпотез з точки зору аналізу фактів. Колосальний «наплив» математики відсуває на задній план обговорення основних гіпотез, і багато авторів в більшій мірі стурбовані викладом суто математичних теорем, ніж аналізом реальних фактів» [2; С. 289].

Обмежимося лише одним прикладом: чисто економічного значення теорії ігор, яку Аллі також оцінює вельми скептично, вважаючи її викладки нереалістичними. Взагалі ж, на думку Нобелівського лауреата, в подібних випадках буває доречніше попередньо приділити увагу критичному розгляду поза-математичних постулатів, що лежать в основі всієї математичної теорії. Саме ця її частина, як правило, є найбільш реалістичною і по ній можна судити про концептуальні спроможності теорії в цілому. Якщо ж помилковими виявляються самі ці вихідні посилки, то витончені математичні процедури, виведення різноманітних наслідків з них тут вже нічого по суті не змінять: ці слідства будуть настільки ж помилковими, як і висновки, отримані за допомогою звичайної логіки. Виходячи з вищенаведеного зауважимо, що відповідність канонам формальної несуперечності, ще не є достатньою підставою для придатності тієї чи іншої економічної теорії. «Вихваляння формальної строгості приводить звичайно до одного результату: незрозуміння реальності» - такий, мабуть, головний методологічний висновок цього вченого [2; С. 289]. Як це можна прокоментувати? Мабуть, в даному випадку ми маємо справу з парадоксальною альтернативою сучасної економічної теорії: «істина або строгість». Під строгістю в даному випадку розуміється формальна строгість математичних і логічних тавтологій, які, на думку іншого авторитетного теоретика, Парето, нічого не додають до строгості чисто економічних доказів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автономов В.С. Модель человека в экономической науке. / В.С. Автономов. - СПб.: Экон. шк. и др., 1998. - 229 с.
2. Алле М. Условия эффективности в экономике. / Морис Алле. - М.: Наука для общества, 1998. - 299 с.
3. Булгаков С.Н. Философия хозяйства // Булгаков С.Н. Соч.: В 2-х т. Т. 1. - М.: Наука, 1993. - С. 47-297.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3-х т. / Альфред Маршалл Т. I. - М.: Прогресс-Универс, 1993. - 415 с.

Рибка Н.М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

УДК 378.14

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСЦИПЛІНИ В СКЛАДІ ІНТЕГРОВАНОГО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОГО КУРСУ В ТЕХНІЧНОМУ ВУЗІ

В статті висвітлюються та визначаються особливості впровадження кредитно-модульної системи в технічних ВНЗ.

Ключові слова: Болонський процес, інтеграція, інтеграційні процеси, кредитно-модульна система навчання.

ФИЛОСОФСКИЕ ДИСЦИПЛИНЫ В СОСТАВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОГО КУРСА В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье освещаются и определяются особенности внедрения кредитно-модульной системы в технических ВУЗах.

Ключевые слова: Болонский процесс, интеграция, интеграционные процессы, кредитно-модульная система обучения

PHILOSOPHICAL DISCIPLINE AS PART OF INTEGRATED THE CREDIT-MODULE COURSES IN TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER LEARNING

In the article are described and determined to the feature of introduction of the credit-module system in technical Institutions of higher learning.

Key words: *the Bologna Process, integration, integration processes, credit-modular system.*

Рушійною силою розвитку суспільства наприкінці ХХ – початку ХХІ століття стало виробництво інформаційного продукту. Головну роль стали відігравати інтелект і знання.

У зв'язку з такими реаліями у всьому світі система освіти стала розглядатися як стратегічно важлива сфера, яку необхідно суттєво трансформувати. Спроби її модернізувати, оптимізувати, пристосувати до сучасних умов придбали глобальний характер, внаслідок чого в Європі виникає так званий „Болонський процес”. В Україні приєднання до Болонського процесу в 2005 р. викликало потребу активно модернізувати систему вищої освіти, пристосовуючи її до європейських стандартів.

Вітчизняні вчені Р. Басій, Г. Кірюкулов, О. Зенін, Э. Гаків, Ю. Борисова, В. Васильєв, О. Дікова-Фаворська, Г. Мошковська, С. Забара, В. Кремінь,

М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубінко, И. Бабій, Г. Павлович,

Т. Цукатова [1,3,5,8-9,13,19] й інші активно досліджують питання впровадження Болонської системи навчання. Вони відзначають, що особливих коректив повинні зазнати стандарти вищої освіти в частині, що стосується:

- структури й змісту стандартів вищої освіти та їхніх основних складових;
- оптимізації структури й змісту соціально-гуманітарних навчальних дисциплін;
- укрупнення навчальних дисциплін з метою запобігання дублювання змісту й зменшення кількості малокредитних дисциплін;
- розширення обсягу вибіркової частини змісту освіти професійної підготовки з метою створення реальної можливості формування індивідуальних робочих навчальних планів з урахуванням вимог ринку роботи й задоволення індивідуальних потреб студентів;
- уніфікації окремих нормативних змістовних модулів за відповідними галузями знань.

Ці зміни призводять до виникнення ряду проблем, зокрема, скороченню викладання філософських дисциплін і соціально-гуманітарних наук, а також об'єднання всіх філософських дисциплін у межах одного курсу. Введення інтегрованого кредитно-модульного курсу «Філософія» (філософія, логіка, релігієзнавство, етика, естетика) привело до скорочення у два рази (!) годин , які відводяться на вивчення цих дисциплін. В подальшому суттєво (більше, ніж у 2 рази) зменшується обсяг у нових навчальних планах на всі предмети гуманітарно-соціального блоку (чотири кредити за семестр на перших трьох курсах, причому два кредити відводяться для вивчення нормативних дисциплін, а два кредити – для дисциплін за вибором студентів).

У статті ми маємо намір розглянути у контексті конкретної проблеми – включення курсів «Філософія», «Логіка», «Релігієзнавство», «Етика», «Естетика» в інтегрований курс «Філософія» і скорочення годин на їхнє вивчення – загальні проблеми переходу до Болонської кредитно-модульної системи освіти як перспективної й обов'язкової умови входження України в європейський освітній простір.

Слід зазначити, по-перше, що згідно Болонської моделі вищі навчальні заклади повинні використовувати кредитну систему виміру обсягу навчального навантаження; разом із цим потрібно мати на увазі, що про кредитно-модульну систему організації навчального процесу в документах Болонського процесу мова не йде. Як справедливо відзначено в роботі Л.Л. Товажнянського „кредитна система, як система виміру навчального навантаження, і кредитно-модульна система організації навчального процесу - зовсім не синоніми. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу має потребу в корінній перебудові організаційних основ навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати й у межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу” [17]. Досвід використання кредитно-модульної системи організації навчального процесу в Україні показав, що вона не спрощує, а ускладнює навчальний процес, бюрократизуючи його.

Результатом впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу є істотне скорочення кількості часу, що відводиться на вивчення філософських дисциплін, при несуттєвій зміні змістовної частини.

Скорочення обсягу годин аудиторних занять має позитивне значення в тому сенсі, що більше

годин відводиться на самостійну навчальну діяльність студентів, що вимагає нових підходів до аудиторних форм, відсоток яких в об'ємі загального учбового навантаження студентів наближується до міжнародної практики: не більше 16-18 (а не 30-40, як у нас) академічних годин на тиждень. Отже, навчальний процес реорганізовується таким чином, що викладач виступає в ньому в якості помічника студентів, формуючи атмосферу, в якій вони відчувають себе комфортно і впевнено. При цьому виконується потреба у тому, щоб майбутній фахівець був психологічно підготовленим до постійного оновлення і поглиблення своїх знань протягом усього життя. Інакше він не буде конкурентноспроможним на ринку праці. Стійкі навички самостійного навчання найкраще формуються у процесі самостійної роботи.

Але, на жаль, лівова частина молоді стає студентами того чи іншого ВНЗ не за особистим свідомим вільним вибором. Тому більшість студентів не мотивовані до навчання взагалі. Відсутність контролю не буде сприяти засвоєнню знань, а навпаки, буде призводити до падіння їх рівня, прагматизації відношення до знань, комерціалізації відносин у ВНЗ.

Крім того, у результаті різкого скорочення обсягу годин навчального плану у вузах виникає необхідність суттєвого скорочення професорсько-викладацького складу, звільнення певної кількості викладачів. Насамперед, це стосується кафедр, у межах яких проводиться викладання фундаментальних та загальнотеоретичних дисциплін. Така тенденція може привести вузи до значних втрат власного інтелектуального потенціалу. Дана ситуація одночасно стає сприятливою для управлінських структур, бо дозволяє зменшити витрати на утримання вузів та підготовку фахівців у межах бюджетного фінансування.

Протиріччя, що виникають у процесі адаптації до болонської системи освіти в Україні, можливо тимчасові, їх можна перебороти, але за цими проблемами стоять долі цілих поколінь, тому реалізація Болонського процесу пов'язана не тільки з докорінними змінами всієї системи освіти, але й з перебудовою, насамперед, свідомості її суб'єктів.

Третім аспектом вважаємо ідею інтеграції. Дійсно, одним з позитивних моментів від впровадження інтегрованого кредитно-модульного курсу «Філософія» (філософія, логіка, релігієзнавство, етика, естетика), на наш погляд, є той факт, що була зроблена спроба показати єдність філософських знань. Однак ідея інтеграції наукового знання втілюється обмежено й механістично.

При цьому впровадження інтегрованого кредитно-модульного курсу „Філософія” більш характерне для технічних ВНЗ. Спеціалісти часто підкреслюють такі проблеми професійно-технічної освіти, як переобтяження змісту загальноосвітніх предметів елементами професійної спрямованості; постійне зростання обсягу навчальної інформації з різних галузей знань, тобто, наявності у складі програм професійної підготовки гуманітарних предметів. [10-11,15].

Вирішення інтенсивного врівноваження цих проблем в процесі підготовки майбутніх фахівців можливе лише завдяки інтеграційним процесам. Інтегративні курси передбачають формування принципово нового змісту навчання, визначення цілей кожного з курсів згідно із загальними цілями професійної підготовки.

Ідея інтеграції наук як прагнення одержати найбільш адекватне уявлення про загальну будову світу знаходить своє відображення як у концепції сучасної освіти взагалі, так і в концепції професійної підготовки фахівців. Провідною тенденцією осучаснення й удосконалення змісту освіти Гончаренко С.У. називає його гуманітаризацію, що передбачає „...інтеграцію різнорідних знань про людину, її мислення, про природу й суспільство, отриманих при вивченні різних навчальних предметів, у єдину наукову картину світу” [6].

Більшість вчених-педагогів [2,11,4] при вивченні інтеграційних процесів в освіті опирається на уявлення про інтеграцію в «фундаментальних» науках. Це пов'язано з тим, що інтеграція почалася спочатку у фундаментальних галузях науки, а потім цей процес поширився й на педагогіку.

Слід зазначити, що навчальні дисципліни від наукових відрізняються, але не змістом, а формою подання наукових знань, обсягом і глибиною їхнього викладу. Метою вивчення навчальної дисципліни є не отримання об'єктивно нового знання, а формування суб'єктивно нового у свідомості студента. Тому інтеграційні процеси в навчанні відрізняються від аналогічних процесів у науці.

У дидактиці пропонуються різні форми інтеграції, наприклад, об'єднання навчального матеріалу різних дисциплін в одному курсі. Однак, як показала педагогічна практика, цей шлях не є продуктивним.

Навчальні дисципліни повинні бути відносно самостійними, тому що кожна з них представляє окрему галузь науки зі своєю мовою, понятійним апаратом, методологією, методикою, предметом дослідження й концептуальною сферою. Разом з тим повинна реалізуватися можливість

взаємозалежного, більше того, взаємообумовленого їхнього вивчення. Таку можливість забезпечує, наприклад, міжпредметний підхід у навчанні [12].

Міжпредметний підхід у викладанні філософських дисциплін у технічних вузах звичайно представлений незадовільно, хоча саме це є причиною низької вмотивованості студентів при вивченні філософських дисциплін. Наприклад, для студентів технічних вузів в Україні підручників з філософії, де розкривається зв'язок філософського знання й науково-технічного, і таких, які були б затверджені Міністерством освіти й науки України, недостатньо.

Тому можна говорити про те, що інтегрований кредитно-модульний курс „Філософія” на сьогоднішній день змістовно не повною мірою відповідає завданню розкриття сутності явища „Інтеграція наукового знання” і має потребу в доробках. Для студентів, що навчаються в технічних ВНЗ особливо важливо розкрити сутність єдності знань, підкреслити взаємозв'язок філософських дисциплін і різних галузей наук.

Наступним важливим аспектом у зазначеній нами проблемі є скорочення обсягу філософських дисциплін, а разом з тим і всього повного циклу соціально-гуманітарних дисциплін.

Саме широка гуманітарна підготовка допомагає спеціалісту зорієнтуватися у складних професійних ситуаціях, мислити ґрунтовно, підтримувати свій професійно-освітній рівень шляхом безперервної самоосвіти, швидко змінювати профіль спеціалізації. Згадаймо також, що, як правило, найбільші відкриття в науці були зроблені не вузькими спеціалістами, а науковцями енциклопедичної освіченості, широко мислячими професіоналами [18].

Відзначимо, що оскільки принципи Болонського процесу розповсюджуються на всі вищі навчальні заклади (не робиться розділ між класичним університетом та вищими професійними навчальними закладами), то можна зробити висновок, що університетська культура ретранслюється й на технічні вузи.

Зазначимо, що фундаментальність завжди була однією з головних принципів вітчизняної освіти, запозичених нею в період свого становлення у XVIII - XIX століттях саме в європейських університетах.

Традиційна університетська культура погоджувала професійну компетентність із загальним світом духовних цінностей і виховувала фахівця, що був активним суб'єктом культури. Однією з основних функцій сучасного університету є виховна, що реалізується через формування моральних, етичних і професійних якостей особистості; її емоційної й моральної спрямованості. Виховна функція університету містить у собі чотири складові: креативну, культурну, гуманістичну й інтелектуальну [14].

Статус університету повинен поставити перед професорсько-викладацьким складом технічних вузів нові завдання, головні з яких - підняти на більш високий щабель інтелектуально-моральний і загальнокультурний рівень майбутніх фахівців, створити у вузі ефективну систему формування духовного потенціалу студентів.

Тим більше, що на даному етапі розвитку відбувається перехід від науки теоретичного, матеріально-виробничого, технологічного характеру до науки, орієнтованої на розвиток людської особистості. І такий поворот обумовлений потребами розгортання науково-технічного прогресу, що, в свою чергу, вимагає підвищення ролі особистості в сучасному трудовому процесі. В цих умовах гуманітарна складова із теорії переходить у безпосередню практику. Таким чином, пряма участь людини тепер частіше, ніж колись, починає грати в будь-якому виробничому технологічному процесі все більшу роль, оскільки сучасне виробництво висуває високі вимоги не тільки до кваліфікації, компетенції, професійної підготовки працівника, але й до його моральної сутності, ідейної зрілості, совісності й свідомості.

Відмова від фундаментальної підготовки на користь ранньої спеціалізації, формування у студентів знань прагматичного спрямування, виробничих вмій та навичок розглядається як суттєвий стратегічний прорахунок, що може привести українську систему освіти до втрати своїх інтелектуальних потужностей.

Таким чином, у технічних ВНЗ в умовах адаптації до вимог Болонського процесу значення гуманітарної підготовки стрімко падає, що негативно позначається на загальному рівні підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басий Р. Первый опыт внедрения кредитно-модульной системы обучения на кафедре анатомии человека / Р. Басий, Г. Кирьякулов, О. Зенин, Э. Крюков // Питання впровадження кредитно-модульно-рейтингової системи у навчальний процес: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 26 січня 2007 р.) – Київ : 2007. – У 2 т. – Т. 2. – С. 193–205.
2. Беляева, А. П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования/А. П. Беляева. – СПб.: Радом, 1996. – 227 с.
3. Борисова Ю., Васильев В. Деякі аспекти впровадження кредитно-модульної системи організації навчання у закладах вищої освіти / Ю. Борисова, В. Васильев // Питання впровадження кредитно-модульно-рейтингової системи у навчальний процес. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 26 січня 2007 р.) – Київ: 2007. – У 2 т. – Т.2. – С. 227–234.4.
4. Браже Т.Г. Интеграция предметов в современной школе/ Т.Г. Браже //Литература в школе. – 1996.–№5. – С. 150-154.
5. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Г.Кременя. – Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. – 368 с.
6. Гончаренко С.У. Зміст освіти і її гуманітаризації/С.У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С. 68-76.
7. Грубінко В.В. Індивідуальна та самостійна робота студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу/ В.В. Грубінко// Матеріали науково-практичного семінару “Кредитно-модульна система організації навчального процесу”. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С.3.
8. Дікова-Фаворська О.М. Організація навчально-виховного процесу за кредитно-модульною системою/ О.М.Дікова-Фаворська, Г.П. Мошковська// Матеріали науково-практичного семінару "Кредитно-модульна система організації навчального процесу". – Київ, 3 грудня 2007 р. – С. 10-15.
9. Забара С. Організація самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи/ С. Забара // Матеріали науково-практичного семінару "Кредитно-модульна система організації навчального процесу". – Київ, 3 грудня 2007 р. – С. 112-114.
10. Козловська І. М. Теоретико-методологічні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи/ І.М. Козловська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – № 4. – С. 22–32.
11. Козловська І.М. Аспекти дидактичної інтеграції: курс лекцій./І. М. Козловська – Лекція 1,2. – Львів: НМЦ КПО, 1999. – 48 с.
12. Медведев В.Е. Дидактический аспект процесса интеграции учебных дисциплин как условия повышения качества подготовки будущего инженера/ В.Е. Медведев // Новые технологии – основа развития профессионального образовательного пространства учебно-научно-производственного комплекса: материалы региональной научно-практической конференции, г. Ливны, 16 марта 2007 г./ Ливенский филиал ГОУ ВПО «Орел ГТУ». – Орел: Орел ГТУ, 2007. – 10-12 С.
13. Павлович М. Болонський процес – організація навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців/ М. Павлович// Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції "Питання впровадження кредитно-модульно-рейтингової системи у навчальний процес". – Київ, 26 січня 2007 р. – У 2 т. – Т.2. – С. 85-91.
14. Резько П. Н. Университет как центр интеллектуальной культуры/ П.Н. Резько // Личность-слово-социум: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф., 28–29 апреля 2008 г., г. Минск: в 2 ч. / отв. ред. Т. А.Фалалеева. – Минск: Паркус плюс, 2008. Ч. 2 – С. 188-191.
15. Собко Я. Моделювання структури інтегративних курсів у професійно-технічній освіті/ Я. Собко // Наукові записки. Серія: Педагогіка. 166 — 2009. — № 3. – С.161-166.
16. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Нове покоління навчальних планів в умовах входження України до Болонського процесу: Науково-методичні матеріали/ Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Сокол Є.І., Б.В. Клименко, В. Я. Бортніков. – Харків: НТУ “ХП”, 2006. – 64 с.
17. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Болонський процес : цикли, ступені, кредити: Монографія /Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є.І. Сокол, Б.В. Клименко. – Харків: НТУ "ХП", 2004. – 144 с.

© Ручкин А. В.

18. Цимбалюк Н.М. Особливості адаптації системи вищої освіти в Україні до умов Болонського процесу/ Н.М. Цимбалюк //Вибрані матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії» 22 – 23 листопада 2007 року [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/kn_10.php/
19. Цукатова Т. Модульно-рейтингова оцінка знань студентів у контексті кредитно-модульної системи/ Т. Цукатова // Матеріали науково-практичного семінару "Кредитно-модульна система організації навчального процесу". – Київ, 3 грудня 2007 р. – С.48-57.

Ручкин А. В., начальник научного отдела, ассистент кафедры управления персоналом Уральского института - филиала Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации

УДК 316.654:35.089.7

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНИХ І НЕФОРМАЛЬНИХ НАГОРОДНИХ ІНСТИТУТІВ У СУЧАСНІЙ РОСІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ)

У статті автор дає результати контент-аналізу указів Президента РФ про присудження державних премій (1991-2011 рр.), який має на меті визначити чинники, що впливають на розвиток формальних нагородних інститутів в Росії, подання до нагородження.

Ключові слова: формальні нагородні інститути, контент-аналіз, державні нагороди.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ФОРМАЛЬНЫХ И НЕФОРМАЛЬНЫХ НАГРАДНЫХ ИНСТИТУТОВ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ (ПО МАТЕРИАЛАМ КОНТЕНТ-АНАЛИЗА)

В статье автор приводит результаты контент-анализа Указов Президента РФ по награждениям государственными наградами за 1991-2011 годы, цель которого выявить факторы, влияющие на развитие формальных наградных институтов в России, представление к награждению.

Ключевые слова: формальные наградные институты, контент-анализ, государственные награды.

ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНИХ І НЕ ФОРМАЛЬНИХ НАГОРОДНИХ ІНСТИТУТІВ У СУЧАСНІЙ РОСІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ)

У статті автор дає результати контент-аналізу указів Президента РФ про присудження державних премій (1991-2011 рр.), який має на меті визначити чинники, що впливають на розвиток формальних нагородних інститутів в Росії, подання до нагородження.

Ключові слова: формальні нагородні інститути, контент-аналіз, державні нагороди.

INTERACTION OF FORMAL AND INFORMAL AWARD INSTITUTIONS IN THE MODERN RUSSIA (BASED ON CONTENT ANALYSIS)

In the article the author gives the results of the content analysis of the decrees of the President of the Russian Federation on awarding State prizes for 1991-2011, which aims to identify the factors influencing the development of formal award institutions in Russia, a view to rewarding.

Key words: formal reward institutions, content-analysis, state awards.

Государство регулирует формирование и развитие государственных наград через нормативные институты, упорядочивающие взаимодействие субъектов в процессе награждения государственными наградами. В отдельных случаях законодательство дополняется подзаконными нормативными правовыми актами ведомственного характера. Таким образом, формируются формальные институты, дополняющиеся законодательно не установленными, но применяемыми в деятельности органов государственной и муниципальной власти в процессе представления к государственным наградам.

Актуальность статьи обоснована тем, что изучение формальных и неформальных, но, тем не менее, действующих, наградных институтов дает представление не только об ограничениях при выдвижении к государственной награде, но и об основных требованиях, предъявляемых к будущему новичку. Анализ неформальных институтов и устоявшихся на их основе практик позволяет определить основные тенденции реализации государственной политики поощрения населения посредством государственных наград.

Среди зарубежных исследователей, рассматривающих государственные награды как следствие социально значимого поведения индивида и индикатор (ранг), применимый с точки зрения социальной стратификации, можно выделить И. Бентама, П. Бурдьё, Э. Гидденса, К. Маркса, Р. Мертона, Т. Парсонса, Ф. Тённиса, С. Тобе, О. Тоффлера и т.д., среди отечественных ученых – З.Т.Голенкову, М.К. Горшкова, А.В. Деднева, Т.И. Заславскую, А.С. Малинкина, В.В. Радаева, П.А. Сорокина, О.И. Шкаратана и иных.

Несмотря на наличие достаточно большого количества исследований в области государственных наград, до настоящего времени в социологической науке не проводилось специальных эмпирических социологических исследований, посвященных изучению государственных наград, взаимодействию формальных и неформальных наградных институтов и т.д. Автором был проведен контент-анализ, который позволил определить не только распределение государственных наград в количественном выражении, но и установить динамику развития формальных наградных институтов, определить степень влияния формальных и неформальных институтов на поощрение государственными наградами.

Объектом контент-анализа являлись Указы Президента Российской Федерации с 1991 года по 2011 год «О награждении...» (n=6221) и «О присвоении почетных званий...» (n=1917) [1]. Контент-анализ проводился по следующим категориям: вид награды; год награждения; должностной статус награжденного (руководящий состав либо специалисты и служащие); пол награжденного; принадлежность награжденного к виду экономической деятельности (отрасли), из них отдельно учитывались государственные и муниципальные служащие. Контент-анализ Указов Президента РФ проводился исходя из алгоритма анализа институтов ADICO [2].

Границы формальных наградных институтов (*attributes*) определены на уровне перечня граждан («границы-лица») с учетом реализации их трудовой деятельности и степени заслуг, социальных групп и организаций. Всего за время становления и развития государственных наград было вручено орденов, медалей, знаков отличия и удостоено почетных званий 107131 человек, при этом «пики» награждений приходились на 1996 и 2007 годы (рис. 1). «Границы-сферы» не определены и формально не очерчены – награждения затрагивают все сферы общественной и экономической деятельности.

Рис. 1. Распределение награждений государственными наградами, 1991-2011

Данные экстремумы имеют определенную корреляцию с теми политическими и социально-экономическими процессами, которые были характерны для указанных периодов времени. После распада СССР и силового разгона Верховного Совета РФ в 1993 году начинается череда награждений тех лиц, которые поддерживали новую властную элиту, войны в Чечне [3]. Властная элита, пытаясь преодолеть «индифферентность, массовую ностальгию по советским временам» [4, с. 38], при помощи наградных институтов стремилась повысить уровень толерантности.

Из данного наблюдения и сравнения исследований по количеству государственных наград и оценки социального самочувствия [5], личного и семейного положения следует, что тенденция между активизацией наградных институтов и социального самочувствия населения, безусловно, присутствует, несмотря на то что неформальные наградные институты могут ограничивать круг лиц, представляемых к награждению. В качестве примера можно привести данные контент-анализа по количественным ограничениям, связанным с присвоением звания Героя Российской Федерации (рис. 2).

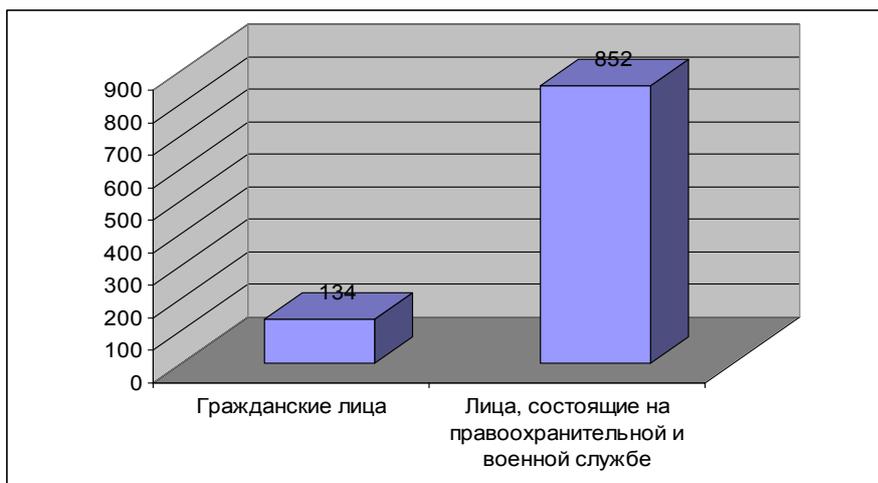

Рис. 2. Соотношение награжденных званием «Герой Российской Федерации», чел.

Соотношение награжденных званием «Герой Российской Федерации» гражданских лиц и лиц, состоящих на правоохранительной и военной службе, составляет на конец 2011 года 134 к 852 соответственно, то есть 1:6, что было выявлено автором в ходе контент-анализа Указов Президента РФ о награждениях. Соответственно, все отрасли, которые не относятся к обороне страны и поддержанию правопорядка, неформально исключены из «охвата» звания «Герой Российской Федерации». Исходя из неформального ограничения, получается, что формально вне военных действий и специальных операций нет места подвигу и героизму.

Несмотря на численное превышение среди награжденных государственных служащих, состоящих на гражданской, военной или правоохранительной службе, стоит отметить, что государственные гражданские служащие и муниципальные служащие, исходя из буквы и духа российского законодательства, не могут быть награждены за свою непосредственную деятельность, поскольку за нее они получают заработную плату.

Статистика говорит об обратном. Если рассматривать награжденных с позиций видов экономической деятельности, то большую часть награжденных занимают именно государственные гражданские и муниципальные служащие (21,2%) и лица, состоящие на военной и правоохранительной службе (15,4%), которые не производят реального продукта. Затем следуют награжденные в сфере культуры (10,7%), образования (10,3%) и науки (9,8%). Работающие в реальном секторе экономики представлены значительно меньше (табл.1).

Таблица 1

Соотношение награжденных по принадлежности к виду экономической деятельности его трудовой функции

Вид экономической деятельности, отрасль, вид службы	Количество награжденных, в %
Космонавтика, летное дело	2,9
Наука	9,8

Государственные и муниципальные служащие	21,2
Машиностроение, автомобилестроение	3,1
Пищевая промышленность	0,6
Здравоохранение	4,4
Топливо-энергетический комплекс	2,6
Легкая промышленность	0,9
Радиопромышленность	1,4
Искусство (скульптура, театр, кино, эстрада)	10,7
Образование	10,3
Добыча полезных ископаемых, металлургия	1,9
Сельское хозяйство	1,6
Хим. и фармацевтическая промышленность	2,1
Спорт	3,5
Банковская сфера	0,9
Общественная деятельность	0,6
Связь	1,2
Строительство	1,8
МЧС, МВД, ВС и иные государственные учреждения, относящиеся к правоохранительной и военной службе	15,4
Транспорт	1,7
СМИ	0,4
Лесная промышленность	0,7
Торговля	0,3
Итого	100

Государственные и муниципальные служащие зачастую получают не только те государственные награды, которые предусматривают поощрение за вклад в дело государственного строительства, но и в сфере узкоспециализированных отраслей. Если рассматривать почетные звания за период 2009-2011 годы, то государственные и муниципальные служащие составляют следующую долю: «Заслуженный экономист РФ» - 70% в условиях увеличения децильного коэффициента [6]; «Заслуженный юрист РФ» - 83% при наличии большого числа законодательных лакун; «Заслуженный работник сельского хозяйства РФ» - 25% при том, что сельское хозяйство России продолжает оставаться неконкурентоспособным, и так далее.

Из этого можно сделать вывод, что оценивается не столько эффективность деятельности и влияние на экономику, сколько формальные критерии – стаж работы, отсутствие взысканий, а также близость к лицам, имеющим право представлять к наградам, наличие руководящей должности у новизата. Перекос в награждении государственных и муниципальных служащих говорит, на наш взгляд, об укреплении позиций административной власти за счет перераспределения внутри данной группы привилегий и, как следствие, «места в иерархической системе социального престижа» [7, с. 46]. Приведенные данные говорят о том, что структура награжденных России в 1999-2011 гг. соответствует социально-стратификационной структуре советского общества 60-х годов, разработанной А. Инкельсом [8, с. 274].

Исходя из статистических данных, полученных в ходе контент-анализа, мужчины награждаются чаще: в среднем 81,3% от общего количества награжденных с 1991 по 2011 год (рис. 3), не только и не столько по причине занятости в реальном секторе экономики, сколько по причине, во-первых, наличия руководящей должности, а во-вторых, работы в органах государственной власти.

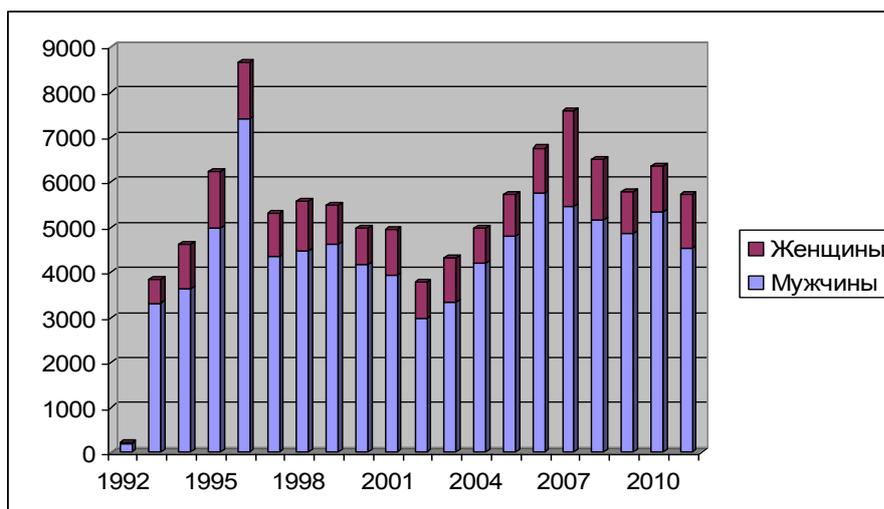

Рис. 3. Соотношение награжденных по полу, в %

Статистически также подтверждается, что наличие должности имеет непосредственное влияние на получение государственных наград, несмотря на неформально прописанные ограничения по соотношению «работник-руководитель» [9]. В качестве примера можно привести соотношение лиц, представленных к присвоению почетных званий, по наличию либо отсутствию руководящей должности (рис. 4).

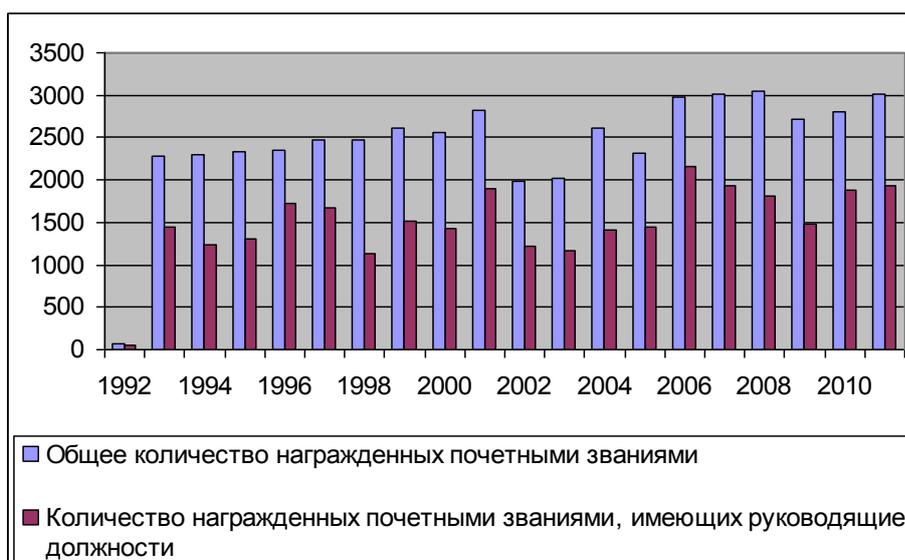

Рис. 4. Количество награжденных почетными званиями, имеющих руководящие должности, 1991-2011, чел.

Стоит отметить, что исходя из данных статистики, полученных в ходе контент-анализа, наличие руководящей должности либо близость к источнику распределения государственных наград (статус заместителя руководителя, советника, помощника) влияют на получение государственных наград. Из общего количества награжденных 64 % кавалеров государственных наград представляют руководящий состав организаций, учреждений и предприятий либо находятся в звании «майор» и выше.

При уточнении понятия заслуги и способе ее оценки, которыми представлены *правила участия, установленные формально в статутах государственных наград (deontic)*, стоит отметить необходимость определения/ранжирования заслуги через установление прямой связи с социально-экономическим эффектом, который несет за собой социально значимое деяние. Введение более объективных критериев оценки объясняется тем, что государственную награду проще получить, имея доступ к источнику власти, как показывают статистические данные.

Измерение заслуг новичиата и, соответственно, значимости награды в России с точки зрения ее иерархии определяется законодательно [10], при определении значимости заслуги в России акцент делается на конечном результате без учета процессуальных потерь со стороны будущего награжденного. В Европе для определения значимости заслуги, в дальнейшем – награды, используется модель Зигриста, которая предполагает построения грейдинга по затратам, которые понес новичиат в ходе получения того или иного результата, поощрение которого предусматривается статутами государственных наград [11, р. 5]. Причем, «тяжесть» затрат обуславливается не только экономическими и социальными потерями будущего кавалера, но также и полученные заболеваниями, возрастом награждаемого и т.д.

Исходя из определения государственных наград, наградные институты функционируют с целью (*aim*) поощрения граждан за их заслуги, что выражается в символической форме государственных наград (знак, лента, звезда и т.д.) и направлены на повышение престижа деятельности, которая приносит пользу государству и обществу, а также мотивации на совершение значимых деяний в дальнейшем.

Санкции за нарушение правил участия (or else) в наградных институтах не предусмотрены, поскольку наградные институты относятся к виду либеральных [12, с. 17].

Недостатком государственной политики в сфере формальных наградных институтов современной России, утвержденных формальными наградными институтами, является то, что в России, в отличие от стран Европы, например, Франции [13;14], не изучается состав награжденных, их профессиональная принадлежность, половозрастные особенности кавалеров государственных наград. Это свидетельствует об отношении органов государственной власти России к наградным институтам как незначимому инструменту вовлечения граждан в политические, экономические и социальные процессы, повышения гражданской активности и формирования конкретных шаблонов действий, в которых нуждается государство в тот или иной исторический промежуток времени.

Между тем, особое внимание к социальным группам, которые формируют экономический базис и ценностные ориентиры, говорит о понимании государственных структур необходимости поддержания определенного социального самочувствия и социальных настроений за счет поддержки определенных слоев населения, расширения гражданских прав в сфере наградных процессов. Социальные настроения в свою очередь формируют сознание и шаблоны поведения, которые влияют на формирование, функционирование и изменение социальной структуры и процессов. Кроме того, исходя из представленного утверждения, наградные институты формируют в сознании социума пропорцию между уровнем притязаний отдельного индивида и социальных групп и осуществляемой ими деятельностью, то есть формируют мотивацию к социально значимым действиям. Подобная акцентуация в стране отсутствует, что оказывает влияние на снижение социальной активности населения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Президент России (официальный сайт). Документы [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://graph.document.kremlin.ru/>
2. Crawford S.E.S., Ostrom E. A Grammar of Institutions // American Political Science Review. - 1995. - Vol. 89. - № 3. - P. 582-600.
3. Двадцать лет реформ глазами россиян (опыт многолетних социологических замеров. Аналитический доклад. - М.: ИС РАН, 2011. - 328 с.
4. Симонян Р.Х. Реформы 1990-х годов и современная социальная структура российского общества (к 20-летию экономических реформ) // Социологические исследования. - 2012. - № 1. - С. 37-47.
5. Козырева П.М. Социальная адаптация населения России в постсоветский период // Социологические исследования. - 2011. - № 6. - С. 24-35.
6. Распределение общего объема денежных доходов населения [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/urov/urov_32g.htm
7. Голенкова З.Т., Игитханян Е.Д. Власть административная: статусно-ролевые позиции в трансформирующемся обществе // Россия реформирующаяся: Ежегодник - 2005 / Отв.ред. Л.М. Дробижева. - М.: Институт социологии РАН, 2006. - С. 44-60.
8. Добренков В.И. Кравченко А.И. Социология. Том 2: Социальная стратификация и мобильность. - М.: ИНФРА-М, 2001. - 624 с.

© Сакун Г.О.

9. Методические рекомендации о порядке оформления и представления документов о награждении государственными наградами Российской Федерации. Комиссия по государственным наградам при Президенте Российской Федерации. - М.: Филиал ФГУП «Известия» Управления делами Президента Российской Федерации - Спецпроизводство, 2010. – 26 с.
10. О мерах по совершенствованию государственной наградной системы Российской Федерации: Указ Президента РФ от 07.09.2010 г. № 1099 // Собрание законодательства РФ. - 13.09.2010. - № 37. - Ст. 4643.
11. Lengagne P. Récompense au travail ressentie et santé des seniors // Questions d'économie de la santé. - Juin 2011. - № 166. - P. 3-9.
12. Мкртумова И. В. Девиации в современных социальных институтах: особенности социального конструирования. Автореферат на соискание ученой степени доктора социологических наук. - М., 2010. - 34 с.
13. Lettre du Président de la République en date du 11 juillet 2008 relative aux Ordres nationaux [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.france-phaleristique.com/accueil.htm>
14. Lettre du Président de la République en date du 5 février 1996 relative aux Ordres nationaux [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.france-phaleristique.com/accueil.htm>

Сакун Г.О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри Менеджменту та маркетингу ОНАЗ ім. О.С.Попова.

УДК: 316.32

СУЧАСНА СИСТЕМА ОСВІТИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Актуальність статті полягає в тому, що головною передумовою успіху тієї чи іншої країни, що знаходиться у перехідному процесі від індустріального виробництва до науково-інформаційних технологій, є стан інтелектуалізації нації, базисною основою якого є високий рівень розвитку особистості та провідна роль освіти.

Ключові слова: система, освіта, суспільство, методологія, орієнтири.

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ И ЕЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ

Актуальность статьи заключается в том, что главной предпосылкой успеха той или иной страны, что находится в переходном процессе от индустриального производства к научно-информационным технологиям, является состояние интеллектуализации нации, базисной основой которого является высокий уровень развития личности и ведущая роль образования.

Ключевые слова: система, образование, общество, методология, ориентиры.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND ITS METHODOLOGY LANDMARKS

The relevance of the article is that the main prerequisite for the success of a country that is in transition from industrial production to scientific and informational technologies is the state of the intellectualization of the nation, the basic Foundation of which is the high level of the development of personality and the leading role of education.

Key words: system, education, society, methodology guidelines.

Епоха зламу тисячоліть характеризується масштабними, фундаментальними та прискореними трансформаціями історичних процесів, що актуалізують проблеми перехідного періоду. У суспільно-політичному аспекті ми спостерігаємо перехід від індустріальної до постіндустріальної, від регіональної до планетарної цивілізації, від капіталістичних та постсоціалістичних суспільств до цивілізацій соціальнозорієнтованого ринку та ліберальної демократії, і нарешті, перехід від звичайної

культури до метакультури [3]. На фоні різких змін характеру, темпів, форм протікання та смислів світового історичного періоду виникає потреба у методологічному аналізі динамічності змін соціального світу.

Освіта виконує життєво важливу суспільну функцію, є ключовою ланкою і умовою існування суспільства підкреслюють у своїх дослідженнях С.Гончаренко, Ю.Мальований, О.Сидоренко [2; 13]. Виходячи із загальноцивілізаційних змін, що охоплюють і нашу державу, освіта має стати пріоритетом будь-якого суспільства чи будь-якої держави [8, 91].

Отже, пріоритетність та цінність освіти в житті суспільства є незаперечною, причому для системи освіти характерною є не лише закономірна залежність змін від суспільно-економічних перетворень, але й створення освітою такого суспільства, яке розуміє важливість загальнонародних справ і завдяки освіті забезпечує їх виконання [7, с. 33]. Це обумовлено, за твердженням В.Андрущенко, передусім, тим, що „освіта - це суспільний процес розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально-значущим досвідом, утіленим у знаннях, уміннях і навичках творчої діяльності, чуттєво-ціннісних формах духовно-практичного освоєння світу” [8, с. 110]. Освіта як процес носить суспільний характер, здійснюється в суспільстві і за суспільно визначеними стандартами, саме суспільство визначає суть і спрямованість освіти, її результативність, пріоритети і цінності освітнього процесу. З іншого боку, від ефективності функціонування системи освіти, освіченості кожного громадянина будь-якого суспільства чи країни залежать прогресивні поступки у суспільному житті. Тобто, в умовах динамічних змін освіта має стати революційною силою трансформації, однією з рушійних сил на шляху до вищої форми суспільного розвитку. Проблеми освіти є центральними з точки зору політичного, матеріально-технічного та культурного розвитку країни. Це твердження корелюється з прогностичним аналізом тенденцій розвитку вищої освіти, здійсненим Андрущенко В., який підкреслює, що „освіта є пріоритетом серед пріоритетів”, від розвитку освіти багато в чому залежить вигляд майбутнього суспільства, культури та особистості [1, с.11].

Саме тому набуває доцільності та вагомості аналіз філософського аспекту тих докорінних змін у напрямках, за якими відбувається розвиток системи освіти, відповідно до пріоритетної методологічної ролі філософії щодо педагогічної науки. Незаперечним є той факт, що і в системі освіти спостерігаються ідентичні процеси перехідного періоду, які характерні для суспільного життя, і можливість їх наукового обґрунтування виникла у зв'язку зі зміною методологічних орієнтирів сучасної науки. У першу чергу це стосується переосмислення наукового пізнання світу, виходячи з позицій учення Вернадського В. про ноосферу, коли еволюція живого не може відбуватися без єдності чинників самоорганізації біосферних еволюційних процесів та людського розуму. Саме в цих умовах пізнання набуває іншого характеру - стратегії співучасті, коли людина виступає не в ролі господаря, а як суб'єкт взаємовідносин із зовнішнім світом, підкоряючись загальним закономірностям буття природи і людини, де наука набуває людських вимірів, а природа і людина розглядаються як єдиний процес, що самоорганізується.

Сучасна філософія по новому осмислює можливості та необхідності створення наукової світоглядної картини світу, в тому числі світу соціального. На думку Е.Гуссерль, В.Пазенок, О.Розеншток-Хьюссі, світ соціальних реалій не ототожнюється з мережею об'єктивних артефактів і незалежних від спостерігача подій, а саме є „живим життям та життєвим світом” [10, с. 52], сутність якого обумовлюється суб'єктом пізнання та ціннісним судженням. Існування правильності різноманітних практик, категорії вірогідності ускладнюють в наш час пізнання істини, тим більше, традиційний показник істини - „практика”, зазначає М.Попович, не виступає основним критерієм істини, а вимірюється лише істиною [13, 126].

Концептуальними основами зміни наукових підходів до існування людини у соціумі, всесвіті є міждисциплінарний науковий напрямок, що отримав назву „синергетика” або теорія хаосу (Г.Хакен, І.Пригожин, І.Стенгерс) і виконує функцію нового світоглядного принципу [3; 5; 6; 8; 9; 10; 16; 17]. Опираючись на ґрунтовний науковий аналіз філософських напрямків, що проведений В.Лутаєм [5, 55-77], ми можемо визначити вихідні філософські складові в освіті. У першу чергу це голістська філософія, для якої характерна переоцінка таких властивостей буття, як сталість, порядок, гармонія, логос та загальні цінності. Представниками цього напряму зовсім не враховувалися категорії змінності, хаосу, випадковості та індивідуальності. Існуюча система освіти в соціалістичному суспільстві була побудована на методології філософського напряму гармонійної цілісності і висувала ідеї пріоритету загально-цілісного принципу над особистісно-індивідуальним. Цей філософський напрям, зазначає науковець, є актуальним і в наш час, його метою є створення цілісної теоретичної

системи педагогічної діяльності на основі гармонійного вирішення всієї сукупності її суперечностей, проте він неспроможний забезпечити розв'язання всіх найважливіших проблем сучасної освіти.

Поняття «відкриті системи» ми знаходимо у концептуальних дослідженнях сучасного наукового дискурсу В.Лук'янець, О.Кравченка, Л.Озадовської. Автори зазначають, що в «науках про складність» навколишній всесвіт розглядається, як такий, що складається з двох типів динамічних систем – замкнутих та відкритих. Системи першого типу мають консервативний характер і є ізольованими від навколишнього середовища. Відкриті системи пов'язані з навколишнім середовищем певними обмінними процесами і називаються дисипативними, що розсіюють енергію, речовину, інформацію і мають здатність до нелінійної еволюції. До таких систем і відноситься система освіти.

Як і в кожній складній системі, в системі освіти теж є протилежні тенденції, одні з яких складають позитивно-творчу основу і продукують цілісність її організації, та деконструктивні, що перешкоджають функціонуванню її елементів. Проте, ці протилежні атрибутивні тенденції є необхідними для саморозвитку будь-якої системи, оскільки їх взаємодія і визначає можливість та спрямованість розвитку. За свідченням результатів досліджень Пригожина І., хаос стає відносним, а порядок, в тому числі певні закономірності, слід розглядати у взаємодії з цим відносним хаосом. Причому, розвиток синергетичної системи ґрунтується не на хаотичному розпаді основної структури, а на знищенні окремих частин, що не відповідають новим умовам і стали застарілими та еволюційно шкідливими. Подальше вивчення закономірностей функціонування системи освіти в умовах динамічності змін, її локально-специфічних особливостей з обов'язковим урахуванням нелінійності процесу розвитку допоможе усвідомити складні трансформаційні перетворення в системі освіти на сучасному етапі.

Виходячи із аналізу результатів досліджень В.Лутая в галузі філософії освіти, ми можемо ствердно відзначити той факт, що закономірності синергетики дозволяють виявити певну обмеженість педагогічних теорій, що ґрунтувалися на цілісності й постійності методів педагогічної діяльності, при цьому характерною була тенденція недооцінки значення їх змін та варіативності. Рациональність підходу до вирішення будь-яких конкретних проблем педагогіки забезпечуватиметься за умов, якщо освіта як складна система буде розвиватися та вдосконалюватися на основі аналізу певних результатів прогресивних досягнень відповідно до мети (цілі) педагогічної дії. Якщо результат не відповідає меті, то певна педагогічна дія із утворюючої сили перетворюється у руйнівну, зазначає дослідник. За таких умов педагогічний процес потребує корекції відповідно до цілепокладання та цілереалізації. Ураховуючи вищезазначене, ідеї синергетичної методології відіграють важливу роль у розвитку системи освіти, а саме вчення про педагогічні цілі та систему дидактичних методів (засобів), завдяки яким вона реалізується. Синергетичний підхід, за твердженням Чалого О., забезпечує більш ґрунтовну за суттю та повну за глибиною реалізацію основних дидактичних умов для організації навчально-виховного процесу на основі принципів науковості, систематичності, єдності конкретного та абстрактного, зв'язку теорії з практикою тощо.

Результати досліджень В.Пазенка, Х.Зендкюлера переконують нас у тому, що використання синергетичного філософського напряму проектує необхідність застосування принципу плюралізму (визнання багатоманітності буття та більш ніж однієї сутності), що тісно пов'язані з принципами справедливості, толерантності.

Погоджуючись з наведеним твердженням, необхідно відзначити, що саме толерантне ставлення до різних точок зору, перегляд категоріальних оцінок незвичного і звичайного має стати базисною оцінкою та запорукою вирішення основних суперечностей у педагогіці.

Сфера освіти є однією із складових загальнолюдських цінностей, тому забезпечення високої якості освіти на її різних ланках є однією з першочергових проблем, що потребує вирішення. Крім цього, через сферу освіти проходить кожна людина на різних етапах життєдіяльності, починаючи з дошкільного віку, і тому саме цим обумовлюється виключно важлива роль педагога в суспільному житті. Цілком очевидно, що освіта нині має стати однією з найбільш широких сфер людської діяльності, крім цього, освіта, особливо вища, розглядається як головний, провідний фактор соціального та економічного прогресу, адже найважливішою цінністю та основним капіталом сучасного суспільства є людина-професіонал, яка здатна до творчого пошуку, вміє орієнтуватися в інформаційних потоках, може повноцінно жити і працювати в умовах динамічних змін.

Аналіз наукових досліджень в галузі філософії та педагогіки переконливо свідчить, які для сучасного етапу є характерним процес перетворень, динамічних змін і трансформацій, що лежать в основі перехідного періоду. Властивості цього періоду відображаються і в системі освіти, яка

становить важливу частину суспільного життя, виконує життєво важливу суспільну функцію і є фундаментальним резервом наближення гідного майбутнього (В.Андрущенко, В.Кремінь, С.Гончаренко, Ю.Мальований, О.Сидоренко тощо).

Виходячи із результатів аналізу суспільних перетворень та динаміки змін сучасних реалій, ми переконуємося у доцільності реформаційних зрушень у системі освіти. На зламі тисячоліть освіта потребує інтенсивної глибинної модернізації, що ініціюється внутрішньою логікою розвитку самої системи освіти, на основі наукового переходу до пізнання людиновимірних нелінійних, відкритих, дисипативних систем відповідно до стрімкого розвитку техногенної цивілізації.

У сучасному філософському вимірі статусу загальнонаукової та трансдисциплінарної концепції набула концепція „складності, що еволюціонує”. У зв’язку з цим методологічною основою реформування освіти, визначення закономірностей перебудови педагогічної системи виступає теорія синергетики, що визначає характерні особливості розвитку системи освіти, якій притаманні функціональна нестабільність, самоорганізація, взаємопроникнення та нелінійність процесів розвитку (В.Горбатенко, В.Кремінь, С.Кримський, В.Лутай, О.Чалий). Це обумовлює значну варіативність розвитку системи освіти, ефективність якої буде ґрунтуватися на аналізі результатів цілепокладання, цілереалізації та ціледосягнення.

Зміна концептуальних підходів до процесу пізнання, усвідомлення природності, об’єктивності дезорганізаційних процесів у суспільному житті і в системі освіти зумовлюють необхідність зміни освітньої парадигми на сучасному перехідному етапі. Зміна парадигми освіти залежить від стратегічних завдань, суспільно-економічних та духовно-ціннісних перетворень, урахування пріоритетів суспільно-економічного, культурологічного та духовного відродження і полягає у визнанні освіти як провідного фактору розвитку особистості. Базисною основою успішної реалізації освітніх нововведень має стати якісна підготовка педагогічних кадрів. Ураховуючи динамічність змін на сучасному етапі, збільшення інформаційного поля, оцінка професіоналізму сучасного фахівця базуватиметься не лише на рівні оволодіння ним професійними знаннями та практичними навичками, але й їх ефективному, творчому використанні у процесі вирішення конкретних завдань, забезпечення продуктивної праці не лише сьогодні, але й у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. 2001. №1. – с. 11-17.
2. Гончаренко С., Гуманізація і гуманітаризації освіти / Гончаренко С., Мальований Ю. // Шлях освіти. – 2001. – №2. – с. 2-7.
3. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Монографія. – К., 2003. – 239с.
4. Лук’янець В.С. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури: монографія / Лук’янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. – К.: ЗАТ ВПОЛ. – 2000. – 302с.
5. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К.: Магістр–S, 1996. – 256с.
6. Лутай В.С. Реформування вищої освіти на основі становлення філософсько–методологічної парадигми посткласичної науки. Рух на випередження // Вища освіта України. – №2. – 2001. – с.33-43.
7. Фуллан М. Сили змін (продовження). – Львів: Літопис, 2001. – 162с.
8. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія. За ред. Кременя В.Г. – К.: Наукова думка, 2003. – 853с.
9. Некрасова Н.В. Проблемы культурологии образования // Профессиональное образование. – 2003. – № 10. – с.30.
10. Пазенок В.С. Філософія і право. // Проблеми філософії права. – Том I. – Київ–Чернівці: Рута, 2003. – с. 52-55.
11. Педагогика: Педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студентов высших и средних учебных заведений за общей ред.. Смирнова С.А. – М.: АCADEMA, 2003. – 510с.
12. Поппер К. Ницета историзма // Вопросы философии. – 1992. – № 9. – с. 28-56.
13. Попович М.В. Рациональність і виміри людського буття. – К., 1997. – 126 с.
14. Пригожин И. Природа, наука и новая реальность // Философия и жизнь. – 1991. – № 7. – с.33-37.
15. Сидоренко О. Проблеми гуманізації та гуманітаризації в освітній реформі в Україні // Вища освіта України. – 2001. – №2. – с. 63-67.
16. Стенгерс И. Порядок из хаоса (новый диалог человека с природой) / Стенгерс И., Пригожин

© Семченко А. А.

И.. – М.: Наука. 1986. – 386 с.

17. Цветков В.В. Демократія – управління – бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства: монографія / Цветков В.В., Горбатенко В.П.. – К.: Знання. 2001. – 248с.

Семченко А. А., кандидат политических наук, соискатель кафедры политологии Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова

УДК 351.858

ІМІДЖ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті аналізується понятійний апарат дослідження іміджу держави. Розглядається сутність поняття "імідж держави" з погляду політичної науки. Зіставлення наявних визначень поняття "імідж держави", дозволили зробити висновок, що, з одного боку, вони різноманітні, з іншого боку - мають ряд загальних рис.

Ключові слова: імідж держави, образ держави, понятійний апарат, сутність поняття.

ИМИДЖ ГОСУДАРСТВА: СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В статье анализируется понятийный аппарат исследования имиджа государства. Рассматривается сущность понятия «имидж государства» с точки зрения политической науки. Сопоставление имеющихся определений понятия «имидж государства», позволили сделать вывод, что, с одной стороны, они разнообразны, с другой – имеют ряд общих черт.

Ключевые слова: имидж государства, образ государства, понятийный аппарат, сущность понятия.

IMAGE OF THE STATE: THE MEANING OF TERMS IN POLITICAL SCIENCE

This article analyzes the conceptual image of the state apparatus of investigation. The essence of the concept of "image of the state" from the point of view of political science. A comparison of the available definitions of "the image of the state," led to the conclusion that, on the one hand, they are diverse, with another - have a number of common features.

Keywords: image of the state, the image of the state, the conceptual apparatus, the essence of the concept.

Вьяснение сущности понятия «имидж государства» имеет не только теоретический, но и практический интерес, ведь на основе имиджа складывается репутация государства, оценка его внутренней и внешней политики.

Цель статьи: развить понятийный аппарат исследования имиджа государства. Задачи статьи: проанализировать сущность понятия «имидж государства» с точки зрения политической науки; провести системный анализ понятия «имидж государства».

Термин «имидж» генетически связан с латинским «*imago*» (к которому восходят английский и французский «*image*», испанский «*imagen*», итальянский «*immagine*»), имеющим значение «образ, изображение, отражение, имитация». В переводе с английского имидж (*image*) - это целенаправленно сформированный образ (какого-либо лица, явления, предмета), выделяющий определенные ценностные характеристики, призванный оказать эмоционально-психологическое воздействие на кого-либо в целях популяризации, рекламы и т.п. [1, с. 229].

В современном значении слово «имидж» впервые использовал З. Фрейд. В 1930-гг. он издавал журнал «Имидж». По Фрейду, имидж – это не реальный образ человека или предмета («Яго»), а его идеальный образ («Супер-Эго»). Это несоответствие между реальным и идеальным образом легко может выступать объектом целенаправленного воздействия на сознание. С 1940 г. этот термин стал использоваться американскими специалистами по связям с общественностью для того,

чтобы указать на целенаправленное формирование образов.

Современное понятие имиджа включает в себя не только зрительные, визуальные характеристики объекта. В современном информационном обществе, где «гиперреальность», продуцируемая средствами массовой коммуникации, во многом подменяет реальность подлинную, где скорость информационных потоков и объем информации настолько возрастают, что человек не имеет возможности эффективно ее перерабатывать, где постоянно обостряется конкурентная борьба на вех «рынках», включая политический и «рынок символов», т.е. культурной продукции – в этом обществе человек вынужденно ориентируется на некие обобщенные представления о реальности, позитивно или негативно окрашенные. Имидж – часть таких «обобщенных представлений» [2, с.34]. В современном значении слово «имидж» впервые использовал З. Фрейд. В 1930-гг. он издавал журнал «Имидж». По Фрейду, имидж – это не реальный образ человека или предмета («Яго»), а его идеальный образ («Супер-Эго»). Это несоответствие между реальным и идеальным образом легко может выступать объектом целенаправленного воздействия на сознание. С 1940 г. этот термин стал использоваться американскими специалистами по связям с общественностью для того, чтобы указать на целенаправленное формирование образов.

Политический имидж современного государства, пишет А. Пеконида – это воображаемый, целенаправленно сконструированный профессионалами у граждан страны и зарубежья многоуровневый образ государства, созданный на основе некоторой реальности, политических целей и задач. Основным каналом формирования, трансформации и тиражирования воспринимаемого имиджа как одного из уровней политического имиджа современного государства являются средства массовой информации, устанавливающие повестку дня, концентрирующие внимание аудитории на определенных событиях, выступающие интерпретатором социо-культурной и политико-экономической жизни [3, с. 12].

По мнению украинской исследовательницы О. Швеца, «Політичний імідж України – це частина історичного, політичного і культурного світового простору, феномен оцінки якого відбувається в політичних структурах та інститутах. Виступає чинником усвідомлення світовою спільнотою взаємодій між державами, виявляє масштабність і складність конструювання сучасної політичної системи в добу трансформації нових іміджів держави [4, с. 19].

Как считает украинский исследователь О. Дубас, структура политического имиджу Украины мстит у собі такі компоненти: внутрішньополітичний і зовнішньополітичний іміджі держави, імідж глави держави, іміджі ключових сфер життєдіяльності країни: політичної економічної, соціальної, культурної еліти [5, с. 168].

По мнению Э. Галумова, имидж государства – это национальная ценность международного значения, существующая в определенном пространстве и времени. Имидж страны представляет собой «комплекс объективно взаимосвязанных между собой характеристик государственной системы (экономических, географических, национальных, культурных, демографических и т.д.), сформировавшихся в процессе эволюционного развития государственности как сложной многофакторной подсистемы мирового устройства, эффективность взаимодействия звеньев которой определяет тенденции социально-экономических, общественно-политических, национально-конфессиональных и иных процессов в стране. Это - база, определяющая, какую репутацию приобретает страна в сознании мировой общественности в результате тех или иных действий ее субъектов, взаимодействующих с внешним миром» [6, с. 67].

С точки зрения Д. Гавры, имидж государства – это «совокупность относительно устойчивых знаково опосредованных, символически выраженных, когнитивно обоснованных и эмоционально окрашенных представлений о государстве (стране), его/ее своеобразии и специфике, сложившихся в сознании целевых групп общественности» [7, с. 43].

С точки зрения Г. Патарая, «Имидж – это специально создаваемый, преднамеренно формулируемый социально-психологический образ, способствующий становлению определенного мнения, представления в отношении кого-либо или чего-либо для достижения определенной цели. Имидж государства складывается под воздействием таких факторов как историческое прошлое, географическое положение страны, действия органов государственной власти как во внутренней, так и во внешней политике государства» [8, с. 13].

Как пишет А. Козлова, имидж государства складывается из множества различных аспектов, многие из которых не поддаются какой-либо корректировке. Например, исторические факты о деятельности страны. Можно пытаться подать их с разных точек зрения, но сам факт тех или иных событий уже нельзя изменить. Кроме того, необходимо учитывать и то, что разные страны могут

трактовать исторические факты в зависимости от собственной выгоды, что так же невозможно каким-либо образом контролировать [9, с.18].

И. Гринев считает, что имидж страны не тождествен имиджу государства. «В контексте бинарной оппозиции двух философских парадигм – целерационального и коммуникативного действий – имидж государства, являясь компонентом его «мягкой силы», предстает как инструмент геополитической конкуренции, а имидж страны – как совокупность культурно-ценностного потенциала страны и ее народа. Будучи реализованным, последний создает новое коммуникативное пространство, главной ценностью которого является направленность на взаимодействие» [10, с. 5].

По определению Всемирной организации туризма, имидж страны — это «совокупность эмоциональных и рациональных представлений, вытекающих из сопоставления всех признаков страны, собственного опыта и слухов, влияющих на создание определенного образа» [11].

В диссертации Г. Шевченко понятие "имидж государства" толкуется как совокупность эмоциональных и рациональных представлений, которые вытекают из сравнения всех признаков страны, собственного опыта сообществ и неформальных коммуникаций, которые имеют влияние на создание определенного образа. В отличие от государственного бренда особенностями имиджа государства считаются такие характерные его свойства и признаки, как специфичность образа, ограниченность набора символов, динамичность, адаптированность к текущей ситуации, искусственность, виртуальность и идеализация образа, ментальность образа [12, с. 9].

И. Лябухов, рассматривая имидж государства с точки зрения теории коммуникации, выделил следующую систему структурных элементов: адресант – воспринимаемый объект. В случае с имиджем объектом часто может выступать человек либо группа людей; адресат – воспринимающий субъект (может быть как единичным – конкретный человек, так и множественным – группа людей, общество в целом, государство и пр.); сообщение – та информация об объекте, которая передается адресантом, и воспринимается субъектом (адресатом). Иными словами, имидж, который планируется создать; код – средства и инструменты, с помощью которых формируется имидж; канал связи – способы донесения сообщения (имиджа) до субъекта (адресата), коммуникативная ситуация, в которой происходит восприятие субъектом объекта и, таким образом, получение информации о нем; результат – информация, которую в итоге коммуникации усвоил адресант (субъект), тот образ (имидж), который сформировался в его сознании [13, с. 15].

Л. Бурганова и С. Батайкина исследуют имидж государственной службы, который, по их мнению, представляет собой «динамичный, активно-пассивный символический конструкт, являющийся отражением образа института государственной службы» Важность изучения имиджа института государственной службы исследователи обосновывают тем, что для населения государственная служба является институтом власти и властных отношений. Поэтому отрицательный имидж государственной службы вызывает недоверие граждан к власти, является причиной социальной дезорганизации, фрустрации и апатии [14, с. 42].

Некоторые исследователи разделяют понятия «образ» и «имидж». По их мнению, использование понятия «образ» подчеркивает спонтанный характер формирования представления об объекте. Имидж предполагает коррекцию образа посредством ряда стандартных процедур и, в первую очередь, выборочного, селевого информирования. Имидж формируется на основе уже имеющегося образа, но не тождественен ему [15, с. 131]. «Образ включает представления о стране, которые существуют в сознании групп населения, соприкасающихся с ее культурным полем, и складывается в претендующую на целостность картину – своего рода «портрет». Имидж – понятие более узкое и определяет ту составляющую национального образа, которая формируется под воздействием направленных на ее конструирование ресурсов и технологий, в первую очередь находящихся в непосредственном распоряжении заинтересованного государства» [16, с.82].

Другие исследователи исходят из того, что данное разделение представляется искусственным, т.к. весьма сложно отделить одно от другого: имидж (или образ) существует как некая целостность, и почти невозможно вычленив в сознании общественности, какие элементы под воздействием каких факторов складывались. Кроме того, это часто бессмысленно, т.к. чаще всего для разработки стратегии корректировки и управления имиджем интерес представляет весь спектр текущих представлений о государстве. Наконец, образ – это перевод на русский язык иностранного image, и в западной науке подобного разделения нет [17]. На наш взгляд, в этой точке зрения есть определенная логика, которая хорошо отражена в тезисе авторов учебника «Политические коммуникации»: «государство является слишком сложным феноменом для построения имиджа с чистого листа, и его имидж основывается на традициях восприятия данной страны, опирается на опыт многих поколений»

[18, с. 129].

Иногда в качестве синонимов понятию «имидж» в научной литературе используются понятия «репутация» и «репутационный капитал» (Г. Даулинг, Р.Дж.Олсон, С.В.Горин, И. Олейник и др.) Репутация государства – знания о нем, которые носители этого знания считают достоверными. Репутационное поле населено мифами не меньше, чем все другие, так как люди очень часто формируют свои представления о реальности на основании стереотипов. Репутация – как и национальные стереотипы и бренды – формируется в течение очень продолжительного времени. Не так давно появилась даже новая специальная дисциплина – «репутационный менеджмент». Суть которого заключается в постепенном внедрении в нужной сети позитивных образов.

Однако не все исследователи согласны с использованием данных понятий как синонимов. Как считает В. Касьянов, престиж и репутация являются элементами имиджа [2, с. 239]. По мнению И. Безотосного, репутационный капитал государства – это комплексное и системное явление, состоящее из многих взаимосвязанных элементов (символики, имиджа, бренда, авторитета и т.п.) [19, с. 20]. Таким образом, этот автор также считает, что имидж – это элемент репутационного капитала государства. А значит, понятие «репутационный капитал государства» шире понятия «имидж государства».

Исследователи выделяют следующие типы имиджа.

Объективный (воспринимаемый) имидж, существующий в сознании аудитории.

Субъективный имидж (самоимидж), существующий в сознании самого его носителя (индивидуального или корпоративного, группового).

Моделируемый (требуемый) имидж – желаемый имидж, который пытаются сконструировать специалисты [2, с.242].

Итак, рассмотрев имеющиеся определения понятия «имидж государства», можно сделать вывод, что, с одной стороны, они разнообразны, с другой – имеют ряд общих черт:

- имидж государства – это, с одной стороны, целенаправленно сконструированный образ государства, который включает в себя комплекс объективно взаимосвязанных между собой характеристик государственной системы, с другой – сформированный на основе мифотворчества и стереотипах общественного сознания с помощью информационно-коммуникативных технологий;

- формирование имиджа государства происходит под воздействием таких факторов как историческое прошлое (особенно такие события, как войны, революции, конфликты между государствами и внутри них), географическое положение страны, действия органов государственной власти, как во внутренней, так и во внешней политике государства;

- основным каналом формирования, трансформации и тиражирования воспринимаемого имиджа государства являются средства массовой информации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20 000 слов. – СПб.: «Дуэт», 1994. – 752 с.
2. Касьянов В.В. Социология массовой коммуникации / В.В. Касьянов. – Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 427 с.
3. Пекониди А.В. Конструирование политического имиджа современными печатными средствами массовой информации : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 - Политические институты, процессы и технологии (политические науки) / А.В. Пекониди. – Пятигорск, 2012. – 30 с.
4. Швець О.В. Формування політичного іміджу України у міжнародному інформаційному просторі : автореф. дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.03. – політична культура та ідеологія / О.В. Швець. – Київ, 2006. – 19 с.
5. Дубас О.П. Інформаційно-комунікаційний простір : Культурно-політичні детермінанти : Монографія / О.П. Дубас. – К.: Генеза, 2011. – 256 с.
6. Галумов Э.А. Международный имидж России: стратегия формирования. М.: Известия, 2003. – 450 с.
7. Гавра Д. П. Структурная модель имиджа государства / региона // Петербургская школа PR и рекламы: от теории к практике. Выпуск 4: Сб. статей : отв. ред. А. Д. Кривоносов. - СПб.: Роза мира, 2006. - С.92-111.
8. Патарая Г.Г. Конструирование имиджа России как элемент политического процесса в современной Грузии : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 - политические институты, процессы и технологии / Г.Г. Патарая. – Пермь, 2011. – 27 с.

© *Симоненко С.П.*

9. Козлова А.С. Имидж государства как неотъемлемая часть международных отношений / А.С. Козлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: isras.ru/abstract_bank_congress4/442.pdf
10. Гринев И.В. Роль национальной Российской культуры в формировании международного имиджа страны : автореф. дис... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 – Теория и история культуры / И.В. Гринев. – М., 2009. – 24 с.
11. Лазоренко К. Теряем стоимость страны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukrtudprom.ua/digest/Teryaem_stoimost_strani.html
12. Шевченко Г.В. Політико-інформаційний вимір державного брендингу України : автореф. дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.03 - політична культура та ідеологія / Г.В. Шевченко. – К., 2009. – 21 с.
13. Лябухов И. В. Государственная политика по формированию имиджа Российской Федерации на международной арене : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 – Политические институты, процессы и технологии / И.В. Лябухов. – Пермь, 2011. – 23 с.
14. Бурганова Л. Конструирование имиджа государственной службы средствами массовой информации / Лариса Бурганова, Светлана Багайкина // Власть. – 2008. - № 3. – С.42-45.
15. Казанцев А.А. Россия и постсоветское пространство: перспективы использования «мягкой силы» / А.А. Казанцев, В.Н. Меркушев // Полис. – 2008. - № 2. – С.122-136.
16. 16. Формирование образа России в современном мире: социокультурные механизмы // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – С. 81-91.
17. Михайленко Т.А. Имидж государства в мировом политическом пространстве: структурные модели формирования / Т.А. Михайленко, Т.П. Лебедева // Вестник МГУ.- Серия "Управление" . – 2011.- № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tm-communications.ru/article/12/imidzh-gosudarstva-v-mirovom-politicheskom-prostranstve-strukturnye-modeli-formirovaniya>
18. Политические коммуникации / ред. А. И. Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 332 с.
19. Безотосный И.А. Позитивный имидж России: конструирование и репрезентация символической социальной реальности : автореф. дис... к. ф. н. : спец. 09.00.11 – социальная философия / И.А. Безотосный. – Краснодар, 2011. – 23 с.

Симоненко С.П. – кандидат философских наук, доцент кафедры философии, истории и политологии Одесского национального экономического университета.

УДК 113.4+37+301.2

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В статті обґрунтовується доцільність застосування соціокультурної типології сорому та провини в якості базисного підходу до культурно-історичної типологізації суспільства.

Ключові слова: мотиваційно-поведінковий підхід, соціокультурна типологія, конкретно-історичні форми культури сорому, конкретно-історичні форми культури совісті, універсальний характер моралі.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРИОДИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

В статье доказывается целесообразность применения социокультурной типологии стыда и вины в качестве базисного подхода к культурно-исторической типологизации общества.

Ключевые слова: мотивационно-поведенческий подход, социокультурная типология, конкретно-исторические формы культуры стыда, конкретно-исторические формы культуры совести, универсальный характер морали.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF CULTURAL PERIODIZATION OF SOCIETY

In the article it is proved the feasibility of sociocultural typology of shame and guilt as the basic approach to the cultural and historical periodization of society.

Key words: *motivational-behavioral approach, socio-cultural typology, historical forms of the culture of shame, concrete-historical forms of culture of conscience, universal nature of morality.*

Современная культурология к основным своим задачам относит осмысление качественного своеобразия развития общества, обнаружение его движущих сил, критерии периодизации социокультурного процесса..

В настоящее время среди исследователей нет единства взглядов в том, благодаря каким движущим силам осуществляется исторический процесс, эволюционирует человеческая культура. Многообразие мнений можно объяснить тем, что история протекает в различное социальное время, на фоне различных географических сред, в различных культурах и цивилизациях с различными уровнями развития техники и производительных сил. Отсюда – в разных обществах в разное время доминирующими являются разные иерархии ценностей, различные религии, традиции, идеологии и т.д.

Разнообразие подходов к изучению общества в любом случае не должно восприниматься как необходимость поиска для «единственно верного», «самого научного» и т.д. Ведь общество представляет собой настолько сложную систему связей внешних и внутренних, материальных и духовных, что все существующие подходы безусловно имеют право на существование, поскольку позволяют подойти к изучению того или иного социального феномена с разных сторон, а следовательно понять его глубже, воспроизвести его в теоретических конструкциях более полно и комплексно.

В разные времена в разных культурах люди воспринимают и понимают мир настолько своеобразно, что попытки вложить все разнообразие проявлений человеческого бытия в «прокрустово ложе» какой-то универсальной, единственной для всех культур теории развития не только не будет способствовать его пониманию, но и, наоборот, - приведет к догматизации научного знания, а при условии мощной институциональной поддержки – к серьезным и непредвиденным по своим масштабам социальным катаклизмам.

Сегодня преобладающее большинство отечественных философов пришли к согласию в том, что анализа одних только объективных критериев, для того, чтобы понять сущность исторического процесса, абсолютно недостаточно. Долгие годы засилья в нашей стране марксистской методологии со всей очевидностью доказали это. К его изучению необходимо подходить не только с точки зрения объективных, но и с соответствующими этим эпохам субъективными критериями, носителями которых были прошлые поколения, изучать их как-бы изнутри, имманентно, осознать, не навязывая прошлому наших современных оценок, внутренние причины культурных явлений, ценности и идеалы, не только материальные, но и лежащие в основе человеческого мирозерцания духовные потребности. Ведь именно в действии этих личностно-субъективных факторов и заключается значение культуры в формировании и саморазвитии человека как сознательно действующего существа. Они, в свою очередь, напрямую связанные с нормами и образцами человеческого поведения, которые возникают в результате деятельности по усвоению мира и одновременно выступают в качестве элементов сложного механизма регулирования всех форм жизнедеятельности общества.

Пожалуй, наиболее радикальная критика основных принципов и положений философии Модерна, и, в частности, объективистского подхода к пониманию сущности социокультурного процесса (Новое время), принадлежит философии постмодернизма (Ф. Лиотар, Ж. Дерида, Ф. Джеймисон, Ж. Бодрийар). В нем впервые появляется новое представление о культуре как о бесконечной игре субъективных смыслов, интерпретаций и значений. Культура понимается как единый текст (интертекст), который является пространством действительности смысла, а источником его конституирования стают разного рода текстуальные разрывы, пропуски, следы и т.д. Однако, вследствие этого целесообразность поиска вариантов типология как средства конституирования смысловой структуры действительности была поставлена под сомнение, поскольку сама эта действительность неразрывно связана с субъектом. К позитивным же моментам критики, которую осуществляли представители философии постмодернизма следует отнести попытки поиска новых концепций модерности, в которых возрождается понятие субъекта, что обуславливают в свою очередь

обращение к типологии на новых основаниях. А. Турен, например, считая неизбежным в науках об обществе отказ от понятий общества, эволюции, выдвигает в них на первое место существенно модифицированные понятия историчности, социального движения, субъекта.

Среди многих функций, которые выполняет культура, одной из важнейших является регулятивная функция, которая в той или иной мере определяет поведение человека. Особенности культуры в первую очередь проявляются в глубинной структуре стереотипа поведения. Другими словами, это такое поведение, которое выражая "типичные программы" данной культуры, регулирует поведение в стандартных для определенного сообщества ситуациях. Как отмечал известный советский культуролог Ю.М. Лотман, «для общества существуют вовсе не все поступки индивида, а лишь те, которым в данной системе культуры приписывается некое общественное значение» [4, с. 297]. А поэтому при рассмотрении сущности культуры вообще и каждой конкретной исторической эпохи, в частности, в центре внимания должен быть вопрос определения места человека в системе общественных связей, осознания внутренних мотивов и побуждений, которые приводили его к социальным и идейным коллизиям.

Начиная с 1930-х годов, в США появляются первые серьезные исследования влияния социокультурных феноменов на личность, которые оформились в самостоятельную научную школу под названием «Культура и личность». Предметом исследований американского этнопсихолога М. Мид (одной из основательниц школы) и ее коллег антропологов Р. Линтон и К. Дьюба, психоаналитика А. Кардинера и др. стали обычаи, верования и обряды представителей бесписьменных культур с целью выявления особенностей их социализации а также их индивидуально-личностных характеристик. Придя к выводу о определяющей роли культуры, исследователи выдвинули тезис о существовании в рамках определенных культур доминирующего типа личности – базовой личности. Как считает А. Кардинер, базовая личность – это «... техника размышлений, система безопасности (то есть стиль жизни, посредством которого человек получает защиту, уважение, поддержку, одобрение), чувства, мотивирующие согласованность (то есть чувство стыда или вины) и отношение к сверхъестественному» [2, с. 321]. Со временем понятие базовой личности было дополнено понятием модальной личности, которая понимается как наиболее часто встречающийся в культуре тип личности, обнаруженный эмпирическим путем. Базовая структура личности, по мнению представителей школы «Культура и личность», во многом определяется теми требованиями, которые выдвигаются социумом к индивиду и, что немаловажно, способом и формой передачи социально значимых норм и правил поведения в процессе его воспитания. Так, по мнению А. Кардинера, покладистый и миролюбивый характер представителей племени зунни обусловлен закрепленным в структуре туземного общества сильнейшим чувством стыда. Последнее является результатом жесткого воспитания: ребенок целиком зависит от родителей, подвергается наказанию за малейшие проступки и т.д. По мере взросления человека страх перед наказанием переходит в страх быть осмеянным окружением, что обязательно сопровождается чувством стыда и вины за недостойное поведение.

Учитывая то обстоятельство, что характер социальной организации предполагает наличие определенного базового типа личности с характерной для нее системой ценностей, специфическими смысловыми установками и отношением к миру (природа и общество), мы предлагаем ключом к пониманию социокультурных характеристик человека конкретной эпохи, а следовательно и к ее культуре в целом рассматривать культурологические категории страха, стыда и вины, которые в целом совпадают с тремя раскрывающими процесс становления человека в системе культуры и принятыми в философии и психологии уровнями морального сознания индивида : доморальным уровнем и уровнями конвенциональной и автономной морали [3, с. 296-297].

Если на уровне конвенциональной морали создаются лишь предпосылки собственно морального сознания (автономной морали), поскольку внешне заданные обществом нормы и требования на этом уровне еще не предусматривают внутреннего согласия с ними индивида, то для автономной морали такая внутренняя согласованность является обязательной. Кроме того, культурологические категории страха, стыда и вины в целом отвечают главным типам социальной регуляции естественно-инстинктивному, общинно-групповому и личностному. Поскольку страх имеет естественно-биологическую основу, то он не может в качестве формы социального контроля претендовать на статус доминирующей, оставляя такую возможность соответственно стыду или совести.

Стыд как сугубо социальное явление представляет собой ориентацию, главным образом, на значимое для индивида окружение, на общественное мнение. Преодолевая естественно-

биологические основания страха, стыд, тем не менее, феноменологически окончательно связь с ним не утрачивает, обнаруживая его теперь уже в снятой форме. В условиях социума, особенно на самых ранних этапах его существования, этот страх имеет совсем другую, не биологическую основу, а исключительно социальную. В его основе лежит не инстинкт самосохранения, ощущение опасности не за свою собственную жизнь, а за жизнь значимых для индивида других, его непосредственного окружения, без которого он не мыслит своего существования. Это страх перед последствиями, которые грозят всему коллективу, вследствие нарушения определенных норм и правил поведения в социуме. Кроме этого, в основе некоторых проявлений стыда лежит страх общественного позора, который иногда может быть сильнее страха смерти или физического наказания.

Главным критерием, отличающим стыд и вину, является уровень интериоризации социальных норм. Стыд - механизм общинно-родовой или внешний. В то время как вина, предполагающая более высокий уровень интериоризации норм, означает появление индивидуально-личностного, внутреннего контрольного механизма - совести. Последняя, в свою очередь, предполагает наличие каких-то универсально-значимых, надиндивидуальных и надгрупповых ценностей" [3, с. 297].

Феномены стыда и совести являются одной из наиболее сложных проблем философии и вместе с тем мало изученными. В истории философской мысли данная проблема раскрывается большей частью через понимание категории вины, которой значительное внимание уделяется, начиная от античности до нового времени (Гераклит, Аристотель, Эмпедокл, Сенека, А. Блаженный, П. Абеляр, Б. Спиноза, И. Кант, Г. Гегель, Ф. Ницше). В XX ст. данная универсалия занимает особое место в философии экзистенциализма (М. Хайдеггер, С. Кьеркегор, К. Ясперс, Ж.П. Сартр), психоанализе (З. Фрейд, К. Юнг, Э. Фромм). Дана также ее социально-психологическая интерпретация (А. Швейцер, К. Лоренц, П. Сорокин).

Следует, однако, отметить, что различные школы и направления затрагивали в своих исследованиях проблему стыда и вины лишь в тех аспектах, в которых она могла быть скоррелированной с важнейшими направлениями своих исследований. Такой ситуативный подход к данным категориям порождает их достаточно расширительную трактовку, нечеткое их разделение, что, в свою очередь, существенно затрудняет рассмотрение их взаимосвязи с другими формами социального контроля. При этом внимание акцентируется преимущественно на этической или психологической природе данных явлений при явной недооценке их социально-культурной составляющей. До сих пор в научных исследованиях отсутствуют общепринятые определения данных универсалий, а разнообразие их описаний и классификаций указывают на односторонний взгляд на проблему. Именно их общезначимость, то обстоятельство, что каждый человек сталкивается с их проявлениями практически постоянно в течение своей жизни обуславливает несколько упрощенный подход к пониманию их природы, отсутствие определенности самого предмета исследования.

Интерес исследователей культуры к анализу стыда и вины в качестве регуляторов социального поведения особенно вырос с появлением знаменитой книги Р. Бенедикт "Хризантема и меч: модели японской культуры"(1946), где она рассматривала эти регуляторы человеческого поведения в качестве стержневого измерения культур. Р. Бенедикт является одним из основателей этнопсихологического направления в рамках американской школы культурной антропологии, который опирается на собственный понятийный аппарат, методологию и методику исследования. Суть предложенной Р. Бенедикт типологии заключается в том, что необходимо различать культуры, которые делают ударение на стыде, и культуры, которые делают ударение на вине. Японскую культуру Р. Бенедикт рассматривала в качестве типичной культуры стыда, в противовес культуре вины Запада. Если в основе европейской культуры, по мнению Р. Бенедикт, лежит понятие долга - перед Богом, перед государством, родиной, самим собой, наконец, которым сознаются в совершенных поступках, то основным мотивом японцев является забота о собственной репутации, производимом на значимое окружение впечатлении. В отличии от европейца, которого тяготит вина, японцу ни раскаяние, ни исповедь облегчение не принесут. Его поведение исключительно проявляется в обостренном восприятии оценок окружающих, устойчивом стремлении избегать ситуаций, которые бы влекли за собой общественное порицание и осуждение.

Со временем, однако, результаты кросс-культурных исследований дали основания значительной части исследователей усомниться в четкости и действенность критериев, на основании которой возможное разделение культур на культуры стыда и вины. Отказавшись от использования этой типологии, они пришли к согласию в том, что не существует дискретных культур стыда и вины в чистом виде, на том основании, что указанные формы социального контроля присутствуют в каждой

из культур. Настаивая на том, однако, что феноменология и структура стыда и вины является одинаковой во всех культурах, они, тем не менее признают в зависимости от других особенностей культур разную интенсивность их влияния на социальное поведение индивидов как и разную частоту проявлений у них чувств стыда и вины. Если же поставить их в прямую зависимость от специфики структуры общественных отношений, то можно говорить об очевидных качественных отличиях в том, какое значение им предоставляется в разных культурах и насколько высоко они оцениваются.

Более того, ряд авторов выделяет культурно-специфические формы стыда и вины [6, с. 192]. Идет речь, в частности, о так называемом "разделяемом стыде" (стыд за «своих»), который распространен в Японии и редко встречается в западной культуре. Исключением, разве что, могут быть некоторые северные народы. Например, в финском языке осталось слово «myötähäpeä», которое означает чувство стыда за совершенный кем то поступок. Наличие этой лексемы указывает на высокие этические нормы финнов.

Вместе с тем, абсолютное большинство тех исследований, которые так или иначе касались проблемы социокультурной типологии стыда и вины, сводились к анализу и изучению культур, существующих на сегодняшний день, являются полностью сформированными и определенными в своих базовых характеристиках. Другими словами, такие культуры являются такими себе монолитными, неподвластными времени образованиями, претендующие на статус культурных парадигм, которые "работают" не столько на сближение друг с другом в противоречивом современном мире, сколько на их разграничение.

Более перспективным, по нашему мнению, может быть применение культурной типологии стыда и вины не в синхронном (горизонтально-пространственном измерении), сравнивая одну культуру с другой, а в диахронном (вертикально-временном), исследуя какую-то определенную культуру в ее историческом развитии. Рассмотрение взаимодействия данных форм социального контроля через призму социокультурного процесса в исторических рамках, исследуя эволюцию семантики данных категорий позволит создать более надежную методологическую основу для формирования концептуального подхода к осмыслению их роли в процессах социокультурной регуляции.

Каждая культура представляет собой сверхиндивидуальный организм, который переживает своих творцов - представителей разных исторических эпох, - в сотнях и даже тысячах их поколений, вбирая в себя от каждого из них какую-то частицу того, из чего в конечном счете и складывается культура в ее уникальности и неповторимости. Ведь содержание культуры главным образом обуславливается характером деятельности людей, ценностями, какие они исповедуют, в соответствии с которыми формируется система поведения на разных этапах развития человечества. Это значит, что культура в целом может быть проанализирована и описана понятиями этологии - науки о поведении животных и людей. В свою очередь, применение мотивационно-поведенческого подхода к изучению истории культуры дает возможность через понимание специфики межличностных отношений, через воссоздание системы "человек-общество" раскрыть и суть культуры в целом и каждого ее периода, - в отдельности.

Известно, что исторический процесс протекает неравномерно, хотя и имеет определенную ритмику. Если авторы линейных схемы социокультурного развития акцентируют внимание на уникальности и неповторимости каждого этапа в истории человечества, ее необратимости, то, скажем, в волновой концепции развития культуры П. Сорокина идет речь о том, что мир пережил уже не один цивилизационный кризис, однако всегда перерождался опять. Он выделял три системы ценностей, своеобразные идеально- типовые конструкции, которые естественным образом сменяют друг друга в случае упадка одной из них, спасая, таким образом, очередной раз человечество от гибели. Как и его предшественники О. Шпенглер и А. Тойнби, Сорокин утверждал, что каждой культуре присуща своя динамика жизни, специфическая смысловая структура культурно- исторической действительности. Все культуры проходят исторические фазы происхождения, роста, созревания, увядания, упадка и распада. Не разделяя пессимистические пророчества Н.Я. Данилевского и О. Шпенглера касательно будущего западной цивилизации, он был убежден, что смерть культуры не носит необратимого характера. При этом, ни одна культурная система не заключает в себе всю истину, так же как и ни одна из систем не является целиком ошибочной. "Каждая из систем частично истинна и достоверна, предоставляя знание важнейших аспектов сложной объективной реальности" [5, с. 474].. Культура жива до тех пор, пока жив человек, а значит, всегда остается надежда на ее возрождение и обновление. Культура выступает как оценочное понятие и трактуется как мера очеловечивания природы и общественных отношений и как показатель

человечности общества.

По нашему мнению, типология стыда и вины является полностью приемлемой и достаточно производительной для исследования именно западной культуры, которой присущий динамизм, постоянное стремление к изменениям, движение к совершенству, идеалу, к тому, к чему она каждый раз приходит через кризис, разочарование в предыдущих ценностях. Предлагаемая схема социокультурной динамики способна соединить в себе черты как линейных, так и волновых схем, а история Запада может быть представлена в виде культур стыда и совести, которые поочередно сменяют друг друга. Причем, следующие, новые культурные образования не являются простым повторением прошлых, старых образований, лишь возвращением к ним, а имеют свою специфику, особенности, которые являются своеобразным синтезом как предыдущих, так и современной эпох. Другими словами, семантическое наполнение категорий стыда и совести имеет конкретно-историческую обусловленность. Меняясь от эпохи к эпохе, они могут служить яркими показателями роста самосознания индивида и общества в целом. На этом основании можно говорить как о конкретно-исторических формах стыда (первобытной, античной, средневековой, новоевропейской), так и совести (поздней античности, ренессансной, новейшей эпохи).

Целесообразность обращения к данным культурологическим категориям вытекает, в свою очередь, из универсального характера морали, которая имеет тесную связь практически со всеми формами духовного производства и сферами общественных отношений и, в силу этого, способная интегрировать результаты всех других способов отображения действительности. Второе важное обстоятельство заключается в том, что любое явление культуры - это, в первую очередь, продукт человеческой деятельности, которая обязательно реализуется в определенных формах социального поведения. А поскольку мораль пронизывает все виды общественных отношений и проявляется как аспект любого вида социальной деятельности, то характер поведения людей, формы и стиль их общения, социально значимые нормы конкретных эпох могут служить основой для анализа и воссоздания социокультурных систем общества углубления специфики таких явлений культуры, как традиции, верования, структура власти, искусство и тому подобное, которые не могут быть раскрыты в полной мере, скажем, оставаясь в рамках традиционного подхода, основанного на общих принципах историко-материалистического анализа.

Понять исторически осознаваемые формы социального поведения людей значит понять и качественно отличные этапы человеческой культуры, постигнуть ее историю. Именно через исторически обусловленное и соответственно нашедшее в сознании людей мотивационно-моральное обоснование форм социального поведения открывается возможность показать действительные связи культуры со всеми формами деятельности человека, ее духовными потребностями.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бенедикт Р. Хризантема и меч. М. Наука, 2007.
2. Веселкин Е.А. и др. Этнология в США и Канаде. М., 1989. Наука.
3. Кон И.С. В поисках себя. М.: Наука, 1984.
4. Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. Таллин, 1992. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. С.296-336.
5. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М.:Наука, 1992.
6. Стефаненко Т. Этнопсихология М.:Инст. психологии РАН "Академический проект", 1999.

© Соловьёва Н. А.

Соловьёва Н. А. – аспирантка кафедры социологии Института социальных наук Одесского национального университета им. И. И. Мечникова.

УДК 316.74:78

ЗАХІДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ТРАДИЦІЇ В СОЦІОЛОГІЇ МУЗИКИ

У даній статті розглядаються питання виникнення та становлення основних напрямків західної, радянської та пострадянської української соціології музики, їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: соціологія музики, спеціальна соціологічна теорія, соціокультурне середовище.

ЗАПАДНАЯ И ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ТРАДИЦИИ В СОЦИОЛОГИИ МУЗЫКИ

В данной статье рассматриваются вопросы возникновения и становления основных направлений западной, советской и украинской социологии музыки, их сравнительный анализ.

Ключевые слова: социология музыки, специальная социологическая теория, социокультурная среда.

WESTERN AND NATIVE TRADITIONS IN THE SOCIOLOGY OF MUSIC

In this article the questions of genesis and becoming of the main directions of Western, Soviet and Ukrainian sociology of music are considered and their comparative analysis.

Key words: sociology of music, special sociological theory, sociocultural environment.

Последние десятилетия XX века ознаменовались масштабными экономическими, политическими и социальными процессами. Эпоха Постмодерн расставила свои акценты в понимании и осмыслении музыкального искусства, существенно видоизменив подавляющее большинство приоритетов общественно-культурной среды. Так музыка, которая ранее осмысливалась как особый аспект эмоциональной сферы общества, играющий скорее прикладную, чем мировоззренческую роль, на сегодня приобретает поликультурный характер. Она все чаще вторгается в мировоззрение человека, оказывая тем самым влияние на жизненные и стилевые позиции современников.

Наша действительность с ее информационно-коммуникативными возможностями дает человечеству шанс услышать «контемпоральное» звучание музыки. И это будет та музыка, которая затрагивает широкий пласт социокультурного пространства, который охватывает не только разнообразные стили и жанры, но и весь комплекс духовно-эмоциональной жизни современного общества. В некотором смысле, можно перефразировать известное изречение применительно к ситуации в музыкальной социокультурной среде: «Скажи мне, какую музыку ты слушаешь – и я скажу тебе, кто ты».

Социологическая наука не могла не отреагировать на происходящие изменения, и в научном дискурсе последних лет все чаще встречаются работы, которые можно отнести к почти забытой специальной социологической теории социологии музыки. Сегодня в ней преобладают исследования в области массовой музыки, решающие целый ряд вопросов, связанных с ее влиянием в локальном и глобальном масштабах. В большинстве своем исследователи обращают свое внимание на изучение качественных характеристик современной музыкальной аудитории.

Сегодня существует достаточное количество разного рода определений понятия «социологии музыки». Нам представляется наиболее полным и обстоятельным в научном плане и перспективе трактовка социологии музыки как специальной социологической теории, «которая изучает взаимодействие музыки и общества, влияние конкретных форм ее общественного бытования на музыкальное творчество, исполнительство и публику; изучает общие закономерности развития музыкальных культур и их историческую типологию, формы музыкальной жизни общества, различные виды музыкальной деятельности, особенности музыкальной коммуникации в разных социальных условиях, формирование музыкальных потребностей и интересов различных социальных групп общества, закономерности исполнительских трактовок, проблемы доступности и популярности музыкальных произведений» [13].

Целью нашей статьи является сравнительный анализ основных направлений в западной и отечественной социологии музыки.

Западное направление в социологии музыки представлено рационалистической концепцией М. Вебера, музыкально-социологической Т. Адорно и теорией культурного капитала П. Бурдьё.

Одним из первых социологией музыки стал заниматься Макс Вебер, наметив связь между изменениями в социальной структуре и развитием культуры (и музыкального искусства, в частности). По его мнению, развитие музыки определяется тремя группами факторов: 1) внемузыкальные (зависимость эволюции музыкальных инструментов от общего технического развития, от природно-географических условий, от экономики общества); 2) внутримузыкальные (имманентные законы упорядочения тонов, обуславливающие направление и характер развития музыки); 3) собственно социальных (влияние отдельных социальных групп на функционирование той или иной музыки в обществе - например, роль средневекового монашества в распространении духовной музыки и т.п.). Отличительной особенностью европейской музыки, которая, согласно Веберу, отличает музыку Европы нового времени от неевропейских музыкальных традиций, является высокий уровень развития средств музыкальной выразительности [3, с. 497]. Причину этого ученый видит в тенденции к рационализации, под знаком которой проходит развитие музыкального мышления в Европе.

М. Вебер одним из первых попытался определить предметную область социологии музыки, настаивая на том, что социология музыки – это дисциплина, прежде всего эмпирическая, которая пытается найти ответы на широкий спектр вопросов возникающих в ходе исследований. К основным проблемным вопросам можно отнести, степень зависимости искусства от внемузыкальных факторов (технические средства и инструменты); от социальной структуры.

Современная социология музыки изучает широкий круг проблем: взаимодействие музыки и общества, специфику музыкальной культуры различных социальных субъектов, взаимосвязи между музыкой и средствами массовых коммуникаций и др. Особое внимание ученые уделяют исследованиям музыкальной аудитории. Одним из первых предложил типологию слушателей Т. Адорно, который акцентировал внимание на том, что в основе лежит попытка очертить область, простирающуюся от слушания вполне адекватного, соответствующего развитому сознанию наиболее передовых профессиональных музыкантов, до полного непонимания и полной индифферентности в отношении музыки [1, с.12]. Учёный стремился выделить характерные типы отношения и модусы реакции на музыку. И потому дифференциация музыкального опыта, учитывающая специфическое устройство объекта, служащего мерой «для считывания» отношения к нему слушателя, является наиболее плодотворным методом, с помощью которого можно выйти за рамки тривиальностей в той области музыкальной социологии, которая занимается людьми, а не музыкой как таковой, не музыкой в себе.

Так, представитель франкфуртской школы Теодор Адорно на основе способности публики адекватно воспринимать структуру художественного произведения предложил свою типологию слушателей: а) эксперт (его горизонт - конкретная музыкальная логика: слушатель понимает то, что воспринимает в логических связях; этот тип сегодня, вероятно, ограничен узким кругом профессиональных музыкантов); б) «хороший слушатель» (этот тип имеют в виду, когда говорят о музыкальном человеке); в) «потребитель культуры» (образованный, но равнодушный и пассивный, он потребляет в соответствии с общественной оценкой потребляемого товара); г) слушатель «эмоциональный» (сопереживающий, слушание музыки становится для него по существу средством высвобождения эмоций.); д) «рессантиментный» (антиэмоциональный - своеобразный «сектант», слепо преданный серьезной музыке, но не понимающий ее); е) джазовый фанатик (характеризуется потребностью в музыкальной спонтанности, выступающей против повторения одной и той же музыки, и, наконец, своим сектантским характером); ж) «развлекающийся» слушатель (эмоциональное и спортивное слушание, потребность в музыке как в комфорте, нужном для того, чтобы рассеяться.);

з) немусикальный (антимусикальный) человек.

В рамках музыкально-социологической концепции Т. Адорно дал сравнительный анализ серьезной (академической) и легкой (потребительской) музыки. Он считал, что разница между ними состоит в разности функций выполняемых в обществе. Так, по мнению Т. Адорно: «Идея высокой музыки - создать посредством своей структуры образ внутренней полноты, содержательности времени, блаженного пребывания во времени или же, говоря словами Бетховена, «славного мгновения» - пародируется функциональной музыкой, и эта последняя идет против времени, но не проходит сквозь него, не облекается плотью, питаясь своими силами и энергией времени: она паразитически присасывается к времени, разукрашивает его» [1, с. 48].

Не менее значимым для развития социологии музыки являются труды П. Бурдьё, где

структурировано представлена разработанная им теория культурного и символического капитала. Бурдьё рассматривал культурный капитал и его роль в восприятии произведений искусства.

По мнению авторов Шапинской и Кагарлицкой, Бурдьё рассматривал культурный капитал и его роль в восприятии произведений искусства. Французский ученый отвергал идею непосредственного и свободного восприятия материальных предметов. Он считал, что восприятие всегда "фильтруется" через заранее заданные коды, которые перерастают в культивируемую способность восприятия. Таким образом, по П. Бурдьё, восприятие - это "форма культурной дешифровки", которая распределена в обществе неравномерно. Наиболее важные статусные позиции и способность выполнять наиболее сложные задания принадлежат в обществе тем, кто овладел необходимыми кодами. Эти коды формируют культурное достояние любого общества, богатство, владеть которым могут только те, кто имеет для этого символические средства. Передача этих кодов осуществляется через семью и школу, а поскольку эти институты имеют неравный доступ к наиболее ценным культурным кодам, то они, по словам П. Бурдьё, передают «социально обусловленное неравенство в культурной компетентности» [12, с. 431].

Бурдьё считал, что произведение искусства, рассмотренное как символическое «богатство», а не как экономическое богатство, существует как таковое только для человека, который имеет возможность его «усвоить-присвоить», т.е. расшифровать. Исследователь акцентирует свое внимание на том, что символический капитал – это кредит, но только в самом широком значении слова, то есть своего рода аванс, задаток, ссуда, которые одна лишь вера всей группы может предоставить давшему ей материально-символические гарантии, легко понять, что демонстрация символического капитала (всегда весьма дорогостоящая в экономическом плане) составляет, вероятно, повсеместно, один из механизмов, благодаря которым капитал идет к капиталу [2, с. 234]. Таким образом, люди, принадлежащие к одной социальной группе, воплощают свой интерес к искусству, интересуясь различными видами и направлениями. Так, если человек посещает концерты классической музыки, он, как правило, интересуется и выставками такого же рода. Отсюда следует, что есть множество факторов влияющих на осмысление и освоение произведений искусства. В рамках теории культурного капитала Бурдьё выделял следующие дифференцирующие факторы: уровень образования и средства массовой коммуникации.

В советские времена о западной музыке у нас появлялись лишь отдельные публикации, как правило, с позиций идеологической критики. В угоду пропаганде советского образа жизни внимание исследователей музыки акцентировалось только на отрицательном влиянии западной музыки на молодежь. Да и сама западная аудитория представлялась как категория, полностью пронизанная классовыми противоречиями. В противовес этому советская музыка изображалась как образец для подражания. Что касается изучения самой аудитории, то исследователи советского периода практически использовали типологию, предложенную Адорно, тем более что считали его творчество достоянием европейского левого движения.

В 70-х годах исследователь творчества М. Вебера П. Гайденко рассмотрел основные постулаты теории рационализации Вебера и их преломление в веберовской социологии музыки [4, с.20]. С 80-х годов сложились школы социологии музыки в России, опиравшиеся на традиции музыки 20-х годов. А.Н. Сохор предложил типологию слушателей симфонических оркестров по признаку музыкального восприятия. Характеристики качества слушательского восприятия музыки определяют музыкально-квалификационную структуру публики. По этим признакам учёный выделял три основных типа: высокоразвитый («знаток», «эксперт»); среднеразвитый («дилетант»); низкоразвитый («профан») [9, с.15]. Важнейшей задачей социологии искусства музыковед А. Сохор считал дальнейшую разработку учения о публике, группах и типах слушателей [10, с.104].

Б.Ф. Смирнов предлагал свое деление структуры публики симфонических оркестров. Он в отличие от А.Н. Сохора предлагал семь типов слушателей, из них четыре характеристики он заимствует у Т. Адорно. Среди них: первый тип слушателя - «антимузыкальный человек», второй - «малокультурный дилетант», третий тип слушателя - «культурный дилетант», четвёртый - «хороший слушатель», пятый тип слушателя - «знающий слушатель». К шестому типу слушателя относится «слушатель-эксперт», к седьмому – «сектант-пуританин». Основу представленной разработки типологических уровней восприятия симфонического концерта публикой составляют личные наблюдения автора, соответствующие теоретические положения в психологии и социологии музыки, а также экспериментально-психологические и конкретно-социологические данные некоторых исследований [7, с. 86].

В постперестроечные времена в России проводятся серьезные исследования в области

современной авангардной и поставангардной музыки. Так Н. Шантырь поставил своей задачей исследование идейных позиций музыкального авангарда. Пройдя через трансформации, музыкальный авангард породился с традиционной выразительностью, и вместе они породили совершенно особый язык, служащий раскрытию какого-то нового для европейской музыки качества концептуально-философского осмысления бытия [11, с.160-162]. Московские ученые И. Сурина и Н. Селиверстова исследовали аудиторию концертов классической музыки в 1994 и 1995 гг. Их работы охватили следующие проблемы: характеристику аудитории концертов классической музыки и наиболее выраженных групп слушателей, наполняемость концертных залов, отношение к форме проведения концерта, отношение к телепередачам, посвященным классике [10, с.129]. Интересной и содержательной, на наш взгляд, является работа А. Козлова «Рок». Все, что происходило с популярной музыкой, рассматривается здесь в неразрывной связи с социальными процессами и молодежными движениями. Это первое серьезное издание такого типа, рассчитанное как на специалистов, так и на более широкий круг читателей. Не менее интересными с точки зрения социологии истории музыки является работа О. Гуниной, посвященная переходному периоду от Средневековья к Новому времени. Автор рассматривает этот этап, не только как «подготовительный» по отношению к последующей «устойчивой» культурной эпохе. Напротив, этот период свидетельствует об «эстетическом повороте» в русской музыкальной культуре, в которой на первый план выступает фигура человека как слушателя, и его внутреннему миру, прежде всего, адресуется теперь музыка.

В Украине социологические очертания функционирования музыкальной культуры находим в творчестве композиторов М. Соколянского, С. Людкевича, этнографа А. Квитки. С начала 60-х годов проводились социологические исследования музыкальной культуры различных этносов Украины, а в 80-90-х проводилось комплексное социологическое исследование музыкальной жизни, новой музыкальной реальности, статуса композитора и критика, системы социально-музыкальных отношений (А. Семашко). Специфику аудитории отечественного и мирового музыкального радиовещания изучали такие исследователи как В. Лизанчук, В. Миронченко, В. Олейник, О. Гоян. Они определили наличие восьми типов слушателей музыки: «специалист», «иррационалист», «знаток», «физиолог», «классик», «джазмен», «слушатель, который развлекается» и «конформист». В результате был сделан целый ряд интересных выводов. Например, о том, что каждый из музыкальных форматов может быть ориентирован только на определённый, характерный только для него, набор психотипов, что на уровне методологии может быть применен при изучении потенциального и целевого рынка аудитории [6, с. 3]. Исходя из вышеизложенного, необходимо заметить, что в украинской социологии музыки совсем немного работ, посвященных фундаментальным исследованиям.

Таким образом, можно сделать выводы:

1. Рационалистическая концепция М. Вебера, является первостепенной в рассмотрении направления социологии музыки, которая собственно способствовала выделению её из социологии искусства и дала толчок для социологических исследований в музыке. Главный тезис его работы состоит в том, что процесс рационализации (постепенное линейное развитие каких либо процессов и явлений) является тем «инструментом», который способствует проявлению социального в музыке.

2. Воззрения Т. Адорно на социологию музыки оказали глубокое воздействие на развитие основных направлений современной западноевропейской социологии музыки. Он был первым социологом, который разработал типологию слушателей музыки. Несмотря на свою противоречивость, его музыкально-социологическая концепция, на наш взгляд, верно, отразила типологию слушателей современной как классической, так и массовой музыки.

3. Важным вкладом в современную теорию и социологию культуры являются работы Пьера Бурдьё, в которых исследователь анализирует категорию вкуса и социальных различий, а также их формирование в обществе культурного капитала.

4. Так можно заметить, что основное развитие получило западное направление в социологии музыки, в то время как отечественное, в свою очередь начало развиваться на 20 лет позднее. Этим и объясняется, что последнее направление, можно сказать, является продолжением первого. Концепции Вебера Адорно и Бурдьё определяют сегодня основные тенденции развития социологии музыки как специальной социологической теории.

© *Томенчук Х. Б.***СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ**

1. Адорно Т. Социология музыки /Теодор Адорно. - Москва – Санкт-Петербург, 1999. - 188с.
2. Бурдые П. Практический смысл /П. Бурдые; [Пер. с фр.; общ. ред. и послесл. Н. А. Шматко.]. — Москва: «Институт экспериментальной социологии», СПб.: Алетейя, 2001. – 562 с.
3. Вебер М. Рациональные и социологические основания музыки.//М. Вебер «Избранное. Образ общества». - М: Юрист, 1994. - С. 469 - 550.
4. Гайденко П.П. Идея рациональности в социологии музыки Вебера.// Кризис Буржуазной культуры и музыка. - М: Музыка, 1976. - С. 7 - 48.
5. Горностаева М. В. Искусство как социологическое явление / М. В. Горностаева // Социология культуры: М., 2004. - С. 84 - 89.
6. Гоян О. Я. Психотипизация аудиторії комерційного радіо ефіру / О. Я. Гоян. - К., 1999. – 214 с.
7. Смирнов Б.Ф. К проблеме типологии слушателей симфонических концертов Б. Ф. Смирнов // Социологические исследования. - 2004. - №10. - С. 86 - 88.
8. Сохор А. Н. Вопросы социологии и эстетики музыки /А. Н. Сохор. - Л. : Совет. композитор, 1980. - Вып. 1. – 296 с.
9. Сохор А. Н. Композитор и публика в социалистическом обществе / А. Н. Сохор // Музыка в социалистическом обществе: Сб.ст. А.А. Фаберштейн. Л.: Музыка, 1975. - Вып. 2. - С. 5 - 20.
10. Сурина И. А., Н. В. Селиверстова. Московская аудитория концертов классической музыки / И. А. Сурина, Н. В. Селиверстова // Социологические исследования. - 1996. - №11. - С. 129 - 131.
11. Шантырь Н. Симфонические заметки о современной авангардной и поставангардной музыке./ Н. Шантырь // Общественные науки и современность. - 1991. - N1.- С. 160 - 169.
12. Шапинская Е.Н., Кагарлицкая С.Я. / П. Бурдые: Художественный вкус и культурный капитал / Е.Н. Шапинская, С.Я. Кагарлицкая // Массовая культура и массовое искусство. "За" и "против". — М.: Изд-во "Гуманитарий" Академии гуманитарных исследований. - 2003, С. 431 — 453.
13. Сохор А. Н., Капустин Ю. В. / Социология музыки / А. Н. Сохор, Ю. В. Капустин [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.belcanto.ru/sociologia.html>

Томенчук Х. Б. фахівець I категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень, ДЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

УДК 94(477)

**ПАРЛАМЕНТСЬКА Й УРЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ
(ЖОВТЕНЬ 1918 — ЧЕРВЕНЬ 1919 рр.)**

За період парламентської демократії ЗУНР-ЗОУНР в еволюції української партійної системи виразно простежуються два основні етапи Українські політичні партії стояли біля витоків вищого представницького органу ЗУНР та забезпечували його формування, намагалися будувати його діяльність за зразками європейського парламентаризму

Ключові слова: парламент, політичні партії, парламентська демократія, коаліція.

**ПАРЛАМЕНТСКАЯ И ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ
ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ ЗАПАДНО-УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
(ОКТАБРЬ 1918 – ИЮНЬ 1919гг.)**

В период парламентской демократии ЗУНР-ЗОУНР в эволюции украинской партийной системы отчетливо прослеживаются два основных этапа. Украинские политические партии стояли у истоков высшего представительного органа ЗУНР и обеспечивали его формирование, пытались строить его деятельность по образцам европейского парламентаризма.

Ключевые слова: парламент, политические партии, парламентская демократия, коалиция.

**PARLIAMENT AND GOVERNMENT ACTIVITIES OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES
WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (OCTOBER 1918 - JUNE 1919)**

Over the period of parliamentary democracy WUPR in the evolution of the Ukrainian party system is clearly seen two main stages.

Ukrainian political parties stood at the origins of the highest representative authorities WUPR and ensure its formation, tried to build his work on samples of European parliamentarism

Key words: *parliament, political parties, parliamentary democracy, the coalition.*

Важливу роль в утвердженні народовладдя, реальної демократії та розбудові державних органів управління і суспільних перетвореннях у Західно-Українській Народній Республіці (ЗУНР) відіграли політичні партії. За складних воєнно-революційних умов зростала їхня роль як чинників формування нової політичної культури, структурування політичної системи та політичної організації суспільства. Порівняно з попереднім австрійським періодом якісно змінилися значення і функціональність українських партій: з опозиційних до існуючого режиму вони перетворилися на важливі фактори формування політичної влади. Попри нарощування впливів партій на складні державотворчі процеси, їхнє місце і значення в розвитку політичної системи ставали дедалі суперечливішими.

Така постановка проблеми визначає актуальність заявленої у назві статті теми, яка зумовлюється потребою ґрунтовного переосмислення і творчого використання історичного досвіду для реформатування та удосконалення діяльності політичних партій у сучасній Україні. Хоча добу ЗУНР від сьогодення відділяє майже століття, між ними в плані діяльності політичних партій є чимало спільного, що підвищує наукову і практичну значущість історико-політологічного аналізу їхнього становлення в умовах бурхливих суспільних перетворень.

Мета статті полягає у вивченні парламентської та урядової діяльності українських політичних партій в ЗУНР у листопаді 1918 — червні 1919 рр. та з'ясуванні їхніх позитивних і негативних впливів на розвиток державотворчих процесів. Важливе підґрунтя для цього дає комплекс джерел: архівні й опубліковані документи, матеріали преси, спогади тощо.

Предметом дослідження є діяльність українських політичних партій за умов парламентської демократії ЗУНР (листопад 1918 — червень 1919 рр.).

Об'єкт дослідження — феномен політичних партій як важливого інституту політичної системи суспільства.

Методологічною основою дослідження є доробок вітчизняних та зарубіжних учених з теорії і методики вивчення політичних інститутів у демократичних суспільствах. Опираємося на міждисциплінарний підхід до вивчення проблеми, що базується на залученні концептуальних здобутків політичної та історичної наук; використанні методів логічного й історичного аналізу, класифікації і типології, системно-структурного, індуктивного, порівняльного.

Наукова новизна дослідження полягає у проведенні комплексного науково-політологічного аналізу проблеми діяльності політичних партій ЗУНР, яка вивчалася головню з позицій історичної науки. Про це свідчить і стан її наукової розробки, де ключові надбання належать фаховим історикам (О.Жерноклеєв, О.Карпенко, О.Красівський, М.Кугутяк, С.Макарчук, Я.Малик, О.Сухий, І.Райківський, В.Расевич, Т.Панфілова, І.Соляр та ін.), хоча певний внесок у розробку цього питання зроблений у розрізі партології і дослідження політичних інститутів (А.Білоус, В.Бурдяк, М.Міщук, О.Науменко та ін.).

Типологія партійних систем обумовлюється комплексом етноісторичних, суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних, моральних та інших факторів. Однак, як зазначає М.Дюверже, незважаючи на різні історичні етапи, форми правління та різні рівні суспільного державного розвитку, ідеться в принципі про однотипні за змістом партійні феномени, які попри свою несхожість мають суттєві спільні ознаки [7]. Це методологічне положення має важливе значення для типології партійної системи ЗУНР-ЗОУНР, що являла собою сукупність діючих політичних партій та відносин між ними, які склалися у процесі боротьби за владу та її здійснення. За основу такої типології беремо найпоширеніші в сучасній політичній науці теоретичні схеми вчених Дж.Сарторі та Є.Вятра [34, с. 24-36; 35, с. 332-352].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що в ЗУНР-ЗОУНР склалася багатопартійна система з домінуючою партією та підсистемою поляризованого плюралізму: формування уряду здійснювалося за участі центристських партій; існували гостре ідеологічне розмежування між

партіями та деструктивна ліворадикальна опозиція. За таких умов стабільність її функціонування зумовлювалася ефективністю коаліцій центристських національно-зорієнтованих партій. При цьому слід розуміти, що виборча система, яка справляє значний вплив на тип партійної системи (цей вплив обопільний), у ЗУНР-ЗОУНР перебувала у стадії становлення: знайшовши законодавче оформлення, вона так і не пройшла практичної апробації.

За періоду парламентської демократії ЗУНР-ЗОУНР в еволюції української партійної системи виразно простежуються два основні етапи. На першому — листопад-грудень 1918 р. — вони не виявляли помітної індивідуальної активності, майже не відновили власної організаційної мережі, зосередивши зусилля на розбудові органів влади різних рівнів. Як зазначав відомий діяч націонал-демократії С.Витвицький, “з повстанням нашої держави політичні провідники суспільства (партії) обняли управу держави. Діяльність політичних партій застановилася була майже зовсім“ [1]. На другому етапі — січень-червень 1919 р. — різко активізувалися всі напрями політичної діяльності старих партійних структур, що переглядають ідеологічні засади, відновлюють територіальну мережу, переживають внутрішні розколи. Поряд із цим виникають нові політичні угруповання.

Щодо соціальної основи та цілей і характеру діяльності старі політичні партії не зазнали істотних змін, окрім розробки ідейних постулатів згідно з новими реаліями державотворення та необхідністю реформування окремих сфер суспільного життя. Вони продовжували еволюціонувати в організаційно-політичних формах, вироблених наприкінці XIX — на початку XX ст. За цими та іншими ознаками їх можна поділити на центристські (Українська національно-демократична партія (УНДП)); ліві (Українська радикальна партія (УРП), Українська соціал-демократична партія (УСДП)) та праві (Українська християнсько-суспільна партія (УХСП), москвофільські угруповання). Окрім москвофілів, вони стояли на державницьких позиціях, виступали за національно-політичну самостійність українського народу, однак існував широкий спектр поглядів на шляхи і методи досягнення цієї мети та здійснення суспільних перетворень.

Три політичні партії — УНДП, УРП, УСДП — мали статус парламентських; вони брали участь у формуванні представницьких органів, входили до урядів ЗУНР-ЗОУНР, тож реально впливали на формування законодавчо-правової бази та здійснювали функції з управління і керівництва державою. Українські політичні партії стояли біля витоків вищого представницького органу ЗУНР та забезпечували його формування, намагалися будувати його діяльність за зразками європейського парламентаризму. Таким чином вони реагували на зміни в міжнародній політичній ситуації, наближення розвалу Австро-Угорської імперії та на бурхливі революційні рухи в східноєвропейському регіоні, передусім державне піднесення в Наддніпрянщині. У зверненні від 9 лютого 1918 р. Народний комітет (керівний орган УНДП) вітав проголошену універсалом Української Центральної Ради (УЦР) Українську Народну Республіку (УНР) — “самостійну від нікого незалежну, вільну, суверенну державу“. Цей акт розцінювався як “епохальний“ у житті всього українського народу і як такий, що поклав кінець його братовбивчій війні [3]. При цьому, скликаний УНДП спільно з Українською парламентською репрезентацією (УПР; виникла у 1916 р. як репрезентація послів віденського парламенту та галицького союму) 25 лютого з'їзд нотаблів — представників політичних партій і громадських організацій краю та послів австрійського парламенту і галицького союму задекларував вимогу створення з українських земель Галичини і Буковини “окремого державного організму“ [14, с. 9]. Це означало намагання легітимним способом здобути національно-територіальну автономію у складі імперії, а питання про з'єднання з УНР ще не ставилося.

Порушена проблема “організації національних сил“ активізувала діяльність політичних партій та стала предметом обговорення на нарадах із членами УПР [14, с. 9-10]. При цьому окремі політсили почали активніше наслідувати діяльність ідейно близьких політичних угруповань Наддніпрянщини. Зокрема, у березні 1918 р. УСДП вперше висунула питання про перебудову Австро-Угорської імперії на засадах федерації [9, с. 80], так само раніше цю ідею порушували соціалісти УЦР.

Відзначимо дві важливі особливості діяльності політичних партій з інституціоналізації політичної влади ЗУНР. Перша полягає в тому, що цей процес розпочався ще до її офіційного проголошення як форми державності західних українців. Друга — в тому, що, хоча вона виникла внаслідок подій, які трактуються як “національно-демократична революція“, генеза вищого представницького органу західноукраїнської республіки пов'язана з представницькими органами австрійської конституційної монархії — Українською парламентською репрезентацією та виключно з тими українськими політичними партіями, які діяли в межах цього режиму.

Незважаючи на формальний “партійний паритет” формування представницького органу майбутньої Української держави, в УНРаді фактично відразу окреслився чіткий поділ на основі партійної приналежності колишніх парламентських і соймових послів, що становили понад 2/3 її персонального складу. Домінування УНДП виявилось беззастережним: із 71 особи, що брала участь у засіданнях Конституанти [20, с. 225], 44 були націонал-демократами, тож вони більше ніж удвічі переважали радикалів (10), соціал-демократів (7) та християн-суспільників (4), буковинських народовців (3) і безпартійних (3) разом узятих. При обговоренні 18 жовтня 1918 р. проекту статуту УНРади вибухнула одна з перших у цьому представницькому органів дискусій щодо засад її формування: на партійній чи на позапартійних засадах. Переміг другий підхід [29], що на практиці означало збереження домінування націонал-демократів.

Від самого початку УНДП ревню стежила за його збереженням, але ніколи не намагалася “витиснути” з УНРади політичних опонентів, бо розуміли, що це загрожуватиме втратою її авторитету і статусу загальнонаціональної репрезентації. Націонал-демократи також переважали у Львівській та особливо у Віденській делегаціях УНРади. Щоб забезпечити перевагу при формуванні влади на місцях 27 жовтня 1918 р. Народний комітет ухвалив безпрецедентне рішення про передачу організаційної структури УНДП у розпорядження Львівської делегації УНРади. Цей крок, за думкою К.Левицького, сприяв її перетворенню на партію влади [14, с. 127].

Довибори делегатів до УНРади від міст і повітів дещо змінили загальний склад партійно-політичних сил, адже серед її нових членів були 28 націонал-демократів, 18 радикалів і 4 соціал-демократів. Наявні списки УНРади [12, с. 472-477; 33, с. 12-14] далеко не завжди фіксують партійно-політичну приналежність членів цього органу. Виходячи з ідентифікованої О.Павлишиним партійної приналежності 168 депутатів, до УНДП належали 95, УРП — 35, УСДП — 24, УХСП — 7 осіб [20, с. 226]. При цьому слід зважати, що лише 2/3 — близько 113 діячів — брали участь у її роботі за “станиславівського” періоду, із них 54 % становили націонал-демократи, 30 % радикали, 12 % соціал-демократи, 4 % християни-суспільники; про партійність інших членів дані відсутні [підрах за: 20, с. 226].

За таких розкладів націонал-демократи переважали і в керівних органах УНРади, забезпечуючи свій вплив на її діяльність. За першого періоду (жовтень-грудень 1918 р.) вони домінували у її Президії, яка за персональним складом фактично збігалася з Президією УПР. Після здійсненої у січні 1919 р. внутрішньої структуризації УНРади УНДП зберегла в ній провідні позиції. Цьому не перешкодив пропорційний принцип розподілу місць у новообраній Президії: УНДП — 3 члени (С.Петрушевич — голова; О.Попович і С.Витвицький його заступники); УСДП — 3 члени (заступники — С.Вітик і А.Шмігельський, секретар — О.Устиянович); УРП — 1 член (Л.Бачинський — заступник); 1 представник студентства (С.Сілецький) [17]. Отож націонал-демократи опинилися в керівництві, отримавши можливість формувати порядок денний засідань УНРади та її діяльність загалом.

Формування уряду на міжпартійній основі також забезпечило домінування в ньому УНДП. З-поміж 14 членів першого складу РДС було 10 націонал-демократів (Л.Цегельський, В.Панейко, К.Левицький, С.Голубович, Я.Литвинович, С.Баран, І.Мирон, О.Пісецький, І.Куровець, С.Федак), 2 радикалів (Д.Вітовський, І.Макух) та по одному представникові від соціал-демократичної (А.Чернецький) і християнсько-суспільної (О.Барвінський) партій [15].

У другому уряді, сформованому на початку січня 1919 р., було 4 націонал-демократи, 3 радикали та 1 соціал-демократ і 1 безпартійний. Така, з першого погляду, “поступливість” націонал-демократів зумовлювалася труднощами державного будівництва, а, розширюючи свої повноваження, уряд ставав об’єктом критики з боку широкої громадськості. Погоджуючись розділити відповідальність за його роботу з радикалами, які зберегли портфелі у двох ключових міністерствах — військових справ та внутрішніх справ (Д.Вітовський та І.Макух), УНДП забезпечило керівництво урядом і контроль над фінансами в особі С.Голубовича, який обійняв посади президента та секретаря фінансів, торгівлі і промислу. Зауважмо також, що слідом за авторитетними дослідниками й мемуаристами українського зарубіжжя М.Стахівим і М.Лозинським [16, с. 64] у сучасній науковій літературі побутує твердження, буцімто соціал-демократи “відмовилися”, “не брали участі” в уряді С.Голубовича. Насправді ж посаду секретаря громадських робіт до кінця його існування обіймав член УСДП М.Козакевич.

Поширений у країнах з парламентською та парламентсько-президентською формами правління поділ на “правлячі” та “опозиційні” партії в УНРаді не набув чіткого завершеного вигляду, хоча простежується доволі виразно. Зважаючи на ідеологічні програми, характер обговорення і

ухвалення рішень та персональний склад вищих органів законодавчої і виконавчої влади, ЗУНР-ЗОУНР, УНДП можна представити як правлячу ліберально-центристську, а УРП — як правлячу ліву партію. Офіційно вони не творили коаліції, яка б формувала уряд, але представляли в ньому абсолютну більшість. Крайнє ліве крило посідала УСДП, що репрезентувала себе як опозиція, хоча її представники були в першому і в другому урядах. Відверте опозиційне становище соціал-демократи зайняли після прийняття УНРадою ухвали про злуку ЗУНР і УНР, коли її лідери стали виступати і діяти всупереч офіційним владним рішенням. Згодом УСДП почала сприяла створенню опозиційних до чинної влади політичних організацій.

У лютому 1919 р. в УНРаді завершилося оформлення трьох партійних клубів (фракцій). До найчисельнішої парламентської фракції націонал-демократів входило до 50 членів, радикалів — 31 [26]. Опозиційне становище займала фракція соціал-демократів (близько півтора десятка осіб), яка під проводом голови партії В.Темницького та С.Вітика, О.Безпалка, О.Устияновича проводила активну і жорстку парламентську діяльність. Вона критикувала соціальну політику уряду за нерозуміння “пекучих проблем” сучасності та виступала за розв’язання соціальних проблем шляхом встановлення соціалістичного ладу в Українській державі [13; 27]. Для узгодження позицій із гострих питань, які виносилися на загальні засідання Укрази, періодично збиралися “конференції” (погоджувальні наради) за участі членів чи окремих представників фракцій.

Перші серйозні дебати розгорілися в УНРаді з питання приєднання західних земель до УНР. Уже на засіданні щойно створеної Конституанти 18 жовтня 1918 р. вони набрали такої гостроти, що соціал-демократи, які разом з частиною радикалів і окремими націонал-демократами вимагали його негайного проведення, покинули наради на знак протесту [23]. Тоді, як відомо, прийняли ухвалу про утворення окремої західноукраїнської держави. З новою силою, але вже за виразнішого партійного розмежування до цієї проблеми повернулися 2 січня 1919 р. на першій сесії УНРади в Станиславові. Соціал-демократи в особі С.Вітика знову виступили за негайну і повну злуку: “Не треба відволікати акту проголошення. Треба установити переходову комісію, а ціле правління передати в руки укр. влади в Києві... Злука конечна й з економічного боку. Мусимо проголосити її з огляду на мирову конференцію вже сьогодні”. Йому в унісон колишній австрійський посол від УНДП, селянин Т.Старух запропонував замість нового уряду ЗУНР утворити його ліквідаційну комісію. Їх підтримав гуцул із Чорногори П.Шекерик: “Народ, що стільки жертв поносить, жадає злуки без застережень. Ми хочемо однаково стогнати, однаково радуватись, однаково співати як під Чорногорою, так і на Кавказі” [21].

Утім, частина парламентарів була іншої думки. Радикал Д.Вітовський, промовляючи “не як член правительства, а як член Ради”, виступив “проти знесення границь до того часу, поки не буде договору про товарообмін”. За його думкою до “спільних справ” мали належати міжнародна і фінансова політика, пошта і телеграф, до “автономних” — шкільництво і віросповідання, а адміністрація і судівництво “остає як досі аж до введення українських законів”. Його підтримав однопартієць А.Крушельницький, який уважав, що “спільними” повинні бути також земельна реформа і шкільництво [21].

Націонал-демократи не брали участі в дискусії, однак саме їхня позиція перемогла. Її, по суті, озвучив глава уряду, однопартієць С.Голубович, який запевнив, що “ціле правительство стоїть на становищі злуки”, та запропонував “оголосити” підписаний 1 грудня “вступний договір з Українською Директорією

Ухвалений наступного дня, 3 січня 1919 р., історичний документ про злуку ЗУНР з УНР носив загальний декларативний (і дещо суперечливий) характер та фактично відповідав позиції націонал-демократів і радикалів у цьому питанні. З одного боку, УНРада урочисто проголосила “з нинішнім днем” їхнє “з’єдиненє... в одну одноцілну, суверенну Народну Республіку”. З іншого, у документі зазначалося, що до часу зібрання її Установчих зборів, законодавчу владу на території ЗУНР виконуватиме УНРада, а цивільну й адміністративну — здійснюватиме її виконавчий орган Державний Секретаріат [32]. Такий “варіант соціал-демократів”, який з першого погляду відповідав вимогам громадськості і частини парламентарів про “негайну і повну злуку”, означав, що фактичного злиття владних структур не відбулося, вони залишилися чинними та продовжували функціонувати до загальнонаціональних Установчих зборів, дата проведення яких не визначалася.

Обговорення проекту земельної реформи в УНРаді тривало найдовше та супроводжувалося найгострішими дискусіями. Воно розпочалося на першій сесії, а на другій сесії 4-12 лютого вступило в найактивнішу фазу. Дебати, у яких узяло участь близько двох десятків парламентарів, засвідчили

широкий спектр поглядів на проблему, так що повної єдності щодо шляхів її розв'язання не було навіть між самими однопартійцями.

Ухвала від 3 січня 1919 р. про злуку ЗУНР з УНР загострила дискусію навколо питання про спільне земельне законодавство для двох українських республік. Соціал-демократи наполягали на негайному запровадженні земельного законодавства Директорії в ЗОУНР. Утім, перемогла позиція націонал-демократів і радикалів, згідно з якою воно не мало “зобов'язуючої дії”, позаяк було ухвалено перед оголошенням злуки на Трудовому конгресі [6]. Така позиція західноукраїнської громадськості та частини політикуму не збігалася з поглядами політичного керівництва Наддніпрянської України.

Найгострішими стояли проблеми щодо шляхів (способу) “вивласнення землі” (з викупом чи конфіскацією) та розмірів земельних площ, які підлягали розподілу. Соціал-демократи, як і представники селянства в УНРаді, виступали за безкоштовну конфіскацію великої земельної власності, за викуп землі у багатих селян та її справедливий розподіл передусім між тими, хто “зараз воює”, а також безземельними й малоземельними [4].

Позиція парламентарів і урядовців з табору націонал-демократів, яку озвучили О.Онишкевич, А.Горбачевський, О.Марітчак, полягала в необхідності ліквідації великих землеволодінь, збереженні приватної власності на землю та наділення нею малоземельних і безземельних, але лише по завершенні війни, щоб вояки не полишали бойових лав. Пропонувалося визначити “трудова норма” розподілу землі, зберегти середні селянські землеволодіння, не конфісковувати ґрунти в заможних селян та допустити вільний товарообмін земельними ресурсами. Розмір відшкодувань мав визначити майбутній сойм [18]. Помірковане, консервативне крило, що становило більшість УНРади, прагнуло “збудувати новий лад дорогою еволюції, нав'язуючи до “старого ладу”, тож виступало проти наділення землею без викупу, бо це загрожувало “революцією проти цілого світу, який може нас повалити” [24].

Дійти компромісу у визначенні основних засад аграрної реформи не вдалося, тому вирішили парламентські дебати в цій справі відкласти до середини березня 1919 р., а проекти аграрної реформи надіслати для широкого обговорення в сільські громади. Цей акт став яскравим виявом народовладдя і вірності принципам демократії. Матеріали часописів “Нове життя”, “Республіка”, “Республіканець” засвідчують повсюдне проведення у другій половині лютого — на початку березня 1919 р. масових віч, громадських зборів і нарад, де селянство, представники різних верств населення та органів місцевого самоврядування висловили широкий спектр поглядів на шляхи і способи розв'язання найпекучішої суспільної проблеми. Публічна дискусія продемонструвала політичну зрілість селянства, яке не сприймало популістських гасел, а, розуміючи потреби безземельних і малоземельних, прагнуло забезпечити умови для ефективного землекористування. Майже одностайною була і думка щодо збереження права приватної власності на землю.

Дебати над аграрною реформою поновилися 4 квітня 1919 р. з початком третьої сесії УНРади. Десять її членів, що представляли УРП, на чолі з Л.Бачинським відразу подали “внесення” до земельної комісії, у якому обумовлювали шляхи викупу і розподілу ґрунтів серед незаможних селян та деталізували правила землекористування [2]. Новим аспектом дискусій стала проблема церковного землеволодіння. Захищаючи права духовенства, член Ради, протоігумен П.Філяс обґрунтував недемократичність засади “земля — лише тим, хто її обробляє”, бо це формально позбавляло права володіння нею інтелігенції та церкви, які доклали великих зусиль для актуалізації справи проведення справедливого перерозподілу землі в суспільстві [8].

На цьому останньому етапі парламентських дебатів навколо аграрної реформи особливо активізувалися ліві й ліворадикальні сили — УСДП, Селянська радикальна партія (СРП, виникла за міжсесійного періоду). У центрі дискусій опинилася проблема різних форм усупільнення (соціалізації) землі. Однак більшість навіть із цього парламентського крила виступала проти “спількового господарства”, хоча по-різному бачила шляхи передачі землі у приватну власність [8].

Ухвалений УНРадою 14 квітня 1919 р. Закон про аграрну реформу став компромісом між проектами націонал-демократів і радикалів та не розв'язував усіх пов'язаних із нею принципових моментів [10]. Він забезпечував наділення селян землею на правах приватної власності, але не визначав механізмів відшкодувань старим власникам і користувачам земельних ділянок. Прерогатива розв'язання цього питання, як і визначення граничних розмірів індивідуальних землеволодінь та права користування землею служителями церкви, надавалася майбутньому сойму ЗОУНР. Розподіл землі мали розпочати відразу по завершенні війни. Земельну реформу в ЗОУНР здійснили в руслі аграрних законодавств і перетворень країн Східної Європи, у державотворчих доктринах яких також

тісно перепліталися соціальні та національні антагонізми. Після ухвалення закону створили нову міжпартійну земельну комісію, що мала продовжувати роботу над аграрним законодавством для його представлення на Установчих зборах.

Як висновки відзначмо актуальність і повчальність досвіду парламентської та урядової діяльності українських політичних партій за доби ЗУНР у листопаді 1918 - червні 1919 рр. За складних умов перехідного суспільства й активних процесів державотворення, попри істотні ідеологічні відмінності та особисті амбіції окремих лідерів, вони шукали і знаходили компроміси заради досягнення національних інтересів українства загалом та його окремих верств населення зокрема. Яскравим прикладом цього став ухвалений варіант земельного закону, який, оминаючи найбільш суперечливі питання аграрної реформи, відкладав їхнє розв'язання до більш спокійних часів. Усупереч гострим дискусіям у парламенті та ідеологічним розбіжностям партійно-політичні угруповання не допускали внутрішнього розбрату. Обстоюючи державотворчі позиції, уряди ЗУНР формувалися на міжпартійній основі, що впливало з потреби консолідації національних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Витвицький С. На видний шлях / Степан Витвицький // Републіка. - 1919. - 25 березня.
2. Внесення члена Української Національної Ради д-ра Лева Бачинського і товаришів у справі земельної реформи // Центральний державний історичний архів України у м. Львів. - Ф. 581. - Спр. 96. - Арк. 22-23.
3. До Українського Народу Галицької Землі // Українське слово. - 1918. - 18 лютого.
4. Друга сесія Укр. Національної Ради // Нове життя. - 1919. - 12 лютого.
5. Друга сесія Укр. Національної Ради // Нове життя. - 1919. - 7 лютого.
6. Друга сесія Укр. Національної Ради // Нове життя. - 1919. - 6 лютого.
7. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже. - Пер. с франц. - М.: Академ. проект, 2000. - 558 с.
8. Засідання У.Н.Ради // Золочівське слово. - 1919. - 26 квітня.
9. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія / Кер. авт. кол. О.Карпенко. - Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. - 628 с.
10. Земельний закон Української Національної Ради. 14 квітня 1919 р. // Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Докум. і матер. у 5-ти томах. - Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси / Укл. О.Карпенко, К.Мицан (далі: ЗУНР. 1918-1923. Докум і матер.). - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. - С. 348-353.
11. Комісії Української Нац. Ради вибрані на засіданню 2. і 4. січня // Нове життя. - 1919. - 7 січня.
12. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918-1929) / Микола Кугутяк. - Т. I. - К. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. - 536 с.
13. Куди нам йти? // Дрогобицький листок. - 1919. - 1 травня.
14. Левицький К. Великий Зрив / Кость Левицький. - Львів: Червона Калина, 1931. - 150 с.
15. Левицький К. Перший Державний Секретаріат у Львові / Кость Левицький // Український скиталець. - 1923. - 1 червня.
16. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920 / Михайло Лозинський. - Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. - 228 с.
17. Обрана нова У.Н.Р. // Січовий голос. - 1919. - 6 січня.
18. Основи земельної реформи // Републіка. - 1919. - 9 березня.
19. Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР / Олег Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Вип. 6. - Львів, 2000. - С. 170-183.
20. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918-1919 років / Олег Павлишин // Україна модерна. - Вип. 4-5. - Львів, 2000. - С. 187-245.
21. Перше засідання Укр. Нац. Ради // Нове життя. - 1919. - 4 січня.
22. Політичні партії в 1914 і в 1920 р. // Вперед. - Львів, 1920. - 18 травня.
23. Проголошення Української Держави // Діло. - 1918. - 22 жовтня.
24. Проект аграрної реформи Д-ра Северина Даниловича // Нове життя. - 1919. - 28 лютого, 2 березня.
25. Промова Д-ра Лева Бачинського в справі земельної реформи виголошена на засіданню Укр. Національної Ради дня 6 лютого // Народ. - 1919. - 6 березня.

© Хлівнюк Т. П.

26. Радикальний клуб // Народ. - 1919. - 6 квітня.
27. Робітничі збори // Республіканець. - 1920. - 20 березня.
28. Рукописні замітки члена Української Національної Ради о.Олексія Стефановича про події у Львові 1-22 листопада 1918 р. // ЗУНР. 1918-1923. Докум і матер. - Т.1. - С. 250-286.
29. Статут Української Національної Ради, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 року // Там само. - С. 179-180.
30. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному висвітленні / М.Стахів. - Нью-Йорк — Детройт, 1954. - 104 с.
31. Товариші! // Громадський голос. - Коломия, 1919. - 15 лютого.
32. Ухвала Української Національної Ради з дня 3 січня 1919 р. про Злуку Західньо-Української Народної Республіки з Українською Народньою Республікою // Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. - Вип. 1. - 31 січня. - 1919. - С. 1.
33. Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки / Микола Чубатий. - Львів, 1921. - 52 с.
34. Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем / Ю.Шведа: Навч. посіб. - Львів: Тріада плюс, 2004. - 528 с.
35. Шляхтун П.П. Політологія: теорія та історія політичної науки. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П.П.Шляхтун. - К.: Либідь, 2002. - 574 с.

Хлівнюк Т. П. – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних теорій Інституту інноваційної та післядипломної освіти ОНУ імені І. І. Мечникова

УДК: 321.8

МАС-МЕДІА ЯК РЕАЛЬНИЙ І ДІЄВИЙ ПОСЕРЕДНИК МІЖ ВЛАДОЮ ТА НАРОДОМ

У статті розглядається мас-медіа як посередники між владою та народом, як основне джерело забезпечення реалізації прав та свобод людини на отримання інформації про внутрішню, зовнішню політику держави, роботу органів влади, подій в Україні та світі.

Ключові слова: *мас-медіа, громадянське суспільство, політичний процес, права людини, інформаційне суспільство, легітимація влади, політична взаємодія.*

МАС-МЕДИА КАК РЕАЛЬНЫЙ ДЕЙСТВУЮЩИЙ ПОСРЕДНИК МЕЖДУ ВЛАСТЬЮ И НАРОДОМ

В статье рассматривается масс-медиа как посредники между властью и народом, как основной источник обеспечения реализации прав и свобод человека на получение информации о внутренней, внешней политике государства, работе органов власти, событий в Украине и мире.

Ключевые слова: *масс-медиа, гражданское общество, политический процесс, права человека, информационное общество, легитимация власти, политическое взаимодействие.*

THE MASS-MEDIA AS REAL ACTIVE MEDIATORS BETWEEN POWER AND PEOPLE

In the article the mass-media as mediators between power and people, as a basic source of providing of rights and freedoms of man on the receipt of information about the domestic, external policy of the state, work of organs of power, events in Ukraine and world are examined.

Keywords: *mass-media, civil society, political process, human rights, informative society, legitimation of power, political co-operation.*

Сьогодні у жодній країні мас-медіа є одним з головних компонентів ведення політичної боротьби, основним механізмом розвитку сучасного політичного процесу, інструментом легітимації влади.

Сучасна система мас-медіа є невід'ємною складовою політичного процесу, виконуючи функції

обміну інформацією між акторами політичної взаємодії, політичними інститутами та організаціями громадянського суспільства. Для трансформації соціальних, політичних та економічних відносин у суспільствах, що знаходяться у процесі переходу до демократії та характеризуються відсутністю стабільності, вкрай важливим фактором виступає діяльність мас-медіа. В умовах нерозвинених інститутів громадянського суспільства, неефективного урядування, неусталених правил політичної взаємодії саме мас-медіа стають основою політичної комунікації, ініціювання політичного діалогу між державною владою та громадянами.

Метою даної статті є визначення значення мас-медіа у сучасних країнах як дієвого посередника між владою і пересічним громадянином.

Актуальність звернення до аналізу процесу комунікативної взаємодії, визначення у ньому ролі мас медіа (як традиційних – преси, радіо й телебачення, так і більш сучасних – Інтернет та інтерактивних мереж) в сучасних умовах обумовлена розумінням політичної комунікації як «передумови політичної дії, що розширює в суспільстві зони свободи, вільних дискусій і публічного діалогу владних інституцій, представників громадськості та спрямована на демократизацію політичної взаємодії» [1, с. 18].

Цією проблемою займається ряд відомих вчених, так зарубіжних, так і вітчизняних. Вплив мас-медіа на політичну, соціальну та культурну реальність розробляли такі дослідники, як Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, П. Бурдье, Ю. Габермас, Б. Гунтер, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, Дж. Ллал, Г. Ласвелл, М.Маклюен, Т. Петерсон, Ф.Сіберт, О. Тоффлер та ін.

Серед українських дослідників варто зазначити роботи таких авторів, як В. Бебик, В. Горбатенко, О. Гриценко, О. Задоянчук, В. Здоровега, О. Зернецька, В. Іванов, Ф. Кирилюк, Л. Климанська, Н. Костенко, Е. Мамонтова, А. Москаленко, В. Різун, І. Слісаренко, В. Шкляр, Д. Яковлев та ін.

Роль мас-медіа у впливі на політичний процес пов'язана не стільки з їх умінням умовляти та переконувати, скільки з їх здатністю залучати громадську увагу і формувати критерії, що лежать в основі оцінки та прийняття рішення. На жаль, на відміну від американських мас-медіа, для яких явна політична заангажованість залишилась у минулому, українські мас-медіа продовжують презентувати себе не як нейтральних постачальників інформації, а як активних учасників політичної боротьби. У той час, як перспектива інтеграції України у світовий інформаційний простір, міжнародний ринок інформаційних товарів і послуг вимагають також активної національно-правової імплементації міжнародно-правових стандартів в інформаційній галузі у відповідне внутрішнє законодавство.

Так, згідно статті 19 Загальної декларації прав людини, прийнятої 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН, кожному громадянину надається право шукати, отримувати, розповсюджувати інформацію та діяти будь-якими засобами і незалежно від кордонів. Європейський вибір України потребує від неї приведення законодавства до норм і принципів Європейського співтовариства. Враховуючи наведене, Україна, як суб'єкт міжнародного права, має дотримуватися його певних принципів і норм.

На початок XXI століття Радою Європи, членом якої є Україна, прийнято більше ста нормативно-правових документів, рекомендації тощо, спрямованих на врегулювання суспільних відносин в інформаційній сфері [2, с. 3].

Сучасне суспільство можна відзначити злетом людського розуму, всеохоплюючою ідеєю прогресу, стрімким зростанням ролі інформації. Оскільки позитивні соціально-економічні і політичні зміни можливі лише за умови скоординованих і цілеспрямованих зусиль усього суспільства, сучасне складне становище українських ЗМІ не може слугувати виправданням невиконання ними своєї ключової функції – забезпечення якісного інформування. Брак інтересу українців до процесів європейської інтеграції не в останню чергу пов'язаний з браком інформації, яка допомогла б їм усвідомити, що інтеграція – це не тільки і навіть не стільки зовнішня політика, а реальність, яка стосується кожного.

Засоби масової інформації могли б і мали б виступити своєрідним посередником у справі зменшення розриву між показним підкресленням відданості курсу «в Європу» з боку численних політиків та переважної більшості офіційних осіб і значною мірою байдужим або скептичним ставленням до даної теми з боку населення, яке занадто повільно трансформується у громадянське суспільство. Проблеми, які необхідно вирішити для якнайповнішого забезпечення суспільства об'єктивною інформацією про інтеграційні процеси у Європі (і не тільки про них), можна умовно поділити на дві групи: ті, вирішення яких залежить від самих ЗМІ, і ті, вирішення яких доведеться забезпечити державі.

До перших можна віднести необхідність усвідомлення засобами масової інформації своєї ролі як «сторожового пса» демократії; обов'язок ЗМІ спонукати органи влади до більшої відкритості, ретельно слідкувати за виконанням владою взятих на себе зобов'язань щодо європейської інтеграції, і повідомляти громадськість про успіхи чи не успіхи влади на цьому шляху [3].

В Україні мас-медіа стали реальним і дієвим посередником між владою та народом, опанували функцію громадського контролю за діяльністю органів державної влади. Вони є одним із основних джерел забезпечення реалізації прав та свобод людини на отримання інформації про внутрішню, зовнішню політику держави, роботу органів влади, подій в Україні та світі. Але на даний момент в Україні спостерігається негативна тенденція, дуже багато ЗМІ змінюють власників, тобто йде великий перерозподіл знову на медіа-ринку, і від цього страждають журналісти, бо вони потрапляють в інші умови, з одного боку, а з іншого боку, – є політичний тиск на ЗМІ, і він в останні часи посилюється.

У той же час конституційно закріплена свобода слова, скасування цензури дають можливість журналістам всебічно висвітлювати важливі події та явища. Однак свобода слова у засобах масової інформації не означає вседозволеність та безвідповідальність. Надто вільна поведінка зі словом може мати негативні соціальні наслідки, деформувати політичну, соціальну, економічну, культурну орієнтацію як суспільства, так і окремого громадянина.

Специфіка призначення і особливостей діяльності засобів масової інформації може мати наслідком маніпулювання масовою свідомістю. Слід зауважити також явище ймовірної девіантності журналістської моралі: факт конструювання засобами масової інформації реальності шляхом контролю над порядком висвітлення подій («гейткіперство»).

Отже, свобода не означає відсутності будь-яких обмежень; вони були й будуть, і з ними доводиться рахуватися ЗМІ. Такими обмеженнями можна назвати державна таємниця; заклик до повалення чинної влади, що суперечить Конституції, бо зміна влади можлива, але лише легітимним шляхом; пропаганда насилля, пияцтва, паління, що засуджується офіційною і громадською думкою; втручання в інтимне життя. Неприпустимі безпідставні образи особи, бездоказові характеристики – ярлики, порнографія. На жаль, чітких законів щодо цього в Україні немає. У США – є. Там діє закон «Про захист прайвеси» (інтимної сфери життя). За американськими законами використання лайливих слів у пресі карається штрафом або ув'язненням. Є відповідні закони і у розвинутих країнах Європи.

Безумовно, будь-яка свобода, в тому числі й свобода слова, створює можливості для зловживань. Тому кожна свобода має щоразу врівноважуватися відповідальністю. Згідно з європейською практикою регулювання діяльності ЗМІ, зловживання свободою слова, незалежно від ступеню його прояву, не повинно передбачати миттєвого застосування вищої міри покарання – анулювання ліцензії й закриття ЗМІ. В принципі, максимально жорсткий каральний засіб впливу на ЗМІ може бути застосовано у випадку, якщо відбуваються грубі й свідомі порушення, що призводять до суттєвих суспільних загроз і збитків – наприклад, ведуться заклики до повалення конституційного порядку, ліквідації незалежності, пропаганда війни і т.д. Вища міра покарання шляхом ліквідації медіа-інституції може застосовуватися й тоді, якщо вичерпується й виявляється безрезультативним арсенал превентивних і менш жорстких засобів адміністративного впливу, і не залишається нічого іншого, як ліквідувати цілу інформаційну інституцію, зупинивши її руйнівні дії.

Чинник соціальної відповідальності преси і журналіста постійно зростає у зв'язку з радикально оновлюваною в останні роки конфігурацією української дійсності та її політичної системи – перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки. Мова сьогодні йде про три основні вектори означеної відповідальності:

- інформаційне забезпечення плюралізму суспільної думки;
- захист прав і свобод особистості в її протистоянні з бюрократією;
- підвищення ефективності державної влади на основі консолідації суспільства [4].

Політична відповідальність суб'єктів політики в Україні набула нового більш цивілізованого характеру (одним з таких суб'єктів є ЗМІ, і тому у даному контексті варто звернути на це увагу). Перш за все, це 1). обов'язкове здійснення такої діяльності, яка б забезпечувала задоволення інтересів всього народу і, зокрема, кожної окремої особистості. Порушення суб'єктом вимог інстанції політичної безвідповідальності розцінюється як політична відповідальність, яка викликає певні санкції (недовіра органам влади, політична апатія та інфантильність); 2). надання права відповідальній думці судити про діяльність суб'єкта політичного процесу. Оцінити діяльність такого суб'єкта і визначити конкретну міру відповідальності можна завжди шляхом співставлення реальної дійсності з конкретно-історичним ідеалом; 3). прийняття суб'єктом санкцій (інстанцій

відповідальності) за наслідки своєї діяльності.

Проблема відповідальності за зловживання свободою слова носить інтернаціональний характер. Вона більш-менш гостро стоїть у будь-якому вільному суспільстві. Навмисне чи ненавмисне порушення інтересів будь-якої людини через ЗМІ особливо небезпечне через масовий характер поширення інформації. Міжнародне співтовариство та окремі його члени в спеціальних законодавчих актах закріпили положення, які розширюють права ЗМІ на порушення інтересів інших членів суспільства. Критерій тут один – суспільна доцільність.

Саме через це критика посадовців може йти набагато далі, ніж критика приватної особи, і при цьому журналіст на Заході може не побоюватися правових утисків. Згідно ч. 2 ст. 19 Всезагальної декларації прав людини (1948 р.), при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина може підлягати тільки таким обмеженням, котрі встановлені законом виключно з метою належного визнання і поваги прав і свобод інших людей.

Становлення інформаційного суспільства супроводжується розмиттям державних та міжконтинентальних комунікативних кордонів. Світ стає небайдужим до політичних процесів у різних країнах саме завдяки поліканальності знаходження інформації через телебачення, друковані та електронні ЗМІ [5, с. 215]. Але у той же час багаторазово зростає і відповідальність мас-медіа за вектор їх впливу на масову свідомість та політичні процеси у цілому.

Під ідеальною моделлю соціальної відповідальності ЗМІ розуміється така, що дає змогу поєднувати свободу преси з відповідальністю, із завданнями вираження спільних інтересів, інтеграції суспільства, цивілізованого вирішення конфліктів, які виникають, роз'яснення громадянам спільних цілей і сприяння формуванню спільних цінностей, представлення різних точок зору, відображення думок і позицій різних суспільних груп.

Таким чином, можна відзначити, що на сьогоднішній день, за чисельністю законів, які регулюють діяльність ЗМІ, Україна серед країн пострадянського простору посідає перше місце і це стосується не лише кількості, але і якості законодавства. Але, якщо порівняти умови функціонування ЗМІ в країнах Європейського Союзу, то ситуація бажає кращого. Проблеми в діяльності засобів масової інформації стосуються таких аспектів, як зменшення сфери державного впливу, і в той же час, застосовувати міри, аби не абсолютизувати вплив певних груп інтересів; роздержавлення ЗМІ; створення громадського телебачення, радіомовлення (і вирішення в цьому контексті вищерозглянутих проблемних моментів); забезпечення прозорості в діяльності ЗМІ; гарантування зі сторони держави законності розгляду судових справ, що стосується діяльності ЗМІ; поліпшення матеріальної бази ЗМІ (особливо це стосується державних ЗМІ).

Зі своєї сторони, засоби масової інформації повинні бути відповідальними у виконанні своїх основних функцій, і не ставати засобом для маніпулювання суспільною свідомістю, що стає першим кроком для руйнації у сучасній державі елементів демократії, тому що говорити про певну модель демократії в Україні, як не прикро, ще не доводиться.

Отже, основна роль ЗМІ полягає в поширенні й пропаганді загальних колективних цілей і вимог, яким підкоряється функціонування політичної системи. В політичній системі ЗМІ здійснюють комунікацію на формальному, змістовному і процесуальному рівнях, але рольова специфіка ЗМІ виявляється скоріше в процесуальному вимірі – там, де відбуваються процеси боротьби за владу. Практично неможливо зрозуміти роль і місце ЗМІ в політичній системі поза системою владних відносин того або іншого суспільства. В структурі політичної системи, поряд з її головними елементами, такими як політичні відносини, політичні інститути, політичні норми, політична свідомість, важливе місце займають засоби масової інформації.

Виконуючи функцію встановлення зв'язку між владою та суспільством, ЗМІ своєю ефективною діяльністю забезпечують стабільний розвиток політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес : медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д. В. Яковлев. – Одеса: Астропринт, 2009. – 288 с.
2. Інформаційне законодавство: Збірник законодавчих актів: У 6-ти тт. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижана. – Т. 5. Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 328 с.
3. Підлуська І. Роль ЗМІ у «європеїзації» України: Завдання на вчора / Роль ЗМІ у сприянні європейської інтеграції / За ред. І. Підлуська, В. Зам'ятін / І. Підлуська [Електронний ресурс]. –

© Чернега Т. М.

- Режим доступу: <http://old.europehxi.kiev.ua/ukrainian/book/001/001.html>
4. Шкляр В.І. Формування моделі «влада – преса – суспільство» // Наукові записки інституту журналістики. – Т. 17 / В. І. Шкляр [Електроний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=book.index&boo=17>
 5. Ірха К. О. Діяльність політичної опозиції як чинник впливу на мас-медійний портрет України / К. О. Ірха // Політологічні записки: Зб. наукових праць. Вип. 2 (6). – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 214-224.

Чернега Т. М., кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії, історії і політології ОДАУ.

УДК: 140.8: 001.8

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗГЛЯД АКСІОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БІОФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ МАГІСТРАМ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ БІОЛОГІЇ»

Мета роботи: проаналізувати особливості сучасного виходу біології і філософії на більш загальний світоглядний рівень осягнення феномену життя як найбільш значного факту буття планетарного цілого, а також існування людини.

Ключові слова: біофілософія, біоетика, гілозоїзм, пантеїзм, механіцизм, віталізм, гносеологія, антропоцентризм, макроеволюція, коеволуція, методологія, аксіологія, екологічна етика, біосфера, онтологія, праксеологія, індетермінізм, філософія природи.

К ВОПРОСУ О РАССМОТРЕНИИ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ БИОФИЛОСОФИИ В КОНТЕКСТЕ ПРЕПОДАВАНИЯ МАГИСТРАМ ДИСЦИПЛИНЫ «ФИЛОСОФСКИЕ ПРОБЛЕМЫ БИОЛОГИИ»

Цель работы: проанализировать особенности современного выхода биологии и философии на более общий мировоззренческий уровень осмысления феномена жизни как наиболее значимого фактора бытия планетарного целого, а также существования человека.

Ключевые слова: биофилософия, биоэтика, гиолозоизм, пантеизм, механицизм, витализм, гносеология, антропоцентризм, макроэволюция, коэволюция, методология, аксиология, экологическая этика, биосфера, онтология, праксеология, индетерминизм, философия природы.

TO THE QUESTION ABOUT REVIEW AXIOLOGICAL ASPECT BIOPHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF MAGISTR TEACHING DISCIPLINE "PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF BIOLOGY"

The purpose of the work: There is a need to state biology and philosophy at higher level of world outlook including life phenomen which is in the base of being as the whole unit and people existence in it.

Keywords: biophilosophy, bioetyka, hylozoism, pantheism, mehanitsyzm, vitalizm, gnoseology, anthropocentrism, macroevolution, coevolution, methodology, aksiology, environmental ethics, biosphere, ontology, praxeology, indeterminism, natural philosophy.

Актуальність біофілософських досліджень обумовлюється як розвитком та інтеграцією наук у постнекласичний період їх розвитку, так і особливостями постановки та вирішення епістемологічних, метафізичних та етичних питань в галузі біологічних та біомедицинських наук. Необхідність усвідомлення студентами-магістрами значущості сучасних досліджень у галузі біофілософії обумовлюється передусім саме тією обставиною, що головною метою біофілософії є створення цілісного образу біології. Поступовий відхід науковців ХХІ століття від антропоцентристської парадигми мислення, визнання наявності глобальних проблем, до яких призвели, зокрема, техноцентристські світоглядні орієнтири, необхідність збереження життя у всіх його проявах,

коеволюція, біоцентризм, біоетика, екологічна етика, біофілософські підходи стають джерелом нових дослідницьких програм, як от: нової філософії природи, нової філософії науки тощо. Відомо, що постнекласична наука більше спирається на метафізичну методологію, ніж консервативну діалектичну, а відкриття в галузі генетики, біології, інформатики дали можливість по-іншому підійти до осягнення феномену життя, адже в основі функціонування клітин міститься семантична інформація, тобто складний підбір знань вищого рівня. На мою думку, в лекціях з дисципліни «Філософські проблеми біології» слід особливо підкреслити значення сучасної біофілософії, яка допомагає сьогодні зрозуміти, що саме біологія є однією з найважливіших наук нового століття, адже вона допомагає зрозуміти, що таємниця життя міститься не стільки в фізиці, як вважалося в радянську добу, скільки в метафізиці, життя не може виникнути з неживої матерії, необхідно досліджувати феномен життя комплексно, як планетарне явище, виходячи з пріоритету екоцентризму та біоцентризму, а також завдань біоетики.

Студентам слід пояснити, що проблема життя, його походження, існування та сенсу для філософів є не менш важливими, ніж предмет і об'єкт філософії, чи її основне питання. Начало формування біофілософії в якості незалежної галузі філософії, як відомо, пов'язано з появою монографії Б. Ренша («Біофілософія», 1971), а також публікації Р. Саттлера («Біофілософія. Аналітична та холистська перспективи», 1986), які були присвячені особливостям формування гносеологічних механізмів у біології та визначенню місця біофілософії в структурі наукового знання. У вітчизняній же філософській літературі термін «біофілософія» вперше запропонувала Р. С. Карпинська (1993) передусім для позначення нового синтезу біологічного і філософського знання. Проблеми біофілософії відображені в працях дослідників київської школи філософії біології М. М. Кисельова, В. С. Крисаченко, Сидоренко М. М., Приймак О. Г. та інших. В представленому дослідженні були проаналізовані новітні наукові праці з вказаної вище проблематики наступних авторів: О. Є. Перової (Проблеми біофілософії в сучасній філософії науки // [http:// WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/ Perova- vis - 40. html](http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Perova-vis-40.html)); М. Кисельова (Концепція «єдиної науки»: філософсько-методологічний аспект //

[http:// WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/ sid – problema. html](http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-problema.html);) Сидоренко Л. І. (Філософія сучасної екології : єдність наукових, етичних і філософських ракурсів // [http:// WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/ sidorenko. html](http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sidorenko.html);) її ж (Проблема сутності живого в історичній ретроспективі та науці XXI ст. // [WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/ sid – problema. html](http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-problema.html)); В. К. Шумного (Проблеми биологии в 21 веке // [http://filosof.Historic.ru/books| item|f00|s00|z0000251|index.shtml](http://filosof.Historic.ru/books/item/f00/s00/z0000251/index.shtml)); Ю. М. Канигіна (Библия и наука : в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каныгин, В. Кушерец. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с.); П. Д. Тищенко (Новейшие биомедицинские технологии: философско-антропологический анализ // Зыбкая грань или опасная сделка..? (Этические проблемы в медицине) М.: Издательство Душепопечительского Православного Центра св. Прав. Иоанна Кронштадтского 2007. – - с. 44 – 62 - 456 с.); Силуянова И. В. Антропология болезни. – 2-е изд., испр. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2011. – 304 с.

Дана стаття присвячується обґрунтуванню перспективи натуралізації всього комплексу філософських досліджень (від етики до метафізики), аналізу концепцій постнекласичної раціональності та нового гуманізму. Автор формулює та поступово розкриває наступні завдання даної статті:

обґрунтування переходу від природного терміну «філософія біології» до терміну «біофілософія»;

аналіз проблем біології на порозі третього тисячоліття;

обґрунтування необхідності інтеграції біологічних знань у постнекласичній науці;

аналіз розширення сучасних уявлень про живе (біотехнології – генна інженерія, трансплантологія, клонування тощо та етичні аспекти їх запровадження);

аналіз біологічних досліджень з точки зору інформаційного підходу;

характеристика фундаментальних та прикладних рівнів осягнення біофілософії в контексті усвідомлення важливості викладання дисципліни «Філософські проблеми біології».

Аналіз особливостей філософії екології XXI століття (наукові, етичні, релігійні, правові аспекти запровадження цієї дисципліни).

Відомо, що виникнення біофілософії, перехід від природного терміну «філософія біології» відбувся при важливому зміщенні акцентів, у першу чергу це стосувалося змісту самого поняття «філософія науки». Адже зміст останньої до 60-70-х років XX століття зводився, зокрема, до результатів логічного та логіко-методологічного аналізу процесів формування і зміни різних структур

знання, проте при філософському аналізі біологічної науки дослідники зрозуміли необхідність виходу за межі цієї проблематики. В цьому контексті почали розвиватися два напрямки, перший з яких був пов'язаний з появою цілого комплексу дисциплін, в яких біологія виступає в тісному єднанні з великою кількістю як гуманітарних, так і соціальних наук. Маються на увазі такі новітні дисципліни, як біоетика, біоестетика, біополітика, соціобіологія, еволюційна епістемологія, філософія екології та інші. Другий напрямок характеризується поступовим виходом за рамки логіко-методологічної проблематики біології та зверненням наукових досліджень до самої проблеми життя як об'єктивної реальності взагалі та космічного феномену людини зокрема. Біологія поступово перестала бути тільки свого роду об'єктом для філософського аналізу, вона стала розглядатися також у культурно-історичному контексті, що може призвести до трансформації у майбутньому науково-філософського світогляду. «Отже, біологія, безперечно, відіграє надзвичайно важливу роль у складному і суперечливому процесі гуманізації сучасного природознавства. Вона досліджує не лише власне природні органічні процеси, а й людину як представника органічного світу, а також штучні, створені людиною біогеоценози і навіть штучні гени і клітини. Такі глобальні проблеми, як реальна загроза екологічної катастрофи, очевидна неспроможність технократично налаштованих стратегем подальшого розвитку людського суспільства та ін., безпосередньо стосуються біологічного профілю. Крім того, блискучі й водночас приголомшливі успіхи наук медико-біологічного комплексу, що багато в чому спираються на методологію технократизму, роблять біологію сферою драматичного протистояння ідеологій класичного раціоналізму та гуманітарії» [1, 131]. Стрімкий розвиток наук про життя у другій половині ХХ - на початку ХХІ століття призвів до важливих відкриттів в галузі біології, як от: розшифрування генетичного коду, основних ланок синтезу білка, інтенсивна праця проводиться в галузі розшифрування геному людини, рослин та тварин. Проте повної відповіді про походження життя та його різноманітності вчені ще не отримали.

Біологія сьогодні вирішує, крім традиційних, такі проблеми, як, передусім, розкриття фундаментальних фізичних принципів живого та його екологічну площину, що реалізується в практичному сенсі, зокрема, в створенні квантової медицини, яка базується на розумінні організму людини як єдності матеріального та духовного, а також етичні аспекти реалізації найсміливіших проектів на базі відкриттів у галузі молекулярної біології і генетики, виникнення генної інженерії і нових медичних технологій. «Прикладами таких міждисциплінарних інтеграційних програм можуть бути наступні:

оцінка антропогенних (радіаційних, хімічних та інших) впливів на живі системи у великому часовому діапазоні...;

медико-біологічні та популяційно-генетичні дослідження малочисельних народностей Сибіру та Крайньої Півночі...;

дослідження давніх ДНК з археологічних зразків віком у кілька тисяч років з метою вивчення багатьох аспектів мінливості геному людини. Така програма виконується генетиками у співробітництві з археологами та палеонтологами;

створення біоінформаційних технологій для вивчення структури та функцій генома...;

вивчення спадкових хвороб (на сьогодні їх відомо вже більше 2 тис.), генетичного компоненту виникнення найбільш розповсюджених онкологічних, серцево-судинних та інших захворювань...» [2, 3]. В постнекласичній науці стверджується новий тип наукової раціональності, який спрямований на вихід з кризового стану культури, природи і людини. І якщо класична наука характеризувалася передусім техноцентричною спрямованістю наукових знань, яка, в свою чергу спричинила негативні наслідки екологічного та військового спрямування, то постнекласична наука пов'язана, в першу чергу, з подоланням позицій позитивізму, діалектичного матеріалізму, лапласовського детермінізму, а також одностороннього феноменологізму. В центрі уваги постнекласичної науки знаходиться не мертва матерія, а жива матерія, проблеми виникнення життя, яке породжується життям, природа гравітації, природа часу, природа інформації, механізми функціонування інтелекту, підсвідомості, інтуїції тощо. Постнекласична наука широко використовує символічний підхід, в центрі якого знаходяться знаки – явища, які чуттєво сприймаються, а пізнання зводиться до розшифрування символів та пошуків їх змісту, який є суб'єктивно-об'єктивним, передбачає єдність людини-науковця зі світом речей та залежить від інтерпретації останніх. Сучасна біологія демонструє свою прихильність до символічного аналізу, а розвиток цієї науки сьогодні багато в чому базується на розшифруванні генетичних кодів.

«Генетики довели, що послідовність хімічних «букв» коду спадковості містить в собі сенс логічно побудованої програми зародження та розвитку нової біологічної системи... Причому програма ця є найскладнішою як за змістом і структурою, так і за технологією реалізації. Людина таку створити

не здатна. Тим більше, вона не зможе з'явитися випадково, «сама собою» [3, 89]. В сучасних наукових дослідженнях природа розглядається як цілісний організм, в який включено і людину, а біосфера розглядається як глобальна біосистема. Пріоритет в таких дослідженнях надається аксіології, природа усвідомлюється як морально-світоглядна цінність. Адже розвиток біофілософії акцентує увагу людства не тільки на наявності глобальних проблем та засобів їх вирішення, але також на етичних проблемах, на провідній ролі ідей біоцентризму та визнанні обмеженості антропоцентричної методології. На відміну від класичної та некласичної науки, постнекласична акцентує увагу не тільки на вивченні живого, але і на проблемах першочерговості збереження всього живого на нашій планеті. В цьому контексті біоцентризм, на відміну від антропоцентризму, виключає визнання наявності класифікації істот на корисних та шкідливих, передбачає рівність усіх форм життя, серед яких не всі є достатньо вивченими. На мою думку, студентам-магістрам під час вивчення дисципліни «Філософські проблеми біології» слід акцентувати увагу на тому, що саме біологія займає сьогодні центральне місце серед фундаментальних наук, адже вона є ні тільки науковою дисципліною, тобто концентрує практичні дослідження, але також виступає частиною культури та цивілізованості суспільства. Саме тому ХХІ століття вважається століттям біології. «Біоцентричне мислення усіх освічених людей, справжніх «*Homo sapiens*» повинно замінити антропоцентризм. Біоцентризм – цінність універсальна, об'єктивна, неминуща, це категорія позачасова. Ідея біоцентризму співзвучна з ідеями М. Лютера, В. Соловйова, А. Швейцера. Мартін Лютер виступив з ідеєю вселенської релігії, російський філософ В. Соловйов повторив ідею Лютера в частині об'єднати всі християнські релігії. І той і той зазнали невдачі. А. Швейцер стверджував, що «Благоговіння перед життям» повинно стати основою етичного оновлення людства. Біоцентризм передбачає не тільки благоговіння але й захист й збереження життя» [4,5]. Проте, слід зазначити, що саме глобалізація як соціальний феномен, найсуттєвішою характеристикою якого є прагнення до поглиблення та прискорення світових взаємозв'язків, сьогодні заважає розповсюдженню біоцентричної свідомості. Адже глобалізація наполягає на першочерговості вирішення матеріальних проблем людини, тоді як біоцентризм передбачає пріоритетний розвиток духовності людства, альтруїзму, підтримку багатьох релігійних доктрин у їх ідейному зв'язку з біофілософією, переоцінку ролі екологічної науки, навіть екологічне месіанство. Саме глобалізація уособлює сьогодні значущість антропоцентричної свідомості, прагматизм і цинізм як відповідні моральні настанови, домінування західного способу життя, культурної уніфікації, відсутність поваги до довкілля, і, як наслідок, відсутність поваги до всіх форм життя, включаючи людину з її правами та свободами.

В наш час опозиційною глобалізації виступає тенденція локалізму, сенсом якої є проголошення необхідності мобілізації наукових ресурсів, зокрема, екологічних, для зміни антропоцентричного світогляду на біоцентричний, переорієнтації стандартів поведінки у сфері споживання, вирішення комплексних екологічних проблем. «Прикметною і невід'ємною рисою глобалізації є виникнення так званої четвертої генерації екологічних проблем, пов'язаної із стійким зростанням чисельності населення, підвищенням температури та глобальними змінами клімату, витонченням озонового шару, падінням рівня ґрунтових вод та забрудненням світового океану, скороченням посівних площ на душу населення, занепадом рибальства, зменшенням площ лісів та опустелюванням, накопиченням шкідливих відходів, безпрецедентними темпами втрати біологічного розмаїття тощо» [5, 270]. Наявність екологічних проблем, медичинських проблем, необхідність гуманізації та етизації процесу розвитку біотехнологій, антропоцентристська парадигма існування та розвитку людини, призвели до виникнення у другій половині ХХ століття комплексної дисципліни – біоетики, метою існування концепцій якої є збереження всіх видів життя, захисту життя людини та тварин від експериментів в галузі біотехнологій (ксенотрансплантація, пренатальна діагностика, сурогатне материнство, клонування, геноміка тощо) адже розвиток останніх значно випереджує осмислення можливих духовно-моральнісних та соціальних наслідків їх неконтрольованого застосування. Вже сьогодні у світі існують правові та економічні практики повного отождолення людини з продуктами біотехнологій. Біоетика як наука про моральнісну сторону діяльності людини в медицині та біології виникла у 1969 р., коли американський біохімік В. Р. Поттер запропонував цей термін для визначення етичних проблем, пов'язаних з потенційною небезпекою для виживання людства у сучасному світі. Вчений так охарактеризував значення біоетики для розвитку постнекласичної науки: «Я прошу вас розуміти біоетику як нове етичне вчення, яке поєднує сумирність, відповідальність та компетентність, як науку, яка за своєю сутністю є междисциплінарною, яка об'єднує всі культури та розширює значення слова «гуманність»» [6,30]. Сучасні філософи, науковці, релігійні діячі все більш рішучо виступають на захист екзистенціальних

прав людини, адже сьогодні медицина не тільки займається діагностикою та лікуванням хвороб, але також і керує людським життям. Це стосується передусім евтаназії, пренатальної діагностики, клонування, фетальної терапії тощо. Тому питання про наявність етичної самосвідомості у практикуючих лікарів та про їх моральну відповідальність стають сьогодні все більш актуальними. Стрімке зростання біотехнологій у сучасному світі викликало появу великої кількості міжнародних документів, регулюючих практику застосування біотехнологій. Найбільш важливими серед них є «Конвенція про захист прав людини та гідності людської істоти у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину», яка була прийнята у 1997 році Радою Європи та «Основи соціальної концепції Російської Православної Церкви» (2000 р.) Обидва документи об'єднують повагу до гідності людини, її прав та свобод, позиція щодо неможливості дозволу купівлі-продажу людських органів, заборона будь-якої форми дискримінації за признаком генетичного наслідування тощо. «Проте між двома означеними документами є не тільки спільність, але і різниця. Поза межами уваги Конвенції залишилися проблеми знищення людського життя на початку його існування (аборти), проблеми фетальної терапії (використання людських ембріонів для виготовлення ліків), репродуктивних (допоміжних технологій, клонування (штучного створення людини з визначеними параметрами), евтаназії (вбивство людини за допомогою медичних засобів)» [6,68]. До такого висновку прийшла І. В. Силуянова – доктор філософських наук та заступник голови Церковно-суспільної Ради з біомедицинської етики Московського Патріархату. Авторка в своїх новітніх публікаціях висвітлює антропологічний підхід до хвороби, який дозволяє побачити її справжні причини в порушенні цілісності людини, у способі її життя. Основною проблемою сучасної теоретичної і практичної медицини залишається визначення закономірностей виникнення хвороби, її течії та закінчення, а проникнення на молекулярний рівень дослідження хвороби відкриває нові можливості для діагностики та терапії патологічних процесів. «Проте заглиблюючись у клініко-анатомічну та генетичну сутність численних хвороб окремих органів та функцій, не можна ігнорувати розуміння організму як єдиної цілісної системи та людини як особистості, яка живе в «метафізичному середовищі» смислів знаків та значень, соціальних зв'язків та моральнісних відносин. Не маючи знання закономірностей духовно-моральної організації життя особистості лікар втрачає здатність бачити перспективу проходження та лікування патологічного процесу» [7,24]. Відомо, що метафізичний метод, в основі якого є дослідження тонкої матерії, веде свій початок від Геракліта, Платона та Арістотеля. Так, філософія Платона базується на концепції тонкої матерії, адже ейдоси в ній виступають як форми розвитку думки. Те ж саме відноситься до об'єктивного ідеалізму Гегеля. А роздуми про душу як тонку матерію можна інтерпретувати в термінах загальної теорії інформації та сучасної інформатики. Так, є давні тексти, наприклад, «Адвайя-веданта», в яких дається концепція душі, що є наближеною до інформаційної, а санскритський термін «Адвайта» означає ентропію, яка знімається «Ведантою», тобто знанням, семантичною інформацією. У сучасних умовах метафізичний метод змінюється під впливом наук інформаційного циклу. А програмні принципи стають необхідним елементом інформаційних технологій. В добу глобалізації, на переході до інформаційної цивілізації життєздатність нових соціальних формацій в межах планети пов'язана зі змінами в галузі менталітету та моральності. Тому підвищується роль релігійних доктрин та наукової етики. «...старі та вічно юні заповіді Мойсея та Христа зараз – не просто фактор соціальної гігієни та психічного здоров'я суспільства. Вони – основа грандіозних новаторських програм соціальної інформатизації та народження нової планетарної цивілізації» [3, 289]. В постнекласичній біології аксіологічні настанови модифікують позанаукову цінність живого з врахуванням його самоцінності та включення в процес біологічного дослідження принципів дозволу та заборони. В цьому контексті, на нашу думку, магістрам слід усвідомити значення біофілософії як аксіолого-пізнавальної форми сучасної біології, яка надає можливість побудувати цілісний синтетичний теоретичний образ живого. Підґрунтям його побудови є філософське осмислення живого в наступних взаємопов'язаних аспектах: онтологічному – врахування взаємозв'язку буття Всесвіту, живого і людини, методологічному – обґрунтування методологічних програм адекватного розуміння взаємозв'язку і розвитку Всесвіту, живого і людини, філософсько-світоглядному – в якому філософський образ живого розглядається як конкретизація загального філософського образу світу та враховується вплив культурно-цивілізаційної діяльності людини на живу природу, в аксіологічному, що передбачає виявлення ціннісних вимірів принципів біоетики та екологічної етики в контексті філософської аксіології.

Вивчаючи дисципліну «Філософські проблеми біології», студентам-магістрам бажано звернути увагу також на те, що біофілософія, передусім – новітній напрямок у філософському осмисленні життя, який пов'язаний з розробкою гуманістичної проблематики, зокрема, проблеми

єдності життя на Землі, розумінням життя як вищої цінності людської культури, обговоренням можливих шляхів збереження життя на Землі, а, отже, зі змінами наукових парадигм та ідеалів і норм науки. Біофілософія, як новітня філософська дисципліна, виконує специфічні функції. «Гносеологічна функція біофілософії зв'язана з аналізом структури біофілософського знання, способів і механізмів його одержання, відновлення і нагромадження, виявленням специфіки суб'єктно-об'єктних і суб'єктно – суб'єктних відносин у механізмі розвитку знань про живу речовину і саме життя. Прогностична – з рішенням питання про те, яким буде життя в майбутньому, з виробленням біотехнологічних основ майбутньої цивілізації. Проектно-методологічна функція біофілософії пов'язується із соціально-практичними і насамперед з екологічними і естетичними потребами людини, тобто з рішенням питання про те, як вийти з кризової екологічної ситуації за допомогою біофілософських цільових програм організації розвитку науки, політики, економіки...» [8, 6]. Адже саме біофілософія, концентруючи в собі життєву потребу збереження людського роду в його єдності з усією «живою речовиною» (Вернадський), формує запит до нового філософського погляду на природу, до нового стилю мислення в обґрунтуванні відносин «людина-природа». Необхідність появи нового стилю мислення доведена наявністю завдань та їх вирішення екологічним рухом, тому що філософське осмислення нового світобачення передбачає створення нового образу філософії природи. Сучасна натурфілософія не може уподібнюватися до колишніх фізикалістських переконань, які призвели до протистояння людини і природи, до байдужого відношення людини до навколишнього середовища, наслідком якого було панування над природою. А включення самої людини в природу передбачає загальну «біологізацію» філософії природи. І хоч антропоцентризм, з відомих причин, не розглядається сьогодні в якості пріоритетного напрямку в біофілософських дослідженнях в якості провідної філософської концепції, проте саме філософія людини пронизує всі питання біофілософії. Адже залежно від того, як філософи розуміють природу людини, інтерпретується місце її в живій природі та природі в цілому, а також міра її відповідальності за збереження життя на Землі. «В концептуальних та методологічних вимірах постнекласики ще більш очевидно стає думка, що розкриття тайни життя потребує вивчення живого в контексті всієї системи знань про живе, які здобуті в соціокультурному розвитку людства» [9,9]. В сучасній екології виник ряд питань, обґрунтування яких призвело дослідників до виходу за межі класичної екології та створення нової дисципліни – філософії екології. Поява останньої обумовлена передусім значенням екології як природничої дисципліни в період руху її до постнекласичної науки.

Крім того, ціннісні орієнтації сучасної біології включені в сам процес наукового дослідження як певні етичні норми. А екологічна криза продемонструвала передусім деяку світоглядну обмеженість класичного екологічного мислення, зокрема в контексті відношення людини до природного довкілля. «Якщо рух до постнекласичної науки пов'язаний з включенням аксіологічних аспектів в наукове пізнання, то в екології це, відповідно, усвідомлення природи як морально-світоглядної цінності, введення її в сферу морального відношення» [10,5]. Як бачимо, має місце значне різноманіття інтерпретацій об'єкта і предмета біофілософії, оскільки повною мірою ще не викристалізувалася її проблематика, не відбулося остаточне її конституювання в системі наукового знання. Така багатозначність визначень предмета біофілософії свідчить про те, що ця область знання знаходиться в процесі становлення і потребує пошуку адекватних методологічних засобів. Розглянув деякі біофілософські проблеми в контексті дисципліни «Філософські проблеми біології, можна, на нашу думку, зробити деякі висновки. По-перше, пізнання живого в сучасній біології здійснюється на філософсько-методологічних засадах постнекласичного типу наукової раціональності, сутнісними ознаками якого є, передусім, те, що на його засадах наука розглядає природу як цілісний організм, в який включено і людину, а біосферу – як глобальну екосистему. Вивчення системних об'єктів, що розвиваються і є людино-вимірними, потребує нових стратегій. Наприклад – синергетичних підходів, які доводять, що суттєву роль в таких системах відіграють несилові впливи. По-друге, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в осмисленні живого виникла потреба побудови цілісної картини, яка була б здатною узагальнити результати новітніх біологічних досліджень у співвідношенні з розумінням життя в гуманітарних науках і філософії. Тобто, соціокультурний пласт існування живого був би включений в контекст біологічних знань про живе. По-третє, можна констатувати, що біофілософія є певною пропозицією здійснення синтезу філософсько-гуманітарних і біологічних узагальнень, а також теоретичних уявлень про живе. А єдність філософсько-методологічних та аксіологічних орієнтацій біофілософії веде до створення нового типу філософського образу живого на засадах постнекласичного типу раціональності. По четверте, певний пласт біофілософської проблематики характеризує, передусім, виникнення потреби в знаходженні розв'язання протиріч між матеріальними

потребами тілесної організації людини і духовною сферою буття, з'ясування місця і ролі тілесної організації людини в її становленні як особистості, виявлення біоприродних основ людського буття, урахування специфіки людини як соціальної істоти і як частини світу живого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кисельов Микола. Концепція «єдиної науки»: філософсько-методологічний аспект // <http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-problema.html>.
2. Шумный В. К. Проблемы биологии в 21 веке // [http:// filosof.Historic.ru/books/item/f00/s00/z0000251/index.shtml](http://filosof.Historic.ru/books/item/f00/s00/z0000251/index.shtml).
3. Ю. М. Каныгин. Библия и наука : в прошлом, настоящем и будущем / Ю. Каныгин, В. Кушерец. – К.: АРИЙ, 2010. – 352 с.
4. Чопик В. І. Концепція біоцентризму в контексті глобалізації // <http://WWW.anvsu.org.ua/index.Files/Articles/Tchopic.htm>.
5. Гардашук Т. В. Екологічні виклики глобалізації та спроби відповідей // Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2003. – 400 с. – с. 269-276.
6. Зыбкая грань или опасная сделка..? (Этические проблемы в медицине) М.: Издательство Духовно-просветительского Православного Центра св. Прав. Иоанна Кронштадтского 2007. – 456 с.
7. Силуянова И. В. Антропология болезни. – 2-е изд., испр. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2011. – 304 с.
8. Перова О. Є. Проблеми біофілософії в сучасній філософії науки // <http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Perova-vis-40.html>.
9. Сидоренко Л. І. Проблема сутності живого в історичній ретроспективі та науці XXI ст. // WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-problema.html.
10. Сидоренко Л. І. (Філософія сучасної екології : єдність наукових, етичних і філософських ракурсів // <http://WWW.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sidorenko.html>.

ЗМІСТ

<i>Борінштейн Є. Р.</i>	4
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ЄВРЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАБАД-ОДЕСА»: ЛОГІКА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ	
<i>Венгринюк Л.Я.</i>	9
МАРКУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧЕРНІВЦІВ І ТЕРНОПОЛЯ	
<i>Ворніков В. І.</i>	15
ІСТОРИЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГОДИ	
<i>Горенко О.М.</i>	22
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄВИЙ УСПІХ» В СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ	
<i>Долженков О.О.</i>	27
ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	
<i>Дорожко І.І.</i>	31
РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
<i>Каменська Т. Г.</i>	37
КОНСТРУКТИВІСТСЬКА ПАРАДИГМА І СУЧАСНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ СТРАТЕГІЇ	
<i>Кокорєв А. В.</i>	41
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗНАННЯ, ЙОГО МІСЦЕ І РОЛЬ В КЛАСИФІКАЦІЇ НАУК	
<i>Коляденко В.А.</i>	45
ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	
<i>Кондрусєва В.М.</i>	50
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ.	
<i>Кривець Л.В.</i>	55
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ, СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ, ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ	
<i>Лісеєнко О. В.</i>	64
ЦІННІСНІ ПРИОРІТЕТИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	
<i>Маслов Ю. К.</i>	68
КОНЦЕПТ «ВЛАДА» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	
<i>Наумкіна С. М.</i>	72
<i>Ткачук Ю. В.</i>	72
ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРИОРІТЕТИ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ.	
<i>Остапенко І.Г.</i>	76
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ	
<i>Рибка Н.М.</i>	81
ФІЛОСОФСЬКІ ДИСЦИПЛІНИ В СКЛАДІ ІНТЕГРОВАНОГО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОГО КУРСУ В ТЕХНІЧНОМУ ВУЗІ	

<i>Ручкін А. В.,</i> ВЗАЄМОДІЯ ФОРМАЛЬНИХ І НЕ ФОРМАЛЬНИХ НАГОРОДНИХ ІНСТИТУТІВ У СУЧАСНІЙ РОСІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ)	86
<i>Сакун Г.О.</i> СУЧАСНА СИСТЕМА ОСВІТИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ	92
<i>Семченко А. А.</i> ІМІДЖ ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ	96
<i>Симоненко С.П.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	100
<i>Соловійова Н. А.</i> ЗАХІДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ТРАДИЦІЇ В СОЦІОЛОГІЇ МУЗИКИ	106
<i>Томенчук Х. Б.</i> ПАРЛАМЕНТСЬКА Й УРЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (ЖОВТЕНЬ 1918 — ЧЕРВЕНЬ 1919 рр.)	110
<i>Хлівнюк Т. П.</i> МАС-МЕДІА ЯК РЕАЛЬНИЙ І ДІЄВИЙ ПОСЕРЕДНИК МІЖ ВЛАДОЮ ТА НАРОДОМ	117
<i>Чернега Т. М.,</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗГЛЯД АКСІОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ БІОФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ МАГІСТРАМ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ БІОЛОГІЇ»	121

Наукове видання

«ПЕРСПЕКТИВИ». Соціально-політичний журнал

Редакційна колегія журналу:

Кавалеров А. І., головний редактор
Наумкіна С. М., заступник головного редактора
Балашенко І. В., відповідальний секретар
Кавалеров А. А., технічний редактор

Адреса редакції:

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кімната 73
Тел.: (0482) 732-09-52
Реєстраційний № 451.

Здано на виробництво –16.01.2013.

Підписано до друку з оригіналу-макета – 28.12.2012.

Формат по ISO 216: А4, 297×210, 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 12. Наклад 100 прим. Інформаційно-видавничий центр Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (0482) 731-19-14